بکەر نادیار

لێکۆڵینەوەیەکی بەرانبەرییە لە نێوان
زمانی کوردی و زمانی عەرەبیدا

نەریمان عەبدوڵڵا خۆشناو

سوپاس و پێزانین

١. زۆر سوپاسی هاوڕێم عەبدوڵڵا ڕەحمان دەکەم کە نەخشەسازی ئەو کتێبەی بۆ کردم.

٢. هەموو ئەوانەی لە ژیانمدا یەک وشەی کوردییان فێرکردم.

پێشکەشە :

- دایکم و باوکم.
- خوشك و براکانم.
- هاوسەری ژیانم.

فەرهەنگۆك

ئەرێ	مثبت
ئاخاوتن	كلام
ئاماژەپێكراو	مشار اليه
ئاوەڵكار	ظرف
ئاوەڵكاری شوێنی	ظرف مكان
ئاوەڵكاری كاتی	ظرف زمان
ئەنجام	نتيجة
ئێستا	حاضر
بنجی	اصلي
بۆر	ضمة
بەتاڵ	خلو
بەرانبەری	التقابلية
بەركاری ڕاستەوخۆ	مفعول به
بەركاری ناڕاستەوخۆ	اسم مجرور
پاك	نظيف
پرۆسە	عملية
پڕیی	امتلاء
پێشبەند	حرف جر
پێناسە	تعريف
پیس	دنس
پێوەندی	علاقة
تایبەتمەندی	خصوصية
تایبەتی	خاصة
تاك	مفرد
تێپەڕ	متعدي
تێپەڕی بنجی	متعدي اصلي

تیپەڕی دروستکراو	متعدي مأخوذ (مكون)
تێنەپەڕ	لازم
تێنەپەڕی خوازەکی	لازم ارادي
تێنەپەڕی ڕوودان	لازم لا إرادي
تەواو	سالم
جوانکاری	حلية
جووله	حركة
جێگری بکەر	نائب فاعل
جێناو	ضمير
جێناوی جودا	ضمير منفصل
جێناوی شاراوه	ضمير مستتر
جێناوی لکاو	ضمير متصل
جیاوازی	اختلاف
چاوگ	مصدر
چەمك	مفهوم
خوازەکی	ارادي
خەوش	امر
دارِژاو	مشتق
دانانی	انشائي
داهاتوو	مستقبل
دروستکراو	مكوّن ، مأخوذ
دووباره کردنەوه	تضعيف (شدة)
دیار	معلوم
دیالێکت	لهجة
دەستوور	قاعدة
دەسته	هيئة
دەستپێك	مقدمة
ڕابوردوو	ماضي

ڕاگەیاندن	اخباري
ڕانەبوردوو	مضارع
ڕستە	جملة
ڕوخسـار	شكل
ڕوودان	لا ارادي
ڕەگ	جذر
ڕەنگ	لون
زاراوە	مصطلح
زمان	لغة
ژێر	كسرة
سادە	بسيط
سینتاکس	نحو
سەر	فتحة
سەرچاوە	مصدر
سەرەکی	رئيسي
شاراوە	ابهام
شیکردنەوە	اعراب
کار	فعل
بکەر	فاعل
بکەری ئاشکرا	فاعل صريح
بکەری جێناو	فاعل ضمير
بکەری دروستکراو	فاعل مؤول
کارتێکراو	معمول
کۆ	جمع
کورت کردنەوە	تلخيص
کورتە	ملخص
کەمکردنەوە	تحقير
کێش	وزن

گشتی	عامة
گۆڕین	تحويل
گوزاره	خبر
گەورەکردن	تعظيم
گەردانکردن	تصريف
لێکچوون	تشابه
لێکدراو	مركب
لێکۆڵەر	باحث
مێ	مؤنث
نادیار	مجهول
ناسراو	معرفه
ناو	اسم
ناوەرۆك	مضمون
ناوێزه	شاذ
نموونه	مثال
نووسەر	كاتب
نەرێ	نفى
نەناسراو	نكرة
نێر	مذكر
نیهاد	مبتدأ
نیشانه	علامة
وشه	كلمة
وشەسازی	صرف
وەستاو	سكون
یاسا	قاعدة
یەکگرتوو	موحد

هێما و کورتکراوەکان

ڕ	ڕستە
ژ	ژمارە
ص	صفحە
ف	فرێز
ف ك	فرێزی کاری
ف ن	فرێزی ناوی
گ	گۆڤار
م.بە	مفعول بە
S	بکەر
O	بەرکار
V	کار
Ø	مۆرفێمی سفر
←	دەبێتە
/	یان
-	کەم
+	کۆ
=	یەکسانە

ناوەرۆك

بابەت ... لاپەرە

پێشەکی ١٣-١٤

١- ناونیشان و بواری نامەکە.. ١٣

٢- هۆی هەڵبژاردنی ناونیشانەکە.. ١٣

٣- سنوور و کەرەستەی لێکۆڵینەوەکە.. ١٣

٤- گرنگیی کارەکە.. ١٣

٥- ڕێبازی لێکۆڵینەوەکە.. ١٣-١٤

٦- گیروگرفتی لێکۆلینەوەکە.. ١٤

٧- ناوەرۆکی نامەکە.. ١٤

بەشی یەکەم :

١- پێداچوونەوە و هەڵسەنگاندنی ئەو کارانەی لەبارەی بکەر نادیار لە زمانی کوردیدا کراون.. ١٥-٥٨

بەشی دووەم:

٢- بەرانبەرکردنی بکەردیار و بکەر نادیار لە نێوان هەردوو زمانی کوردی و عەرەبیدا ٥٩-٧١

٢-١ : بکەر ٦٢

٢-١-١ : بکەر لە زمانی کوردیدا.. ٦٢-٦٧

٢-١-٢ :بکەر لە زمانی عەرەبیدا ٦٧-٧٠

٢-١-٣:لایەنی لێکچوون و جیاوازی نێوان هەردوو زمانەکە لە بابەتی بکەردا ٧١

٢-٢ : بکەردیار ٧٢

٢-٢-١ :بکەردیار لە زمانی کوردیدا ٧٢-٧٣

٢-٢-٢ : بکەردیار لە زمانی عەرەبیدا ٧٣-٧٤

٢-٢-٣: لایەنی لێکچوون و جیاوازی هەردوو زمانەکە لە بابەتی بکەردیاردا.. ٧٥

٢-٣ : بکەر نادیار ٦٢

٢-٣-١ :بکەر نادیار لە زمانی کوردیدا ٧٦-٧٩

٢-٣-٢: بکەر نادیار لە زمانی عەرەبیدا ٧٩-٨٤

٢-٣-٣ :لایەنی لێکچوون و جیاوازی هەردوو زمانەکە لە بابەتی بکەر نادیاردا ٨٥

٢-٤ : هۆیەکانی پەنابردنە بەر بکەر نادیار لە هەردوو زمانەکەدا ٨٦-٨٧

بەشی سێیەم :

٣- بکـــەر نادیـــار و بەرانبەرکردنـــــــی هـــــــەردوو زمانەکـــە لـــەڕووی گەردانکردنەوە ٨٩-١١٨
٣-١ : کاری ڕابوردووی بکەر نادیار ٩١
٣-١-١ :کـــاری ڕابـــــوردووی بکــــەر نادیـــــار لـــــە زمــــانی کوردیدا ٩١-٩٨
٣-١-٢ :کـــاری ڕابـــــوردووی بکــــەر نادیـــــار لـــــە زمــــانی عەرەبیدا ٩٩-١٠٤
٣-١-٣: لایەنی لێکچوون و جیاوازی هەردوو زمانەکە لە بابەتی کاری ڕابوردووی بکەر نادیاردا ١٠٥-١٠٦
٣-٢: کاری ڕانەبوردووی بکەر نادیار.. ١٠٦
٣-٢-١ : کـــاری ڕانــــەبوردووی بکــــەر نادیـــــار لـــــە زمــــانی کوردیدا ١٠٦-١١١
٣-٢-٢: کـــاری ڕانــــەبوردووی بکــــەر نادیـــــار لـــــە زمــــانی عەرەبیدا ١١٢-١١٥
٣-٢-٣: لایەنی لێکچوون و جیاوازی هەردوو زمانەکە لە بابەتی کاری ڕانەبوردووی بکەر نادیاردا ١١٥
٣-٣ : مـــــــۆرفێمی بکـــــــەر نادیـــــــار لـــــــە هـــــــەردوو زمانەکەدا ١١٦-١١٨
بەشی چوارەم :
٤- بکـــەر نادیـــار و بەرانبـــەرکردنی هـــەردوو زمانەکـــە لـــە ڕووی سینتاکسییەوە ١١٩-١٥٦
٤-١ : پێوەندی بە کارەوە... ١٢١
٤-١-١: کاری تێپەڕ ١٢١
٤-١-١-١ :کاری تێپەڕ لە زمانی کوردیدا ١٢١-١٣٠
٤-١-١-٢ : کاری تێپەڕ لە زمانی عەرەبیدا ١٣٠-١٣٦
٤-١-١-٣ : لایـــەنی لێکـــچوون و جیـــاوازی هـــەردوو زمانەکـــە لـــە بابەتیتێپەڕدا ١٣٦-١٣٧
٤-١-٢: کاری تێنەپەڕ ١٣٨
٤-١-٢-١ :کاری تێنەپەڕ لە زمانی کوردیدا ١٣٨-١٤٠
٤-١-٢-٢ : کاری تێنەپەڕ لە زمانی عەرەبیدا...................... ١٤١-١٤٦
٤-١-٢-٣ : لایەنی لێکچوون و جیاوازی هەردوو زمانەکە لە بابەتی تێنەپەڕدا ١٤٦-١٤٨
٤-٢ : پێوەندی بە بکەرەوە ١٤٨
٤-٢-١ : ئەو ڕستانەی بکەریان تێدا نییە ١٤٨

٤-٢-١-١ : ئـــەو ڕســـتانەی لـــە زمـــانی کوردیـــدا بکـــەریان تێـــدا نییە ١٤٨-١٥٠
٤-٢-١-٢: ئـــەو ڕســـتانەی لـــە زمـــانی عەرەبیـــدا بکـــەریان تێـــدا نییە ١٥١-١٥٢
٤-٢-١-٣: لایەنی لێکچوون و جیاوازی هەردوو زمانەکە لە بابەتی ئەو ڕستانەی بکەریان تێدا نییە ١٥٣
٤-٢-٢ : ئـــەو ڕســـتانەی لـــە بکـــەر نادیـــاردا ، بکـــەریان ئامـــاژە پێکراوە ١٥٣
٤-٢-٢-١ : ئـــــــەو ڕســـــتانەی لـــــــە زمانـــــــی کوردیـــدا لـــە بکـــەر نادیاردا،بکەریان ئاماژە پێکراوە.. ١٥٣-١٥٤
٤-٢-٢-٢ : ئەو ڕستانەی لە زمانی عەرەبیدا لە بکەر نادیارد بکـەریان ئامـاژە پێکراوە ١٥٥-١٥٦
٤-٢-٢-٣ :لایەنی لێکچوون و جیاوازی هەردوو زمانەکە لە بابەتی ئەو ڕستانەی لە بکەر نادیاردا، بکەریان ئاماژە پێکراوە ١٥٦
ئەنجام ١٥٧-١٥٨
سەرچاوەکان.. ١٥٩-١٦٥
ملخص الرسالە.. ١٦٦
Abstract ١٦٧-١٦٨

پێشـــەکـــی

١- ناونیشان و بواری نامەکە :-

(بکەر نادیار — لێکۆڵینەوەیەکی بەرانبەرییە لە نێوان زمـانی کـوردی و زمانی عـەرەبیدا) ناونیشانی ئەم نامـەیەیە . ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ ، کـە لێکۆڵینەوەکە لە ئاستی سینتاکسی دایـە و جارجـارەش بـەپێی پێویـست ئاوڕ لە ئاستی سیمانتیکی و مۆرفۆلۆجی دراوەتەوە .

٢- هۆی هەڵبژاردنی بابەتەکە :-

تاکو ئێستا وەکو ئێمە بـزانین لێکۆڵینەوەیـەکی بەرانبـەریی سـەربەخۆی گشتی لە بارەی بکەر نادیار لە نێوان زمانی کـوردی و زمـانی عـەرەبیـدا نەکراوە ،ئەم کارەش هەوڵێکە بۆ پڕکردنەوەی ئەو کەموکورییانەی ، کە لە بواری لێکۆڵینەوەکانی بکەر نادیار کراون .

٣- سنوور و کەرەستەی لێکۆڵینەوەکە :-

لێکۆڵینەوەکە لە چوار چێوەی (دیالێکتی ناوەڕاست)ی زمـانی کـوردی و زمانی عـەرەبی دایە ، نموونەکان لـە زمـانی ڕۆژانـە و ئـەو سەرچـاوانەوە وەرگیراون ، کە تایبەتن بە زمانی کوردی (دیالێکتی ناوەڕاست) و زمانی عـەرەبیدا .

٤- گرنگیی کارەکە :-

وە نـــەبێت بکـــەر نادیـــار لـــە زمـــانی کوردیـــدا پێـــشتر باســـی لێـــوە نەکرابێت،بـەڵکو زۆربـەی ئـەو باسـانەی لـەم بارەیـەوە کـراون، هـەوڵ و لێکۆڵینەوەی پەرش و بڵاون، بۆیە لەلایەکەوە هەوڵ دراوە بۆ پێداچـوونەوە یان کۆکردنەوەی زانیارییەکانی پێشوو و، لەلایـەکی تریـشەوە هەوڵـدراوە بکەر نادیار لە نێوان زمانی کوردی و زمانی عەرەبیدا بەرانبەر بکرێت .

٥- ڕێبازی لێکۆڵینەوەکە :-

ئەم لێکۆڵینەوەیە، لێکۆڵینەوەیەکی (بەرانبەری - التقابلی)یە، لە نێوان زمانی کـوردی و زمـانی عـەرەبیـدا، کـە هەریەکـەیان سـەر بـە خێزانـە زمانێکی جودان ، بۆیە زاراوەی (بەرانبەری __ التقابلی)مان بەکارهێناوە ،

ئەگەر هەردوو زمانەکە سەر بە یەك خێزانە زمان بـان ، دەبووایـە زاراوەی (بەراوردی - المقارنە) بەکار بهێنرابایە.

٦- گیروگرفتی لێکۆڵینەوەکە :-

نەبوونی سەرچاوەی زمانەوانی بە زمانی کوردی و زمانی عەرەبی و گـیرو گرفتی وەرگێڕانی زاراوە عەرەبییـەکان بـۆ سـەر زمـانی کـوردی و کـۆك نــەبوونی تــەواوی زمانــەوانانی کــورد لەســەر زاراوە زانــستییەکان لــە گیروگرفتەکانی بە ئەنجام گەیاندنی ئەم کارە بوون .

٧- ناوەرۆکی نامەکە :-

نامەکە لە پێشەکییەك وچوار بەش پێك دێت :-

لە پێشەکیدا ، کە سەرەتایێکە بۆ چوونە ناو باسەکە ، باسی ناونیـشان و بــواری نامەکــە و هــۆی هەڵبــژاردنی بابەتەکــە و ســنوور و کەرەســەی لێکۆڵینەوەکە و گرنگیی کارەکـە و ڕێبـازی لێکۆڵینەوەکـە و گیروگرفتـی لێکۆڵینەوەکە کراون . لە بەشی یەکەمدا ، بەو کارانەدا چووینەتەوە ، کـە لە بارەی بکەر نادیار لە زمانی کوردیدا کراون و هەڵسەنگێنراون .

لە بەشی دووەمدا ، بەرانبەر کردنی بکەر دیار و بکەر نادیار لە هـەردوو زمانی کوردی و زمانی عەرەبیدا کراوە . لە بەشی سێیەمدا، بکەر نادیـار و بەرانبەر کردنی هەردوو زمانەکـە لـە ڕووی گەردانکردنـەوە کـراوە. لـە بەشی چوارەمدا ، بکەر نادیار و بەرانبەر کردنی هەردوو زمانەکە لە ڕووی سینتاکسییەوەکراوە .

لە کۆتایی نامەکەشدا ، ئەنجامی لێکۆڵینەوەکە و لیستی سەرچـاوەکان و کورتەی نامەکە بە زمانی عەرەبی و ئینگلیزی خراونەتە ڕوو .

بەشی یەکەم

پێداچوونەوە و هەڵسەنگاندنی ئەو کارانەی
لە بارەی بکەر نادیار لە زمانی کوردیدا کراون

یەکەم سەرچاوە، کە بە زمانی کوردی نووسرابێت و باسی ئەم لایەنەی کردبێت، کتێبی ((مختصر صرف ونحوی کوردی))[1]ی سەعید سدقی کابانە. لە دەستپێکدا نووسەر کار دەکاتە دووبەش ((فعل دوو نوعە معلوم، مجهول . معلوم ــ فعلیکە فاعلەکەی دەبی ژکر بکری وەکو احمد بەخشی. مجهول ـــ فعلیکە فاعلەکەی نەناسری، ونەبێژری بلکو مفعولەکەی لە جێگای فاعلەکەی دادەنری، فعل لازم لەبەر ئەمە کە مفعولی نیە لە جیگای فاعلەکەی دابنری مجهول لی دروست ناکری)) (ل٤٣). پاشان هاتۆتە سەر باسی چۆنیەتی سازکردنی دەستوورەکانی بکەر نادیار، بەهۆیەوە لە دەستپێکدا باسی کاری ڕابوردووی نادیاری کردووە، کە بە لابردنی (ن)ی چاوگ و دانانی (ــ را) لە شوێنی ساز دەکرێت ((صورت تشکیل کردن مجهول ماچی شهودی بەفری دان (ن) مصدری و صرفەکەی پیشی، و دانان (را) لە جیگای ئەوان والحاق کردن چمیر شخصی دروست دەبی، وەکو نوسرام، نوسرایت...)) (ل٤٣)، بۆ دەستووری ڕانەبوردووی نادیاریش، ئەوا نووسەر (ــــ رێ)ی کردۆتە مۆرفێمی نادیار ((صورت تشکل کردن مجهول حال و واستقبال لە معلومەکانیان لە پیش چمیرات شخصیەوە (رێ) زیاد بکری پیك دی وەکو: وا دەنوسرێم، دەنوسرێم..)) (ل٤٤).

ئەگەر ڕامانێك بۆ بۆچوونەکانی نووسەر بکەین، دەبینین کەموکوڕیی بەرچاو دەکەوێت، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا وەکو یەکەم سەرچاوە بە زمانی کوردی توانیویەتی دەستوورێك بۆ کاری ڕابوردووی بکەر نادیار و کاری

(1) سعید صدقی، مختصر صرف و نحوی کوردی، جزء ١، چاپ خانەی نجاح، بغداد، ١٩٢٨، ل٤٣.

ئێستا و داهاتووی بکەر نادیار لە زمانی کوردیدا دەست نیشان بکات، ئەگەر سەیری کەموکوڕیەکانیشی بکەین، ئەوا دەبینین نووسەر تەنیا تەماشای گۆڕانکاریی کارەکانی لە ڕستەی بکەر نادیار کردووە، بەو واتایەی لایەنی ڕستەسازی و پێوەندی کەرەستەکانی ناو ڕستەی نەخستۆتە ڕوو، هەروەها نووسەر (ــ را)ی بۆ ڕابوردوو و (ــــ رێ)ی بۆ ئێستا و داهاتووی بکەر نادیار دەست نیشان کردووە، بەبێ ئەوەی دەست نیشانی ئەوە بکات، کە تەنیا (ــــ ر) یە، و (ــــ ا)بۆ ڕابوردووە و، (ــــ ێ) بۆ ڕانەبوردووە.

نووری عەلی ئەمین لە بەرگی یەکەمی کتێبی ((قەواعدی زمانی کوردی لە صرف و نەحودا))[٢] بە دوور و درێژی باسی بکەر نادیاری کردووە، نووسەر زاراوەکانی (ئاشکرا) و (وون)ی لە بری زاراوەکانی (دیار) و (نادیار)ی بەکارهێناوە، لەبارەی پێناسەی بکەر نادیارەوە دەڵێت: ((ئەو فرمانەیە کە بۆ مسندالیەکی وون لە ڕستادا ئەمەزرێ وەك: هەویرەکە ئەشێلرێ، لەم ڕستەدا مسندالیەکە ــ کە هەویر شێلەکەیە دیارنیە، هەویرەکە خراوەتە جێ و فعلەکەی لە معلومەوە بۆ کراوە بە مجهول)) (ل٣٧) ، پاشان نووسەر هاتۆتە سەر باسی چۆنیەتی گۆڕینی بکەر دیار بۆ بکەر نادیار و دەڵێت:

١ــ(مسندالیە) لادەبرێ و بەرکار دەخرێتە شوێنی.

٢ــ گۆڕینی کار لە دیارەوە بۆ نادیار. لێرەدا نووسەر سێ دەستووری بۆ بکەر نادیار خستۆتە ڕوو (بڕوانە: ل٣٧ ــ ٣٨).

١ــ بۆ ڕابوردووی تێپەڕ (را) دادەنێ بۆ دروست کردنی بکەر نادیار، وەك:

کێڵا ⟵ کێڵرا.

٢ــ بۆ ڕابوردووی تێنەپەڕ، ئەوا پاشگری (ێنرا) دادەنێ بۆ دروست کردنی بکەر نادیار، وەك:

---

(2) نوری علی أمین، قەواعدی زمانی کوردی لە صرف ونەحودا، بەرگی یەکەم، چاپخانەی مەعارف، بەغدا، ١٩٥٦، ل٣٧.

خەوت ⟵ (خەو + ێنرا) = خەوێنرا.

٣ــ بۆ ڕانەبوردووی داخوازی تێپەڕ و تێنەپەڕ، ئـەوا دەسـتوورەکەی بـەم شـێوەیە دیـاری کــــــــردووە ((بــۆ گــۆڕینی ئەمانــــــە بـــــــۆ مجهـــــــول، فرمانەکە (مـضارع) بوو، یا (ئەمر)، متعدیان بـە واتــەی (ڕێ) و لازمیان بە واتـــــــەی (ێنرێ) ئەبێ بە مجهول بە شەرتێ:

١ــ ڕاناوە کەسیەکان لە فرمانەکە فڕێ بـدرێ . ٢- ئینجـا واتــەی (ڕێ) ســەر متعـدی و واتــەی (ێنــرێ) ســەر لازم بخـرێ. ٣- لـە پاشـا ڕانـاوە کەسیەکانی سەربخرێتەوە)) (ل٣٨)، پاشان نموونەیانی بۆ هێناوەتەوە:

ڕانەبوردووی تێپەڕ، وەك: ئەکێشم ⟵ ئەکێشرێم.

ڕانەبوردووی تێنەپەڕ، وەك: ئەخەوم ⟵ ئەخەوێنرێم.

داخوازی تێپەڕ، وەك: بشێلم ⟵ بشێلرێم.

داخوازی تێنەپەڕ، وەك: بخەوم ⟵ بخەوێنرێم.

دیارە نووسەر هەندێك شتی باس کردووە ، کە پێش خۆی کەس باسـی نەکردووە، کەچی لەگەڵ ئەوەشـدا کەموکوڕیـشی هەیـە، لەوانـە دروسـت کردنی بکەر نادیار لە کاری تێنەپەڕ، وەکو (خەوت). نووسەر لێرەدا بـەبێ ئەوەی ئاماژە بۆ ئەوە بکات، کە دەبێت کارەکە لەسەرەتادا بکرێتە تێپــەڕ ، ئینجا ڕستەی بکەر نادیاری لێ سازبکرێت .

نووسەر لە بەرگی دووەمی هەمان کتێبیدا(٣)، باسی بکەر دیار و نادیاری کردووە، سـەرەتا پێناسـەیانی کـردووە، پاشـان دەسـتووری سـازکردنیانی خستۆتە ڕوو، کە لە ڕەگی کار وەردەگیرێن. ئەگەر کارەکە تێپەڕ بوو (ـــ ڕا) و، ئەگەر تێپەڕ نـەبوو (ێنـرا) بـە ڕەگەکـەوە دەلکێنرێـت (ل ١٣٨)، وەك:

گەنمەکەم پێوا ⟵ گەنمەکە پێورا.

مناڵەکە خەوت بوو ⟵ مناڵەکە خەوێنرابوو.

(3) نوری علی أمین، قەواعدی زمانی کوردی لە صرف ونەحودا، بەرگی دووەم، چاپخانەی مەعارف، بەغدا، ١٩٥٦، ل٣٧.

هەروەها بۆ کاری ڕانەبوردووش دەستوورەکەی خستۆتە ڕوو، کە ئەگەر کارەکە تێپەڕ بوو (ـــ ڕێ) و، ئەگەر تێنەپەڕ بوو (ـــــ ێنرێ) بە ڕەگەکەوە دەلکێنرێت (ل١٣٩)، وەك:

پرشنگ گۆشت ئەجنی ⟵ گۆشت ئەجنرێ.

بارام ئەنوێ ⟵ بارام ئەنوێنرێ.

ئەوەی لێرەدا جێگای سەرنجە ئەوەیە، کە بەرگی یەکەم لەگەڵ بەرگی دووەم هیچ جیاوازییان نییە، تەنیا لە ڕەگی کار نەبێ، لەم بەرگەدا نووسەر ئاماژەی بۆ کردووە، کە (ڕەگی کاری ڕانەبوردوو) وەردەگریت و مۆرفیمی بکەر نادیاری دەخرێتە سەر، دیسانەکە (ــ را)و (ــ ڕێ)ی بۆ بکەر نادیار بەکارهێناوە .

پاشان ئەگەر بێینە سەر کتێبی سێیەمی نووسەر، کە ((ڕێزمانی کوردی))[٤]یە ، دیسانەکە باسی بکەر دیار و بکەر نادیاری کردووە. لە دەستپێکدا پێناسەی بکەر دیار و بکەر نادیاری کردووە. لەبارەی دەستوورەوە هەر وەکو دوو بەرگەکەی کتێبی ((قەواعدی زمانی کوردی لە صرف و نەحودا)) خستۆتە ڕوو، کە بەم شێوەیە:

١ــ فڕێ دانی بکەری ڕستەکە.

٢ــ بەرکاری ڕستەکە بخرێتە شوێنی بکەر فڕێ دراوەکە.

٣ــ گۆڕینی شێوەی کارەکە. (ل١٥٨).

هەروەها نووسەر (ـــ را) و (ـــ ڕێ)ی کردۆتە مۆرفێمی نادیار بۆ ڕابوردوو و ڕانەبوردوو، هەروەها نموونەکانیش هەمان نموونەی بەرگی یەکەم و دووەمی کتێبی (قەواعدی زمانی کوردی)یە.

جگەر خوێن لە کتێبی ((اوا ئو دەستورا زمانی کوردی))[٥] دا، باسی بکەر نادیاری کردووە، نووسەر زاراوەکانی (پەندی) و (نەپەندی) لە بری

(4) نوری علی أمين، ڕێزمانی کوردی، چاپخانەی کامەران، سلێمانی، ١٩٦٠، ل ١٥٧.

(5) جگر خوێن، آوائو دەستورا زمانی کوردی، چاپخانا صلاح الدين، بەغدا، ١٩٦١، ل ١٣٠.

زاراوەکانی (دیار)و (نادیار)ی بەکارهێناوە، لەبارەی بکەر دیار دەڵێت:((ئەوە کۆ کرۆکی وێ پەندیە ــ ئەشکەرایە، وەك شیرین دەستە گولیك بۆم نارد)) (ل١٣٠).

لەبارەی بکەر نادیارەوە دەڵێت : ((ئەوە کۆکرۆکی وێ نەپەندی یی نە دیارە ــ نەخویایە ــ نە ئەشکرایە، وەك دەستە گولەك بوم هات شاندن)) (ل١٣٠). پاشان نووسەر هاتۆتە سەر مۆرفێمی بکەر نادیار، کە بە هۆیەوە لە دیالێکتی ناوەڕاست (ــ را) و (ــ رێ)ی دیاری کردووە و لە دیالێکتی سەروو (هات، هاتیە، تێ، دێ، بێ) دیاری کردووە، وەك:

بارم هات کوشتن.

بارام هاتیە کوشتن.

بارام تێ کوشتن.

بارام دێ بێ کوشتن.

دار دێ بررین. (بڕوانە: ل ١٣١ ــ ١٣٢).

جێگای باسە نووسەر لێرەدا ئەوەی نەخستۆتە ڕوو، کە لە کارەکە ڕەگی کار وەردەگیرێت، ئینجا مۆرفێمی نادیاری دەخرێتە سەر، یاخود لە دیالێکتی سەروو کارەکە دەکرێتە چاوگ و لە پێشیدا کاری یاریدەدەر دادەنرێت، هەروەها مۆرفێمی نادیار و مۆرفێمی کاتی لە یەکتر جودا نەکردۆتەوە، هەروەها خۆی لە لایەنی ڕستەسازی بکەر نادیار نەداوە، ئەگەرچی باسی ئەوەی کردووە، کە لە ڕستەی بکەر نادیاردا ،بەرکاری ڕاستەوخۆ لەناو ڕستەدا شوێنی بکەر دەگرێتەوە.

محەمەد ئەمین هەورامی لە کتێبی ((سەرەتاییێك لە فیلۆلۆژیی زمانی کوردی))[٦] دا، باسی بکەر دیار و بکەر نادیاری کردووە، نووسەر زاراوەکانی (ڕستەی فەرمانـدار) لە بری (بکەر دیار) و (ڕستەی بێ فەرماندار) لە بری (کاری نادیار) ی بەرکار هێناوە، نووسەر لەسەرەتادا لە ڕێگەی خستنە ڕووی کۆمەڵێك ڕستەوە، ڕستەی بکەر دیار و بکەر

(6) محەمەد ئەمین هەورامانی، سەرەتاییێك لە فیلۆلۆژی زمانی کوردی، چاپخانەی مەعاریف، بەغدا، ١٩٧٤، ل١٣٥.

نادیاری شیکردۆتەوە، پاشان کۆمەڵێك خاڵی لە بارەی ناونەبردنی بکەر لەناو ڕستەدا خستۆتە ڕوو، دواتر لە پەراوێزدا چوار ڕستەی لەبارەی سازکردنی بکەر نادیار لە دیالێکتی ژووروو و ناوەڕاستدا (سۆرانی) هێناوەتەوە:

دیالێکتی ناوەڕاست	دیالێکتی ژووروو
پەنجەرەکە شکا.	ئەو پەنجەرە هاتە شکاندن.
گۆشتەکە برژا.	ئەو گۆشت هاتە بژارتن. (ل١٣٥)

ئەوەی جێگای سەرنجە نووسەر لەم بابەتەیدا هەندێك هەڵەی کردووە، لەوانە ئەو نموونانەی، کە لە دیالێکتی ژووروو و دیالێکتی ناوەڕاست (سۆرانی) خستۆتە ڕوو، بەهۆیەوە نەیتوانیوە دەستووری سازکردنی بکەر نادیار لە هەردوو دیالێکتەکە ڕوون بکاتەوە، بەڵکو تەنیا ئەوەی خستۆتە ڕوو، کە ڕستەی فەرماندار (بکەر دیار)، بکەری تێدایە و ڕستەی بێ فەرماندار (بکەر نادیار)، بکەری تێدا نییە.

جەمال نەبەز لە کتێبی ((زمانی یەکگرتووی کوردی))[٧] دا، باسی بکەر نادیاری کردووە، بە (دەمکاتی کارا نەزانراو) ناوی بردووە، نووسەر لەسەرەتادا ئاماژەی بۆ ئەوە کردووە، کە بکەر نەزانراو لە چاوگی کارەوە وەردەگیرێ، بۆ نموونە چاوگی (نووسین)ی هێناوەتەوە و بکەر نادیاری لە دیالێکتی ناوەڕاستدا لێ سازکردووە، وەك:

١ــ ڕابوردووی ناتەواو: نووسرا.
٢ــ ڕابوردووی تەواو: نووسراوە.
٣ــ ڕانەبوردووی هاتوو: دە (ئە) نووسرێ.
٤ــ ڕابوردووی سادە: دە (ئە) نووسرا. (ل٥٦).

پاشان هاتۆتە سەر چۆنیەتی سازکردنی بکەر نادیار لە دیالێکتی ژووروودا، ئاماژەی بۆ ئەوە کردووە، کە بە هۆی کاری یاریدەدەری (هاتن) دەخرێتە پێش چاوگەوە ساز دەکرێ، بەم شێوەیە:

---

(7) جەمال نەبەز، زمانی یەکگرتووی کوردی، بامبێرگ، ١٩٧٦، ل ٥٦.

هات نڤیسین (واتا: هاتە نووسین) بۆ ڕابوردووی ناتەواو.
هاتیە نڤیسین (واتا: دێتە نووسین) بۆ هاتوو (ل٥٦).

ئەگەر سەرنجێکی بیروڕاکانی نووسەر بدەین، دەبینین ئەگەرچی هەندێك پەلەی پێوە دیارە لە خستنە ڕووی بابەتەکەوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئەو ڕاستییەی دەرخستووە، کە بکەر نادیار لە هەموو تافەکانی ڕابوردوو و ڕانەبوردوو سازدەکرێ، بەڵام نووسەر لە کاری (نووسرا) هەڵەی کردووە، کاتێك دەڵێت ڕابوردووی ناتەواوە و، (دەنووسرا) ڕابوردووی سادەیە، بەڵکو (نووسرا) ڕابوردووی نزیکی نادیارییە و (دەنووسرا) ڕابوردووی بەردەوامیی نادیارییە.

ئەحمەد حەسەن ئەحمەد لە کتێبی ((ڕێزمانی کوردی بە کوردی و بە عەرەبی))[8] دا، لە چەند لاپەڕەیەکدا باسی بکەر نادیاری کردووە و، بە (نەزانراو) ناوی بردووە و ئاماژەی بۆ ئەوەش کردووە، کە کەسی سێیەمی تاك بناغەیە بۆ وەرگرتن و سازکردنی بکەری نەزانراو، پاشگری (ــ را) بۆ ڕابوردوو دەخرێتە سەر کارەکە و دەیکاتە نەزانراو (بڕوانە: ل٢٢٧ ــــ ٢٢٨)، وەك:

گوتی ⟵ گوترا.
بینی ⟵ بینرا.

پاشان نووسەر هاتۆتە سەر باسی کاری ڕانەبوردووی نادیار، کە باسی ئەوەی کردووە لە داهاتوودا (ا) بۆ (ێت) دەگۆڕێت و لە دواوەی کارەکە دادەنرێت (ل٢٢٩ ــ ٢٣٠)، وەك:

کوژرا ⟵ دەکوژرێت.
فرۆشرا ⟵ دەفرۆشێت.

پاشان نووسەر لە لاپەڕەکانی (٢٧٠ ــــ ٢٧١) دیسانەکە باسی بکەر نادیاری کردووە و، هەندێك نموونەی تری هێناوەتەوە، کە تیایدا

(8)أحمد حسن أحمد، ڕێزمانی کوردی بە کوردی و بە عەرەبی، بەرگی یەکەم، چاپخانەی دار الجاحظ، بەغدا، ١٩٧٦، ل٢٢٧.

ئەوەی خستۆتە ڕوو لە بکـەر نادیـار، (جێگـری بکـەر) هـەر لـە خـودی کارەکەی خۆیدا دەمێنێتەوە و جودا نابێتەوە (ل٢٧٠) وەك:

جەژنی کرد ⟵ جەژن کرا.

یاری کرد ⟵ یاری کرا.

ئەوەی جێی باسکردنە نووسەر شتێکی نوێی باس نەکردووە، بەڵکو تەنیا هەڵەکانی پێش خۆی دووبارە کردۆتەوە و یاساکانی بە تێکەڵی و پێکـەڵی خستۆتە ڕوو.

لیژنەی زمان و زانستەکانی کۆڕی زانیاری کورد لـە کتێبـی ((ڕێزمـانی ئاخاوتنی کوردی))[٩]دا، باسی بکەر نادیاری کردووە، لە دەسپێکدا لیژنـە لە بیروڕای زمانەوانان لەبارەی چەمك و پێناسە و دەستووری بکەر نادیار دەستی پێ کردووە، پاشان لیژنە لەبارەی دیاریکردنی زاراوەیەك بـۆ بکـەر دیار و بکەر نادیار ڕێککەوتوون، چونکە وەکو دەزانین بیروڕای جوداجودای هەیە لەلای نووسەران و زمانەوانان لەبارەی دەست نیشانکردنی زاراوەیـەك بۆ ئەم دیاردانە و، لیژنە زاراوەی (کارا دیار) و (کارا بزر)ی داناوە، دواتـر هاتۆتە سەر چۆنیەتی سـازکردنی یاسـاکانی بکـەر نادیـار لـە دیـالێکتی ناوەڕاسـتدا (لیژنـە زاراوەی دیـالێکتی خـوارووی بـەکارهێناوە)، کـە لـە چاوگەکانی زمانی کوردییـەوە وەریـان دەگرێـت، ئەگەرچـی دەبیـنین ئـەم لیژنەیەی کۆڕی زانیاری کورد، زۆر بە دوور و درێژی باسی ئەم دیاردەیـەی کردووە، لەگەڵ ئەوەشدا لە کەموکوڕی بە دەر نییە، لەوانە کاتێك باسـی (فەرمانی بکەر بزر)ی کردووە، واتا یاسای هەبوونی بکەر نادیار لە کاری فەرماندان‌دا، کەچی ئەم دیاردەیە نەك هەر لە زمانی کوردیدا نییە، بەڵکو لە زمانەکانی جیهانیشدا نییە، چونکە ناتوانرێت کەسێك فـەرمان لەسـەر کەسـێکی نادیـار بکـات، هـەروەها مـۆرفێمی (ب) مـۆرفێمی دانـانی ڕانەبوردووی کردۆتە هێمایەك بۆ فەرماندانی نادیار، وەك:

---

(9) لیژنەی زمان و زانستەکانی کۆڕی زانیاری کورد، ڕێزمانی ئاخاوتنی کوردی، چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد، بەغدا، ١٩٧٦، ل ١٢٩ ـ ١٤٦.

دەدیترێم ⟵ بدیترێم(ل١٤٣).
دواتر د. نەسرین فەخری لە میانەی خستنەڕووی بیروڕاکانی خۆی ئەوەی ڕوون کردۆتەوە، کە بکەر نادیار، جگە لە ڕەگی کار، ئەوا لە (قەدی چاوگ)یش وەردەگیرێت، بۆ ئەم مەبەستە نموونەشی هێناوەتەوە، وەك:
گوتن ⟵ گوت ⟵ گوترا، دەگوترێ. (ل١٤٥).
هەروەها لیژنە دیسانەکە هەڵەکانی پێش خۆی دووبارە کردۆتەوە، کاتێك (ــ را)ی بۆ کاری ڕابوردووی نادیار و(ــ رێ)ی بۆ کاری ڕانەبوردووی نادیار بە مۆرفێم داناوە .
پرۆفیسۆر ك. ك. کوردۆییێڤ لە کتێبی ((ڕێزمانی کوردی بە کەرەستەی دیالێکتی کرمانجی و سۆرانی))[10]دا، باسی بکەر نادیاری کردووە و، تیایدا بە (دەمکاتی نادیار) ناوی بردووە، لەسەرەتا ئەوەی خستۆتە ڕوو، کە بکەر نادیار تەنیا لە کاری تێپەڕەوە وەردەگیرێت ((دەمکاتی نادیار تەنیا لە کاری تێپەڕەوە دادەڕێژێت)) (ل٢٤٧)، دواتر هەمان هەڵەکانی پێش خۆی دووبارە کردۆتەوە لە دانانی (ــ را) بۆ ڕابوردووی نادیار و (ــ رێ) بۆ ڕانەبوردووی نادیار، پاشان چوار یاسای بۆ سازکردنی بکەر نادیار دەست نیشان کردووە (بڕوانە: ل٢٤٨ ــ ٢٤٩)، کە بەم جۆرەیە:
١ــ لە بناغەی کاری ڕانەبوردووی دیارەوە، وەك: زانین: زان ⟵ زانرێ، زانرا.
٢ــ بەپێی یاسای دووەم دوای ڕەگی کار پاشگری (رێن) هێناوە و ئینجا پاشگری (ــ را)و (ــرێ)ی بە کۆتایی کارەوە دەلکێنێت، وەك:
گەزین: گەز ⟵ گەزێنرێ، گەزێنرا.
٣ــ لە بناغەی کاری ڕابوردووەوە، وەك:
بەستن: بەست ⟵ بەسترێ، بەسترا.

(10) پرۆفیسۆر ك. ك. کوردۆییێف، ڕێزمانی کوردی بە کەرەستەی دیالێکتی کرمانجی و سۆرانی، وەرگێڕانی لەرووسیەوە بۆ سەر زمانی کوردی دکتۆر کوردستان موکریانی، چاپخانەی (الأدیب البغدادي)، هەولێر، ١٩٨٢، ل ٢٤٧.

وتن: وت ⟵ وترێ، وترا.

٤ــ لکاندنی پاشگری (ــ را) و (ــ رێ) بە کۆتایی چاوگەوە، وەك:

قڵشان ⟵ قڵشانرێ، قڵشانرا.

دیارە نووسەر لەم باسەیدا کەموکوری هەیە، لەوانە پاشگری (رێن)، کە بە جۆریك باسی کردووە، کە بە ڕەگی کاری تێپەڕەوە دەلکێت، ئینجا پاشگری (ــرا) و (ــ رێ) وەردەگرێت،لە کاتێکدا دەکرێ یەکسەر دوای ڕەگی کارەکە(ــ را) و (ــ رێ) وەردەگرێت، لە کاتێکدا دەکرێ یەکسەر دوای ڕەگی کارەکە (ــ را) و (ــ رێ) بە کارەکەوە بلکێنرێت، وەك:

پۆشین ⟵ پۆش ⟵ پۆشرا، دەپۆشرێ، نەوەك (دەپۆشێنرێ، پۆشێنرا).

لیژنەی دەستووری زمانی کوردی کۆڕی زانیاریی عێراق لە کتێبی ((هەندێك لە بابەتە کێشەدارەکان لە ڕێزمانی کوردیدا))[11]. باسی یاساکانی چۆنیەتی گۆڕینی ڕستەی بکەر دیار بۆ ڕستەی بکەر نادیار لە دیالێکتەکانی ((ژووروو،(ناوەڕاست)[12]، لوڕی و هەورامانی)) دا باس کردووە، لیژنە ئەوەی خستۆتە ڕوو، کە (بکەر) لادەبرێت و (بەرکار) دێتە شوێنی، بە مەرجێك واتای بەرکاری نەگۆڕێ و، ڕەگی داهاتووی کارەکە وەردەگیرێت و (ــ را) بۆ ڕابوردوو و، (ــ رێ) بۆ ڕانەبوردووی نادیاری لە دیالێکتی ناوەڕاست بەکاردێت(ل٤١)، پاشان هاتۆتە سەر دیالێکتی ژووروو و ئەوەی خستۆتە ڕوو، کە کارەکە دەکرێتە چاوگ و بە هۆی کاری یاریدەدەری (هاتن) دێتە کایەوە، وەك: تۆ هاتیتە دیتن. (ل٤٢).

پاشان لە زاری هەورامی ئەوەی خستۆتە ڕوو، کە (ــ یا) دەخرێتە دوای ڕەگی کارەوە و مۆرفیمی کات لە دوای پاشگرەکەوە دێت، وەك: (کوشت، کوشتیا) (بر، بریا). (ل٤٣)

---

(11) لیژنەی دەستووری زمانی کوردی، هەندێ لە بابەتە کێشەدارەکان لە ڕێزمانی کوردیدا، چاپخانەی کۆڕی زانیاری عێراق ، بەغدا ،١٩٨٥، ل ٤١.

(12) لێرەدا لیژنە لە بری دیالێکتی ناوەڕاست، دیالێکتی خوارووی بەکارهێناوە.

پاشان لە زاری لوڕیدا لیژنە ئاماژەی بۆ ئەوە کردووە، کە ((بۆ سازکردنی فرمانی بکەر نادیار پێڕەوی هەمان دەستوورەکانی زاری هەورامانی دەکرێ، وەکو: (کوژیا، بریا، خوریا))) (ل٤٣)، پاشان لیژنە هەندێك تێبینی لەبارەی ڕستەی بکەر نادیاری خستۆتە ڕوو، بەوەی کە هەمیشە لە کاری تێپەڕدا دادەڕێژرێت، دواتریش هۆکاری دەرنەکەوتنی بکەری لە ڕستەدا خستۆتە ڕوو، دیارە لیژنە لەم باسەیدا هەندێك لایەنی کەموکوڕی باسەکەی تری کتێبی ((ڕێزمانی ئاخاوتنی کوردی)) پڕکردۆتەوە لەبارەی هۆکارەکانی بکەر نادیار لە ڕستەدا و خستنەڕووی دەستوورەکانی بکەر نادیار لە دیالێکتەکانی زمانی کوردیدا.

وریا عومەر ئەمین لە باسێکیدا لە ژێر ناوی ((ڕستەی بکەر نادیار))[١٣]دا، لە هەردوو دیالێکتی سەروو و دیالێکتی ناوەڕاستی کۆڵیوەتەوە ، سەرەتا یاساکانی دیالێکتی ناوەڕاستی خستۆتە ڕوو، کە بەم شێوەیە:

١ــ بکەر و ڕاناوی لکاو لائەبرێت.

٢ــ بەرکار دێتەخوار و جێی بکەر ئەگرێ، بەڵام چەمکی (بەرکار)ی خۆی نادۆڕێنێ.

٣ــ ڕەگی داهاتووی فەرمانەکە وەرئەگیرێت و گەر کاتەکە ڕابوردوو بوو (ڕا)ی، وەك پاشگری ئەخرێتە سەر، گەر کاتەکە داهاتوو بوو (ڕێ).

٤ــ مۆرفێمی جۆری کات ((مەبەست لەمە (ئە)ی هەمیشەیی و (بوو)ی ڕابوردووی تەواو... هتد)) شوێنی خۆی ئەگرێ.

٥ــ بەپێی کەس و ژمارەی بەرکارەکە ڕاناوێکی لکاوی ئەخرێتە سەر فەرمانەکە، وەك تێنەپەڕ خۆی ئەنوێنێ (ل٣٤)، پاشان نموونەی هێناوەتەوە:

من ئێوەم دیبوو ← ئێوە بینرا بوون.

بۆ دیالێکتی سەرووش ، ئەم یاسایەی خستۆتە ڕوو:

(13) وریا عمر أمین، ڕستەی بکەر نادیار، گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێ، ژ. (٩٥) ، ١٩٨٢، ل ٣٤ ـ ٣٥.

١ــ بکەر و ڕاناوی لکاو لائەبرێت..
٢ــ بەرکار دێتە خوار.
٣ــ چاوگی کارەکە وەئەگیرێت.
٤- (هاتن ــــ ە) زیـاد ئـەکرێ و، ئەخرێتـە پـێش فەرمانـە بـە چـاوگ کراوەکە.
٥- کاتی فرمانەکە لەبەر فەرمانی (هاتن) ئەکرێ.
٦- بە پێـی کـەس و ژمـارەی بەرکارەکـە ڕانـاوێکی لکـاو بـە فرمـانی (هاتن)ەوە ئەلکێنرێت (ل٣٥)، وەك:

تە کاوە و دارا دیتن.

کاوە و دارا هاتنە دیتن.

نووسەر لەم باسەیدا توانیویەتی بە شێوەیەکی دروسـت شـێوازی گـۆڕینی ڕسـتەی بکـەر دیـار بۆڕسـتەی بکـەر نادیـاری بخاتـە ڕوو، ئەگەرچـیش کەموکوڕی تێدا دەبینرێت، لەوانە (ــ را)ی بۆ ڕابـوردووی نادیـار و (ـــ رێ)ی بۆ ڕانەبوردووی نادیار داناوە، بە بـێ ئـەوەی جیـای بکاتـەوە، کـە مۆرفێمی نادیار کامەیە و مۆرفێمی کاتەکـە کامەیـە؟ هـەروەها وشـەی (فەرمان) لە بری کار بەکارهێناوە، کە بەڕاستی ئەمـە هەڵەیـەکی زەقـە، چونکە (فەرمان) واتا (فەرماندان)، کە کەسێك داوای شتێك لە کەسـێکی تر بکات، هەروەها نووسەر (بوو) بە جـۆری ڕابـوردووی تـەواو لـە قەڵـەم داوە، کە دیسان ئەم (بوو)ە بۆ جۆری ڕابوردووی دوور لە زمـانی کوردیـدا بەکاردێت، هەروەها کاری یاریدەدەری (هاتن) ی بۆ ڕوون نەکردووینەتەوە، کە بۆ ڕابوردوو چۆنە؟ و بۆ ئێستا و داهاتوو چۆنە؟ چونکە وەکو دەزانین بۆ ڕابوردوو دەبێتە (هاتە) و بۆ ئێستا دەبێتە (دهێتە) و بۆ داهاتوو دەبێتـە (دێ هێتە) و دەکەونە پێش چاوگەکە.

مامۆستا وریا عومەر ئەمین لە باسێکی تریدا بە ناوی ((تێنەپەڕ فرمانێکی بکەر نادیارە))[١٤]، دەیەوێت ئەوە بسەلمێنێت، کە ((بکەری هەموو فرمانێکی تێنەپەڕ لە بناغەدا بەر کارە)) (ل١٩٧)، بۆیە نووسەر کۆمەڵێك ڕستەی بۆ سەلماندنی قسەکانی هێناوەتەوە، بەلام دەبێ لێرەدا ئەوە ڕوون بکەینەوە، کە ((ئێمە دەتوانین لە ڕووی واتاوە ئەو کارانەی ، کە بکەر هیچ دەورێکی لە ڕوودانیاندا نییە، وەك کارێکی بکەر نادیار سەیر بکەین، بەلام هەموو کارێکی تێنەپەڕ وەکو کاری بکەر نادیار سەیر ناکرێ))[١٥]، بۆ زیاتر ڕوونکردنەوە با سەیری ئەم دوو نموونەیە بکەین:

خانووەکە ڕووخا.

ئازاد نوست.

لە ڕستەی یەکەمدا (خانووەکە) بکەر نییە، چونکە هێزێکی نادیار هەیە، کە خانووەکەی ڕووخاندووە و، دەتوانرێ ئەم ڕستەیە بەبێ بکەر دابنرێت، کە هەرچەندە کارەکەشی تێنەپەڕە، بەلام لە ڕستەی دووەمدا (ئازاد) بکەری ڕستەکەیە و، (نوست) کارێکی تێنەپەڕە، بۆیە ناکرێت هەموو کارێکی تێنەپەڕ بە ڕستەی بکەر نادیار لە قەڵەم بدەین... دواتر نووسەر وەکو باسەکەی تری یاساکانی گۆڕینی ڕستەی بکەر دیار بۆ ڕستەی بکەر نادیاری خستۆتە ڕوو.

---

(14) وریا عمر أمین، تێنەپەڕ فرمانێکی بکەر نادیارە، گ. ڕۆشنبیری نوێ، ژ. (١٠٧) ، ئەیلوولی ١٩٨٥، ل١٩٦- ٢٠٠.

(15) فەرەیدوون عەبدول محەمەد، نادیاری ـ لێکۆڵینەوەیەکی بەراوردە لە نێوان دوو زاری کوردی دا، نامەی ماجستێر، زانکۆی سەلاحەددین، بەشی کوردی، ١٩٨٨، ل ٢٩.

د. نەسرین فەخری لە کتێبی ((ڕێزمانی کوردی))[١٦]دا، لە لاپەڕەکانی (١٦٠ ــ ١٦٦) باسی بکەر دیار و بکەر نادیاری کردووە. لە دەستپێکدا پێناسەی ئەم دیاردەیەی کردووە، دواتر هاتۆتە سەر یاسای چۆنیەتی گۆڕینی بکەر دیار بۆ بکەر نادیار و، ئاماژەی بۆ ئەوە کردووە، کە بەیاریدەی (ــ را) بۆ ڕابوردوو و، (ــ رێ) بۆ ئێستا و داهاتووی بەکاردەهێنرێت و، هەمیشە دەبێ کارەکەش تێپەڕ بێت ((پێشتر سادە یا دروست کراو یان لێکدراو بێت، چونکە بە ون بوونی یان لادانی بکەر لە ڕستەدا (کراو) بەرکار دەلکێن بەوەوە ، بۆ نموونە:-

قوتابییەکە دەرسەکەی نووسی .

دەرسەکە نووسرا...))(لــ ١٦١ – ١٦٢) .

پاشان هاتۆتە سەر باسی یاسای ڕابوردوو و ئێستا و داهاتووی بکەر نادیار ، کە بۆ ڕابوردوو بەم شێوەیە :-

ڕەگی فرمانی چاوگی تێپەڕ+ ئامرازی (را).

نووسین : نووس + را = نووسرا (بڕوانە : لــ ١٦٢).

بۆ کاتی ئێستا و داهاتووی نادیاریش بەم شێوەیە:

دە + ڕەگی فرمانی تێپەڕ + رێ.

نووسین : دە + نووس + رێ = دەنووسرێ – ت(ل ١٦٣) .

دواتر نووسەر هاتۆتە سەر شێوازی بکەر نادیار لە دیالێکتی سەروو و، ئاماژەی بۆ ئەوە کردووە، کە کاری یاریدەدەری (هاتن) ڕۆڵی سەرەکی دەبینێت بۆ ئەم دیاردەیە، وەك:

هاتە نووسین. (ڕابوردوو).

دەهێتە (دێتە) نووسین. (ڕانەبوردوو) (ل١٦٤).

(16) د. نەسرین فەخری و د.کوردستان موکریانی،ڕێزمانی کوردی، بۆ پۆلی یەکەمی بەشی زمانی کوردی زانکۆیسەلاحەددین، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەددین، هەولێر، ١٩٨٢، ل ١٦٠ ـ ١٦٦.

دواتر لـه بـارەی دەرنەکـەوتنی بکـەر لـەناو ڕستەدا،دەست نیـشانی کۆمەڵێك هۆکاری کردووە ، دیارە نووسەر هەروەکو نووسەرانی پێش خۆی شتەکانی دووبارە کردۆتەوە ، بەجۆرێك دیسانەکە (- را)ی بـۆ ڕابـوردووی نادیار و، (رێ)ی بـۆ ڕانـەبوردووی نادیـار دیـاری کـردووە، کـە ئەمـەش هەڵەیەکە، چونکە دەبووایە مۆرفیێمی نادیار و مۆرفیێمی کـاتی بـە تـەنیا لەیەکتر جودا بکاتەوە ،هەروەها لە دیالێکتی سـەروودا نووسـەر ئێـستا و داهاتووی نادیار لە یەکتر جودا نەکردۆتەوە، چونکە وەکـو دەزانـین کـاری یاریدەدەری (هاتن) ، بۆ ڕابوردووی نادیار دەبێتـە (هاتـە) و بـۆ ئێـستای نادیار دەبێتە (دهێتە) و بۆ داهاتووی نادیار دەبێتـە (دێ هێتـە) ، واتـا دەستوورەکەی بەم شێوەیە لێ دێت :

سەرەتای ڕستە + هاتە +چاوگ = نامە هاتە نڤیسین (ڕابوردووی نادیار).

سەرەتای ڕستە + دهێتـە + چـاوگ = نامـە دهێتـە نڤیـسین (ئێـستای نادیار).

سەرەتای ڕستە + دێ هێتە + چاوگ =نامە دێ هێتە نڤیسین (داهـاتووی نادیار).

د. زەرێ یوسو پۆڤا لە باسێکیدا بە ناوی ((کار))[١٧]، ئاماژەی بۆ بکـەر نادیار کردووە، نووسەر لە سەرەتادا مۆرفیێمی بکەر نادیاری دەست نیـشان کردووە، کە مۆرفیێمی (- ر)یە و دەڵێت: ((بـۆ دارشـتنی کـاری نادیـار مۆرفیێمی (ر) بە کۆتایی بناغەی کاتی ڕانەبوردووی تێپـەڕدا دەلکێـت)) (ل٨٩)، دواتر باسی ئەو گۆڕانکاریانەی کـردووە ، کـە بـە سـەر بناغـەی کارەکاندا هاتووە ، لەوانە:

١ـ گۆڕینی بزوێنی (ە) بە بزرۆکە (i) :-

خستن ← (خە) ← خرێ / خرا.

بردن (بە) ← بری / برا.

(17) د. زەرێ یوسوپۆڤا ، کار ، وەرگێڕانی د. کوردستان موکریانی ، گ. ڕۆشنبیری نوێ، ژ. (١١٦)، کانوونی یەکەم ، ساڵی ١٩٨٧، ل ٧١ ـ ٩٢.

٢ــ گۆڕینی (ێ) بە (i) لە بناغەدا :-
نان ← (نێ) ← نرێ / نرا.
٣ــ گۆڕینی (i) بە بزوێنی (ی) :-
گرتن ← (گر) ← گیری /گیرا.
٤ــ گۆڕینی بزوێنی (ۆ) بە (و) :-
خواردن ← (خۆ) ← خورێ / خورا.
٥ــ لەناوچوونی مۆرفێمی بزری (- ر) و یا لێکدانی هەردوو (ر)ی بزری و (ڕ)ی بنجی بناغەی کار : -
گۆڕین ← (گۆڕ) ← گۆڕێ /گۆڕا (بڕوانە: ل ٩٠)

ئەوەی جێی سەرنجە نووسەر تەنیا لە ڕووی وشەسازییەوە باسی بکەر نادیاری کردووە ، لەگەل ئەوەشدا مۆرفێمی نادیاری بەتەواوەتی خستۆتە ڕوو ، کەوا(- ر)یە ، هەم دیسان زۆر بە ڕێکی باسی ئەو گۆڕانکاریانەی کردووە، کە بە سەر ڕەگی کارەکەدا دێت لەکاتی کردنی بە بکەر نادیار .

سادق بەهائەددین ئامێدی لە کتێبی ((ڕێزمانا کوردی))[١٨]دا، باسی بکەر دیار وبکەر نادیاری کردووە، بە (کرناپەنی) و (کرنانەپەنی) ناویانی بردووە ، سەرەتا نووسەر پێناسەی هەردوو دیاردەکەی کردووە ،پاشان هاتۆتە سەر یاسای سازکردنی دیاردەی بکەر نادیار لە دیالێکتی ژووروودا و ، تیایدا ئاماژەی بۆ ئەوە کردووە ، کە ئەم دیاردەیە لە دیالێکتی ژووروو هەروەکو زمانی ئینگلیزی و فەرەنسی وایە، کە بەهۆی کاری یاریدەدەرەوە ئەنجام دەدرێت ((بە هۆی کاری یاریدەدەر و چاوگەوە کاری بکەر نادیاریان تیا دروست دەبێت)) (ل ٣١٣-٣١٤)٠ پاشان نووسەر هاتۆتە سەر یاساکانی بکەر نادیار لە دیالێکتی ناوەڕاست و، بەهۆیەوە

(18) صادق بهاء الدین ئامێدی ، ڕێزمانا کوردی – کرمانجی یا ژۆری و ژێری یا هەڤبەرکری ، چاپا یەکێ ، (دار الشؤون الثقافیة العامة)، بەغدا، ١٩٨٧، ل٣١٠-٣٢٦.

هەرهەمان یاسا و نموونەکانی کتێبی ((ڕێزمانی ئاخاوتنی کوردی)) بەکارهێناوە، بەبێ ئەوەی دەسکارییێك یان هیچ شتێك بخاتە سەریانەوە .
فەرەیدوون عەبدول محەمەد لە نامەی ماجستێرەکەیدا، کە بە ناوی ((نادیاری-لێکۆلینەوەیەکی بەراوردە لە نێوان دوو زاری کوردیدا))[١٩]، بە دوور و درێژی باسی ئەم دیاردەیەی کردووە، لە بەشی یەکەمدا پێداچوونەوەی کارەکانی پێشووی لەبارەی بابەتەکە کردووە، بەشی دووەمیشی بۆ پێناسین و ئەرکی نادیاری و شیکردنەوەی چەند لایەنێکی ئەم دیاردەیە تەرخانکردووە، لە بەشی سێیەم لایەنی وشەسازی و ڕستەسازی ئەم دیاردەیەی لە زاری دیالێکتی ناوەڕستی خستۆتەڕوو(نووسەر کرمانجیی خوارووی بەکارهێناوە) و، لە بەشی چوارەمدا لایەنی وشەسازی و ڕستەسازی نادیاری لە زاری دیالێکتی ژووروودا خستۆتە ڕوو ، پاشان لەبەشی پێنجەمدا بەراوردێکی نادیاری لە نێوان هەردوو زارە کوردییەکە لەڕووی لایەنی لێکچوون و جیاوازییەوە کردووە، دیارە گومانی تێدا نییە ئەم لێکۆلینەوەی (فەرەیدوون عەبدول) بە یەکێك لە باشترین لێکۆلینەوە لەبارەی نادیاری دادەنرێت، کە زۆر بە درێژی و تەواوەتی لە زۆربەی لایەنەکانی ئەم دیاردەیەی زمانی کوردی کۆلیوەتەوە ، هەر ئەمەش وای کردووە و، بەکەمی نازانین گەر بلێین سەرچاوەی سەرەکی و هاندەری یەکەمی کارەکەمان ئەم نامەی ماجستێرە بووە، تەنانەت لە دانانی پلانی باسەکەمان و شێوازی کارکردنیشمان پێڕەوی زۆر لە پلانەکەی ئەومان کردووە، هەروەها لە ڕوانگەی ئەم پلانەوە سەیری زمانی عەرەبیمان کردووە ، بۆیە نامانەوێت لەوە زیاتر باسی ئەم باسەی (فەرەیدوون عەبدول) بکەین ، چونکە لە بەشەکانی تری باسەکەماندا زۆر جاران دەگەڕێینەوە سەری.

---

(19) فەرەیدوون عەبدول محەمەد، نادیاری ـ لێکۆلینەوەیەکی بەراوردە لە نێوان دوو زاری کوردی دا، ل ١-١٤١.

مستەفا محەمەد زەنگەنە لە نامەی ماجستێرەکەیدا ((کار و ئەرکی لە سینتاکسدا))[٢٠]، لە لاپەڕەکانی (٢٦-٣١) باسی بکەر نادیاری کردووە ، سەرەتا نووسەر بەم جۆرە باسی ئەم دیاردەی کردووە ((ئەو کارە تێپەڕەیە کە بکەرکانیان لە ڕێگای سازکردنەوە بە مۆرفیمێکی ئاشکرا ناخرێنە ڕوو٠ ئەو ڕاناوە لکاوانەش کە دەچنە سەر کارەکە و دەبنە مۆرفێمی بەرکار ئەمانەن :-

بۆیەکەم کەسی تاك (م)

بۆدووەم کەسی تاك (ی،یت)

بۆسێیەم کەسی تاك (ە)

بۆیەکەم کەسی کۆ (ین)

بۆدووەم کەسی کۆ (ن)

بۆسێیەم کەسی کۆ (ن))) (ل ٢٦)

پاشان ئاماژەی بۆ ئەوە کردووە ، کە بکەر نادیار ، هەموو شێوەکانی کاری ڕابوردوو و ڕانەبوردووی لێ سازدەکرێت ، وەك:- کێلڕابوو ، دەکێلڕا ، کێلڕا ٠٠٠(ل ٢٧).

پاشان هاتۆتە سەر چۆنیەتی سازکردنی بکەر نادیار ، بە هۆیەوە کۆمەڵێك خاڵی خستۆتە ڕوو، ئەوەی جێگای سەرنجە (لێکۆڵەر) هەروەکو نووسەرانی پێش خۆی، ئەو هەڵەیەی دووبارە کردۆتەوە ، کاتێك کە دەڵێت: ((مۆرفێمی (را) کە نیشانەی کارا نادیارە بۆ ڕابوردوو (ڕێ) بۆ داهاتوو دەخرێتە سەر کۆتایی مۆرفێمی واتا هەڵگری کارەکە)) (ل٢٨)، کە ئەمەش دووبارە مۆرفێمی نادیاری و مۆرفێمی کاتی کارەکەی تێکەڵ یەکتر کردووە ، دواتر لێکۆڵەر ژمارەی بەشداربووانی مۆرفێمەکانی جێگای بکەر نادیار لەکارەکانی ساکار، داڕژاو و لێکدراوی خستۆتە ڕوو.

ئەوەی جێگای سەرنجە لێکۆڵەر شتێکی تازە و ئەوتۆی نەخستۆتە ڕوو، بەڵکو هەمان ڕێسا و شتەکانی بەر لە خۆی دووبارە کردۆتەوە .

---

(20) مصطفی محمد زەنگنە، کار و ئەرکی لەسینتاکسدا، نامەی ماجستێر- بەشی کوردی کۆلێژی ئادابی زانکۆی سەلاحەددین، ١٩٨٩، ل٢٦-٣١.

ئەحمەد حەسەن فەتحوولّلا لە نامەی ماجستێرەکەیدا ((بکەر وەك بەشێکی سەرەکی ڕستە لە زمانی کوردیدا))[٢١]، لە چەند لاپەڕەیەکی جودا جودا باسی دەرنەکەوتنی بکەر وەك بەشێکی سەربەخۆ لە ڕستەدا کردووە، لێکۆڵەر هەوڵی داوە، کە هەردوو لایەنی وشەسازی و ڕستەسازی لایەنەکە بخاتە ڕوو، بە جۆرێك دەڵێت : ((مۆرفیمی کەس و ژمارەی بکەر بۆ کەسی سێیەمی تاك لەگەل کاری ڕابوردووی نادیار دەرناکەوێت ، واتا مۆرفێمێکی سفرە ، نموونە کوژرا ، کوژرابوو ، دەکوژرا))(ل ٧٣).
هەروەها لێکۆڵەر لە میانەی خستنەڕووی لایەنی وشەسازی بکەر نادیار، ئەوا مۆرفێمەکانی بەم شێوەیە خستۆتە ڕوو:(بڕوانە: ل٧٣).

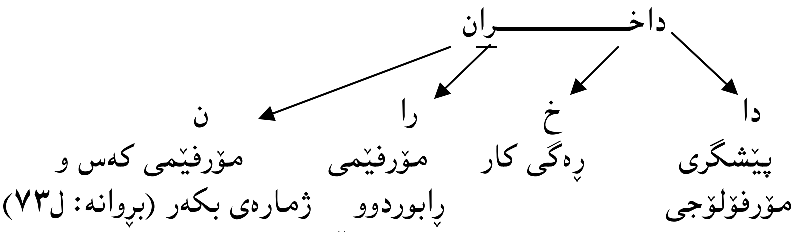

ئەوەی جێی تێبینییە، کە لێکۆڵەر (ــ را) و (ــ رێ) ی بە یەکەوە بۆ مۆرفێمی نادیاری و مۆرفێمی کات بەکارهێناوە و، شتێکی وەهای نەخستۆتە سەر ئەم باسەی ،کە بەر لەخۆی کەس باسی نەکردبێت.
وریا عومەر ئەمین لە باسێکیدا بە ناوی ((لە پێوەندییەکانی بکەری نادیار))[٢٢]دا، باسی دیاردەی بکەر نادیاری کردووە، بە هۆیەوە

(21) احمد حسن فتح الله، بکەر وەك بەشێکی سەرەکی ی ڕستە لە زمانی کوردیدا، نامەی ماجستێر، بەشی کوردی کۆلێژی ئادابی زانکۆی سەلاحەددین، ١٩٩٠، ل٤١.
(22) وریا عمر امین، لە پەیوەندییەکانی بکەری نادیار، گ.رۆشنبیری نوێ، ژ.(١٢٩)، ساڵی ١٩٩٢،ل٨-٢٢.

یاساکانی گۆڕینی بکەر دیار بۆ بکەر نادیار خستۆتە ڕوو، بەڵام ئەوەی ئەم وتارە لە وتارەکانی تری جودا دەکاتەوە، ئەوەیە کە نووسەر تەنیا مۆرفێمی (ـــ ر) بە مۆرفێمی نادیاری لە قەڵەم داوە و(- ا)ی بۆ ڕابوردووی نادیار و (ێ)ی بۆ ڕانەبوردووی نادیار بەکارهێناوە ((ئامرازی بکەر نادیار (ر) دەخرێتە سەر ڕەگی فرمانەکە، مۆرفێمی کاتی دەچێتە سەر بۆ ڕابوردوو، و (ێ) بۆ داهاتوو)) (ل١٨)، پاشان نووسەر ئاماژە بۆ هەندێك حاڵەتی ناوێزەی کردووە، کە بە هۆیەوە بکەر نادیار لە ڕەگی ڕابوردووەوە وەردەگیرێت، وەك:

چاوگ	ڕەگی داهاتوو [٢٣]	ڕەگی ڕابوردوو	فرمانی بکەری نادیار
ویستن	ەوێ	ویست	ویسترا
وتن	لێ	وت	وترا
گوتن	لێ	گوت	گوترا
لێستن	لێس	لێست	لێسترا. (ل١٨)

دواتر نووسەر لەبارەی ئەو گۆڕانکاریانەی، کە بەسەر ڕەگی وشەکەدا دێت، هەندێك تێبینی خستۆتە ڕوو (ل١٩)، وەك:

أـ ئەو کارانەی کە ڕەگی داهاتوویان بە (ە) یا بە (ێ) کۆتایی دێ، کە دەکرێنە بکەر نادیار ،(ە) و (ێ) دەتوێنەوە:

کردن ← کە ← کرا.

ب ـ ئەگەر ڕەگەکە بە (ۆ) کۆتایی هاتبێ، (ۆ) دەبێتە (و)، وەك:

خواردن ← خۆ ← خورا.

ج ـ (i) ی گرتن (girtin) دەبێتە (و)، وەك:

گرتن ← گر ← گیرا.

د ـ ئەگەر ڕەگی کار بە (ر) کۆتایی هاتبێ، بەشێوەیەکی گشتی (ر)ی بکەر نادیار تێدا دەتوێتەوە، وەك:

گۆڕین ← گۆڕ ← گۆڕ + را ← گۆڕا.

---

(23) نووسەر (ڕەگی داهاتوو)ی بەکار هێناوە، بەڵام بە ڕای ئێمە (ڕەگی ڕانەبردوو) گشتی ترە و لە جێی خۆیەتی.

دیاره ئەم تێبینییانەی نووسەر جێگای سەرنجن، بۆ ئەوەی لە کاتی دانانی هەر یاسایەك ئەم حاڵەتانە لەبەر چاوبگرین، کە هیچ یاسایەك سەد دەر سەد لەسەر شتەکان جێ بەجێ نابێت، واتا هەر حاڵەتی ناوێزە و بیژۆك دروست دەبێت.

دکتۆر نەسرین فەخری لە باسێکیدا بە ناوی ((کەی؟ کار بە بکەر نادیار تۆمار دەکرێت؟ چۆن و بۆ؟))(٢٤). نووسەر لەم بابەتەیدا زیاتر ئاماژەی بە یاسای سازکردنی بکەر نادیار کردووە، کە بە هۆیەوە چەند یاسایەکی لە شێوەی خواروو (واتا دیالێکتی ناوەڕاست)دا خستۆتەڕوو:

ئەرێی ڕابوردوو = ڕەگی کار + را.

ئەرێی ئێستا = دە + ڕەگی کار + رێ.

نەرێی ڕابوردوو = نە + ڕەگی کار + را.

نەرێی ئێستا = نا + ڕەگی کار + رێ.

دواتر هەندێك نموونەی هێناوەتەوە، وەك:

کاروان کوژە باش بینرا.

کاروان کوژە باش دەبینرێ.

کاروان کوژە باش نەبینرا.

کاروان کوژە باش نابینرێ. (ل٧٢ ــ ٧٣)

دواتر نووسەر لە شێوەی ژووروودا، بەم شێوەیە یاساکانی خستۆتە ڕوو:

(بناغەی کاری چاوگی هاتن)ی تێنەپەڕی یارمەتیدەر + چاوگی تێپەڕی ڕووداو. (بڕوانە: ل ٧٢ــ٧٤)، وەك:

هاتە دیتن.

بۆ نەرێکردن، (نە) دەکەوێتە پێش کاری یارمەتیدەرەکە، وەك:

کاروان کوژە نەهاتە دیتن .

(24) دوکتۆر نەسرین فەخری، کەی ؟ کار بە بکەر نادیار تۆمار دەکرێت؟ چۆن و بۆ، گ. ڕۆشنبیری نوێ، ژ.(٣٠)ی ساڵی ١٩٩٣، ل٧١-٧٨.

بۆ ئێستا و داهاتووش ، کـاره یارمەتیدەرەکـە گۆڕانکـاری بـە سـەردا دێت، (دهێته) بۆ ئێستا و (دێ هێته) بۆداهاتوو و، (ناهێتـە) بـۆ نـەرێی ئێستا و داهاتوو، بەم شێوەیە: -

کاروان کوژه باش دهێته دیتن .

کاروان کوژه باش ناهێته دیتن

کاروان کوژه باش دێ هێته دیتن .

کاروان کوژه باش ناهێته دیتن .

دیاره نووسەر ئەو شێوازەی، که لێرەدا پێـڕەوی کـردووه، لـە دەرخـستنی یاسای ئەرێ و نەرێی بکەر نادیار بۆ کاتەکانی ڕابـوردوو، ڕانـەبوردوو لـە هەردوو دیالێکتی دیالێکتی سـەروو و ناوەڕاسـتدا، شـتێکی کـەم نییـە، بەڵکو وردبوونەوەیەکی تەواوی پێوه دیاره و، زۆر وردبینانـە بـۆ دیـاردەی بکەر نادیار چووه، ئەگەر چی هەندێك کەموکوڕی بەدیاردەکەوێت، لەوانـە نووسەر تەنیا له ئاستی وشەسازی بـۆ دیاردەکـە چـووه و خـۆی لەلایـەنی ڕستەسازی نەداوه، هەروەها هەروەکو نووسەرانی پـێش خـۆی (-را)ی بـۆ ڕابوردوو، (-رێ)ی بۆ ڕانەبوردوو له دیالێکتی ناوەڕاسـتدا دانـاوه، بـەبێ جیاکردنەوەی مۆرفێمی نادیاری و مۆرفێمی کاتی کارەکه .

د. ئەوڕەحمانی حاجی مارف له باسێکیدا به ناوی((کـرداری کـارا دیـار و کرداری کارا بزر له زمانی کوردیدا))[٢٥]، به دوور و درێژی لـەم دیـاردەی کۆڵیوەتـەوه، لەسـەرەتادا دیـاردەی دیـاری و نادیـاری بەرانبـەر یـەکتر ڕاگرتووه، به هێنانەوەی ڕسته بۆ هەردوو دیاردەکه و ڕوونکردنەوەی وردی بۆ بابەتەکه خستۆته ڕوو، پاشان نووسەر باسی دیاردەکەی لـە زمانـەکانی تر کردووه و، یاساکانی ئەم دیاردەیەی له زمانەکانی تردا وەکو (فارسـی، بلوجی، لاتینی .. هتـد) خـستۆته ڕوو ... دواتـر هاتۆتـەوه سـەر باسـی

(25) د. ئەوڕەحمانی حاجی مارف، کرداری کارا دیار و کرداری کارا بزر لـە زمـانی کوردیدا، گ. کۆڕی زانیاری عێراق- دەستەی کـورد، بـەرگی (٢٥ و ٢٦)، بەغـدا، ١٩٩٤، ل٦٦-٩٧.

دیاردەکە لە زمانی کوردیدا و ئەوەی ڕوون کردۆتەوە،کە مۆرفێمی (ـــ ر) مۆرفێمی نادیارییە و بە کۆتایی ڕەگی کاری ڕانەبوردووەوە دەلکێت، دواتر سێ حاڵەتی بۆ بکەر نادیار لە زمانی کوردیدا دەست نیشان کردووە (ل٧٥)، کە ئەوانیش:

١- ئەگەر فۆرم چاوگ بێ و چاوگەکەشی بەهەر چەشنێك کۆتایی هاتبێ (ان، ین، وون، دن ، تن)، ئەوا سەرپاکیان دەبن بە (ان)، واتا ڕەگی کاری ڕانەبوردوو + ان، بۆ نموونە:

هێنان ⟵ هێن + ر + ان = هێنران.

کوشتن ⟵ کوژ + ر + ان = کوژران ... (ل٧٦).

٢-ئەگەر کار لە ڕێژەی ڕانەبوردوودا بێ، مۆرفێمی (ێ) وەردەگرێ، واتە: مۆرفێمی (دە/ ئە) ی ڕانەبوردووی + ڕەگی ڕانەبوردوو + ر + ێ ، بۆ نموونە:

هێنان ⟵ دە / ئە + هێن + ر + ێ ⟵ دەهێنرێ .

٣ــ ڕێژەی ڕابووردووی کار، مۆرفێمی (ا)ی پێوە دەلکێنرێ، واتە: ڕەگی کاری ڕانەبوردوو + ر + ا، وەك:

هێنان ⟵ هێن + ر+ا = هێنرا.

نووسەر لە میانەی قسەکانیدا ئەوەی دەرخستووە، کە تەنیا (-ر) مۆرفێمی نادیارییە و (ـ ێ)مۆرفێمی کاتی ڕانەبوردووە ، (-ا) مۆرفێمی کاتی ڕابوردووە، کە بەهۆیەوە ڕاستی بکەر نادیاری لە ڕووی وشە سازییەوە خستۆتە ڕوو، کە چۆن سازبووە، بەلاَم ئەوەی جێگای سەرنجە نووسەر (ــ ان)ی بە مۆرفێمی چاوگ لە حاڵەتی بکەر نادیاریدا دیاری کردووە. (ل٧٦)، کەچی لە ڕاستیدا لە زمانی کوردیدا تەنیا بۆ ڕابوردوو و ڕانەبوردوو حاڵەتی بکەر نادیار هەیە و سازدەبێت و، ئەم (ن)ە، جێناوە بۆ کەسەکە دەگەڕێتەوە، بۆ زیاتر ڕوونکردنەوەش با بیخەینە ناو ڕستەیێك، ئەم ڕاستیەمان بۆ ڕوون دەبێتەوە، وەك:

خواردنەکان هێنران .

لەم نموونەی سەرەوەدا بۆمان دەردەکەوێت، کە (ن) جێناوی لکاوە بۆ کەسی سێیەمی کۆ، واتا بۆ (ئەوان) دەگەڕێتەوە و ڕستەکەش ڕستەیەکی بکەر نادیارە، واتا ڕستەکە لە بناغەدا بەم شێوەیە:

ئەوان خواردنەکانیان هێنا .

دواتر نووسەر هاتۆتە سەر هەندێك حاڵەتی تر، کە لە یاسای بکەر نادیاردا دەبینرێت، وەکو وەرگرتنی ڕەگی ڕابوردوو بۆ سازکردنی بکەر نادیار (بڕوانە: ل٨١ ــ ٨٦)، وەك:

چاوگ	ڕەگی ڕانەبوردوو	ڕەگی ڕابوردوو	بکەر نادیار
وتن / گوت	لێ	وت / گوت	دەوترێ، دەگوترێ

یاخود بوونی هەردوو ڕەگی ڕانەبوردوو و ڕابوردوو بۆ بناغەی بکەر نادیار، وەك:-

هاویشتن ← هاوێژرا، دەهاوێژرێ ← هاوێشترا، دەهاوێشترێ.

نووسەر لێرەدا هەوڵی داوە زۆربەی زۆری حاڵەتەکانی دەستووری بکەر نادیار بخاتە ڕوو، دواتر هاتۆتە سەر یاسای ساز کردنی بکەر نادیار لە دیالێکتی سەروو و هەورامیدا و، ئەوەی بەلای ئێمەوە زۆر گرنگ بێ ئەوەیە، کە (د.ئەورەحمانی حاجی مارف) لەم باسەیدا هەندێك حاڵەتی ڕستەسازیی بکەر نادیاری خستۆتە ڕوو، بەو جۆرەی کە هەندێك ڕستەی زمانی کوردی لەسەر یاسای بکەر نادیار ڕۆیشتووە، کەچی بکەرەکەی لە ڕستەدا ئاماژە پێکراوە ((لەزمانی کوردیدا حاڵەتی ئەوتۆ بەرچاو دەکەوێ، کە بە ڕێگەی وەسفی ڕستەسازیدا پەنجە بۆ کارا ڕابکێشرێ))(ل٩١)، وەك:ــ

ئازاد لە لایەن نەوزادەوە نێرراوە .

لێرەدا بە یاریدەی دەستەواژەی (لەلایەن... ەوە)بکەرەکە خراوەتە ڕوو، بە هەر حاڵ ئەو باسەی (د. ئەورەحمانی حاجی مارف) دەکرێت بە یەکێك لە باشترین لێکۆڵینەوە و باسەکانی بکەر نادیار لەزمانی کوردیدا

بژمێردرێت، کە بە هۆیەوە لە زۆربەی زۆری حاڵەت و شێوازی بکەر نادیاری کۆڵیوەتەوە، هەروەها دەرگای تری خستۆتە سەر پشت بۆ زیاتر ورد بوونەوە و لێکۆڵینەوە لەناواخنی ئەم دیاردەیە لەناو زمانی کوردیدا .

عەبدوڵڵا حوسێن ڕەسوول لە نامەی دکتۆراکەیدا((مۆرفێمە ڕێزمانیەکانی کار))[٢٦]دا ، لە چەند لاپەڕەیەکدا ئاماژەی بۆ بکەر نادیار کردووە و، تیایدا دەڵێت : ((مۆڕفێمی بکەر نادیار ئەو مۆڕفێمەیە کە ئەرکی ئەنجامدانی کارێك ئەداتە پاڵ توخمێکی (کەس یا شت) دەست نیشان نەکراو)) (ل١٦٦). دواتر لێکۆڵەر ئاماژەی بۆ مۆرفێمی (ڕ) کردووە و دەڵێت: ((مۆڕفێمی (ڕ) جگە لە دروستکردنی ئاوەڵناوی بکەر، ئەتوانێ ڕستەی بکەر نادیاریش دروست بکا)) (ل١٦٩). دەبێ لێرەشدا ئاماژە بەوە بکەین، کە ئەوەی لێکۆڵەر لە نووسەران و زمانەوانان و لێکۆڵەرانی تر جیادەکاتەوە ئەوەیە ، کە لێکۆڵەر لەو بڕوایەدایە کە لە ڕستەی بکەر نادیاردا هەر دەبێت (بکەر) بمێنێتەوە ، کە دەڵێت : ((پیتی (ڕ) جێگەی بکەر ئەگرێتەوە، وەك مۆڕفێمێکی گشتی نادیار ، نەك بەرکار، چونکە بەرکار هەر بەرکارە و گۆڕانی بەسەردا نایێ)) (ل٥٤) .

مەهاباد کامیل عەبدوڵڵا لە نامەی ماجستێرەکەیدا ((کار لە دیالێکتیی خواروو و هەورامی دا))[٢٧]، باسی بکەر نادیاری کردووە و لێرەدا ئەم دیاردەیەی لە دیالێکتی ناوەڕاست (لێکۆڵەر بەدیالێکتی خواروو ناوی بردووە)و هەورامی خستۆتە ڕوو، کە دەڵێت: ((مۆرفێمی نادیاری لەدیالێکتی خوارووداا (ڕ)ە، بەڵام مۆرفێمی تایبەت بە ڕابوردووی نادیاری (ـ ا)یە، کە دەکەوێتە پاش مۆرفێمی نادیارەکەوە، وەك:
(هێنرا) (ئاوریا).

(26) عەبدوڵڵا حوسێن ڕەسول ، مۆڕفێمە ڕێزمانیەکانی کار ، نامەی دکتۆرا ، بەشی کوردی، کۆلێژی پەروەردەی زانکۆی بەغدا، ١٩٩٦.

(27) مهاباد کامل عبداللە، کار لە کرمانجی ی خواروو و هەورامی دا، نامەی ماجستێر، بەشی کوردی کۆلێژی ئادابی زانکۆی سەلاحەددین ، ١٩٩٦، ل٨٧.

بەلاَم مۆرفێمی (یــ) تایبەتە بەم ڕێژەیە لە زاری هــەورامی دا)) (ل٨٧).
دواتر لێکۆلەر هاتۆتە سەر حالەتی کاری ڕانەبوردووی نادیار و، لەم بارەوە دەلێت: ((مۆرفێمی تایبەت بە ڕانەبوردووی نادیار لە دیالێکتی خواروودا (- ێ)یە، بەلاَم لە زاری هەورامیــدا (ــــ ە ــــ)یــە کــە دەکەوێتــە پــاش مۆرفێمی نادیاری ،وەك

دەکوژرێم كوشیەو

دەخلیسکێنرێم خزنیەو ....)) (ل٨٧).

ئەوەی دەمانەوێت ئاماژەی بۆ بکەین ئەوەیە، کە لێکۆلەر زۆر بەســانایی باسی ئەم حالەتەی کردووە، چونکە بابەتەکەی یاخود باسەکەی بەراوردییە لە ڕووی کارەوە بــە گــشتی لــە نێــوان هــەردوو زاری کــوردی (ناوەڕاست وهەورامی)دا .

د.شێرکۆ بابان لە کتێبی ((نەخشەی ڕۆنانی ڕێژەی کــار))[٢٨] دا، باســی بکەر نادیاری کردووە، نووسەر بڕوای وایــە، کــە بکــەر نادیــار چــاوگێکی ئەلفی تێنەپەڕە و، دواتر ئەوەی خــستۆتە ڕوو، کــە (- ر -) مــۆرفێمی بکـــەر نادیـــارە و، (ێ) مـــۆرفێمی ڕانـــەبوردووە و، (ا) مـــۆرفێمی ڕابــوردووە(ل١٠٤-١٠٥)، هــەروەها بــۆ ســەلماندنی قــسەکانی لــەبارەی ئەوەی، کە چاوگی بکــەر نادیــار چــاوگێکی ئــەلفی تێنەپــەڕە ، هەنــدێك نموونەی هێناوەتەوە، وەك: -

نووسین ← نووسران .

سوتان ← سوتاندن ← سوتێنران .

دواتر دەلێت: ((لە ئێرەدا بە ئاشکرا چاوگی(نووسران و سووتێنران بریتین لە (چاوگی ئەلفی تێ نەپەڕ) بە ئەم پێیە دەبێت یەکــسان بــن بــە هەر چاوگێکی بنجی تێ نەپەڕ بەرانبەر بــە مــورفیمی (ێ))) (ل١٠٤)، ئەوەی گەرەکمانە لێرەدا ئاماژەی بۆ بکــەین ئەوەیــە، کــە ئــەم (ن)ەی دوای مۆرفێمی نادیاری و مۆرفێمی کات ، جێناوی لکاوە ، نــەك (ن)ی

(28) د. شێرکۆ بابان، نەخشەی ڕۆنانی ڕێژەی کار، دەزگای چاپ و بلاَوکردنەوەی ئاراس، هەولێر، ١٩٩٩، ل١٠٤-١٠٥.

چاوگ، هەروەها ئێمە ئەم ڕایەی نووسەر بە هەڵە لە قەڵـەم دەدەیـن، کـە بڵێت لە زمانی کوردیدا چاوگی نادیار هەیە، چـونکە چـاوگ یـەکێك لـە خاسیەتەکانی ئەوەیە، کە (کات)ی تێدا نەبێت و نەدرێتە پاڵ کەسـێك ، کەچی بکەر نادیار هەردەم دەبێت لەگەڵ کاتدا ڕوودات، واتـا ڕابـوردووی نادیار و ڕانەبوردووی نادیار دەگرێتەوە ، بۆ زیاتر ڕوونکردنەوە بـا سـەیری ئەم نموونەیە بکەین:-

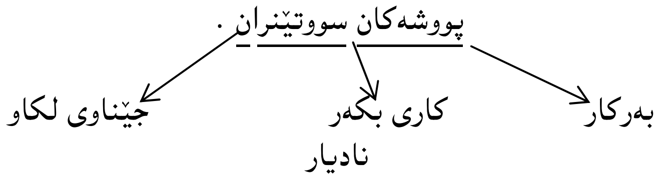

لێرەدا (ن) جێناوی لکاوە بۆ (ئەوان) دەگەڕێتەوە،کە دەرنەکەوتووە.
د. محەمەد مەحوی لە کتێبی ((ڕستە سازیی کوردی))[٢٩]، باسی ئـەم دیاردەیـەی کـردووە، نووسـەر لەسـەرەتای باسـەکەیدا لـە ڕوانگـەی ڕستەسازییەوە بۆ دیاردەکە چووە و، دەیەوێت ئەوە بخاتە ڕوو ،کە ڕسـتەی کاری بکەری نادیار بەخشینێکی بکەری لەناو ڕستەدا جێ دەهێڵێت، وەکو ئەم ڕستانەی خوارەوە:-
بە دەست ، لە نەوزاد درا.
نەوزاد ، بە دەست لێی درا.
نووسەر لە بارەی ئەم ڕستانەوە دەڵێت: ((تیۆری بەخـشینی ڕاسـتەوخۆی دۆخی ڕێزمانی بکەر ، دەشێت هەر ڕەگەزێکی لەگەڵ بەشی کـرداردا هـاو کەس بێت (لە کەس و ژمارەدا وەکیەکن) ببێت بە بکەری بەشی کـرداری بکەر نادیار.کەواتە لە بەخشینی ڕاستەوخۆی دۆخـی ڕێزمـانیی بکەرییـدا ئەم چەشنە ڕستانە ڕێیا پێدەدرێت)) (ل٩٣)، دیارە گومانی تێدا نییـە ، کە ئەم کەرەستانە هێمایەك بۆ هەبوونی بکـەری ڕسـتەکە دەکـەن، بـەڵام

(29) د. محەمەد مەحوی، ڕستەسازیی کوردیی، زانکۆی سلێمانیی ، ٢٠٠١، ل٩.

ناتوانین بە بکەریان دابنێین ، تەنانەت هەندێ شێوازی ترمان هەیە، کە (بکەر)ەکەیان ئاماژە پێکراوە لەناو ڕستەدا و بوونی هەیە، لەم حاڵەتە بەم بکەرانە دەوترێت (بکەر نادیاری ئاماژەپێکراو) هەر وەکو لەم ڕستەیەی خوارەوەدا دیارە:-

ئازاد لە لایەن ڕزگارەوە کوژراوە .

لێرەدا بەهۆی دەستەواژەی (لە لایەن ....ەوە) ئاماژە بە بکەری ڕستەکە کراوە، کە ئەویش (ڕزگار)ە، واتا (ڕزگار) بکەرە و (ئازاد)ی کوشتووە. دواتر نووسەر لە لاپەڕەکانی (٢٣١-٢٣٢) دیسانەکە هاتۆتەوە سەر باسکردنی بکەر نادیار، لە باسێکدا بە ناوی ((تێپەڕیی و تێنەپەڕیی دوو پرۆسەی مۆرفۆلۆژیی)) ئاماژەی بۆ ئەوە کردووە، تێنەپەڕیی و تێپەڕیی پێوەندییان بە بکەر نادیارەوە هەیە، دواتر دەڵێت : ((ئەمجا لەکرداره تێپەڕە ڕاستەقینە و ناڕاستەقینەکان کرداری بکەر نادیار بە یاریدەی مۆرفێمی بکەر نادیار / را — رێ / هەڵدەگوێزرێت)) (ل٢٣١)، وەك:-

دزەکە گیرا.

دزەکە دەگیرێت — دەگیردرێت.

تۆفیق وەهبی لە کتێبی ((کورد و زمانی کوردی))[٣٠]دا، لە لاپەڕەکانی (٤٣-٦٢) باسی بکەر نادیاری کردووە، نووسەر لەم باسەیدا هەوڵی داوە ئەوە بسەلمێنێت، کە پاشگری (- یا) بەڵگەیەکی مانەوەی مۆرفێمی بکەر نادیاریی هیندۆئێرانییە لە زمانی کوردیدا ، بە هۆیەوە کۆمەڵێك نموونە لە شێوە زارەکانی کوردی و زمانە هیندۆ ئێرانییەکانی هێناوەتەوە، لەگەڵ خستنە ڕووی شێوازی دروست بوونی بکەر نادیار ، نووسەر

(30) تۆفیق وەهبی ، کورد و زمانی کوردی، وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە د. عەزیز گەردی ، زنجیرە کتێبی گیرفانی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی ، ٢٠٠٢، ل٤٣-٦٢.

لەبارەی ئەم دیاردەیە لە (دیالێکتی)[٣١] دا دەڵێت:- ((شـێوازی نیمـچە بکەر نادیار لە (کر)[٣٢]دا بە هۆی (-یـا)ی پاشـگری بکـەر نادیـارەوە دروست دەبێ)) (ل٤٨)، وەك:-

ترس ⟵ ڕەگ

ترسیە (ترسیا) قەدی ڕانەبوردووی شێوازی نیمچە بکەر نادیار.

(ترسیا) قەدی ڕانەبوردووی شێوازی نیمچە بکەر نادیار.

(ترسیان) چاوگی شێوازی نیمچە بکەر نادیار. (بڕوانە: ل٤٩ ــ ٥١).

پاشان هاتۆتە سەر ئەرکی شێوازی بکەر نادیار و، ئـەوەی خـستۆتە ڕوو، کە بکەر نادیار لە کاری تێپەڕدا ئەوەیە، کە بکەر وەکو بـەرکاری کارەکـە خۆی دەنوێنێت ، وەك:-

یارە کوژرا.

هەروەها ڕەگی شێوازی بکەر نادیـار لەشـێوەزاری کرمانجییـدا(جگـە لـە دیالێکتی باکوور)، بریتییە لە ڕەگی ڕانەبوردووی کاری تێپەڕ، وەك:-

ناردن ⟵ نێر

بەڵام لە دیالێکتی باکووردا شێوازی بکەر نادیار بەوە دەبێت، کـە کـاری (هاتن) لە پێش چاوگی کارە تێپەڕەکە دابنرێت، کە دەکرێتە شێوازی بکەر نادیار، تەنیا کاری (هاتن) گەردان دەکرێت، بۆ نموونە:-

کوشتن ⟵ هاتن کوشتن. (ل٥٢).

ئەگەر بە خێرایی لە بیروڕاکانی (تۆفیق وەهبی) لەم کتێبەیدا ڕابمێنـیین، ئەوا دەبینین ئاوێزانییـەکی تـەواو بـەدی دەکـرێ، چـونکە لـە دیـالێکتی

(31) تۆفیق وەهبی لەم کتێبەیدا، دیالێکتی بەسەر سێ کۆمەڵەی سـەرەکی دابـەش کردووە: ١-دیالێکتی باکوور: هەندێك لە بەچـکە زارەکـانی ئەمانـەن : بایەزیـدی ، هـەکاری ، ئاشـتیی، بۆتـانی، بادینـانی، ..هتـد. ٢- دیـالێکتی باشـوور: بەچـکە زارەکانی ئەمانەن: موکری، سۆرانی، سنەیی ، سـولەیمانی. ٣- کرماشـانی: بەچـکە زارەکانی ئەمانەن: کەلهوڕی، لەکی، پشتیکووهی . (بڕوانە: ل٤٥).

(32) کر: لێرەدا کورت کراوەی کرمانجییە .

ناوەڕاست (بە سۆرانی و سلێمانی ناوی بردوونە) مـۆرفێمی بکـەر نادیـار هەرگیز (یا) نییە، بەڵکو (ر) مۆرفێمی نادیارییە، هەروەها لە دیـالێکتی گـۆران و دیـالێکتی خـواروو و کـەڵهوری و فەیلیـدا، مـۆرفێمی نـادیـاری(- یا)یە، ئەوا هـەر وەکـو نیعمـەت عـەلی سـایە لـە کتێبـی ((ڕێزمانی کوردی زاری کەڵهوڕی))[٣٣] ئەوەی ڕوون کردۆتەوە، کە دەڵێـت: ((بکەر نادیار دروست دەبێت بە لکاندنی مۆرفێمی نادیاری (یا) بـە دوای ڕەگی کارەوە + ڕاناوی لکاو، وەکو:

بکەر دیار	بکەر نادیار
میوانەگە شام کردن .	شام کریا .
دڵبەر منالەیلەگـە خەڵـەتان.	منالەیلەگـە خەلـەتیان ...))

(ل٣٧).

هەروەها نووسەر تەنیا لە ڕووی وشەسازییەوە لـە شـێوازی بکـەر نادیاری کۆڵیوەتەوە، کە بە هۆیەوە نەچۆتە سەر لایەنی ڕستەسازی.

بایزعومەر ئەحمەد لـە کتێبـی ((تێـنس لـە دیـالێکتی ژوروی زمـانی کوریدا))[٣٤]، باسی بکەر نادیاری لە دیالێکتی ژووروودا کردووە، کـە بـە هۆیەوە لێکۆلـەر هـەموو حاڵەتـەکانی کـاری ڕابـوردووی بکـەر نادیـاری خستۆتە ڕوو، وەك ڕابوردووی نادیاری لە حاڵەتی ئەرێـدا، یاسـاکەی بـەم شێوەیە دیاری کردووە:ـ

((بکار + بنج + مۆرفێمی ڕابوردوو + مـۆرفێمی ڕێککـەوتن + ئـامراز +ن .کار)) (ل٣٠).

شوول + هێ + ت + ن +ە +کرن (ێ)

(33) نیعمەت عەلی سایە، ڕێزمانی کوردی زاری کەڵهوری ، چاپخانەی شڤان، سلێمانی، ٢٠٠٤، ل٣٧.

(34) بائیز عمر احمد، تێنس لە دایالێکتی ژووروی زمانی کوردی(گۆڤەری بادینی)، چاپی یەکەم ، دەزگایچاپ وبلاۆکردنەوەی موکریانی ، دهۆك، ٢٠٠٢، ل٤٣-٥١.

شول هێتنه کرن (هاتنه‌کرن).
بۆ حاڵه‌تی نه‌رێ، ته‌نیا (نه) زیاد ده‌کرێ (ل٤٣)، وه‌ك:
شول نه‌هێتنه کرن (نه‌هاتنه‌کرن).
پاشان نووسه‌ر له لاپه‌ڕه‌کانی (٦٩ــ ٧٣) دووباره باسی ئه‌م دیارده‌یه‌ی کردووه، لێره‌دا حاڵه‌تی کاتی ئێستای ئه‌رێ و نه‌رێی بکه‌ر نادیاری خستۆته‌ڕوو (ل٦٩)،که ئه‌وانیش:ــ
حاڵه‌تی ئه‌رێ:
(بکار +م.ئێستا + بنج + م ڕێکه‌وتن +ئامراز + ن.کار)
شول + د + هێ +ت + ه + هه‌بونێ .
شول دهێته هه‌بونێ .

حاڵه‌تی نه‌رێ:
(بکار + نه‌رێ +بنج +م.ڕێککه‌وتن + ئامراز + ن . کار)
شول + نا + هێ + ن + ه + هه‌بونێ .
شول ناهێته هه‌بونێ.
واتا ئه‌وه‌ی که جیای کردۆته‌وه، ته‌نیا مۆرفێمی نه‌رێیه. دواتر نووسه‌ر له لاپه‌ڕه‌کانی (٨٦-٩٨) هاتۆته سه‌ر حاڵه‌تی داهاتووی بکه‌ر نادیار و، دیسانه‌که حاڵه‌تی ئه‌رێ و نه‌رێی کاره‌که‌ی خستۆته ڕوو (ل٨٦)، که به‌م جۆره‌یه:
(بکار + داهاتوو + بنج + ڕێککه‌وتن + ئامراز + ن. کار)
شول + دێ + هێ + ت + ه + کرن (ێ)
شول دێهێته کرن.
بکار + نه‌رێ + بنج + ڕێککه‌وتن + ئامراز + ن. کار
شول + نا + هێی + ن + ه + کرن .
شول ناهێته کرن.
ئه‌وه‌ی جێگای سه‌رنجه، نووسه‌ر زۆر به جوانی لایه‌نی وشه‌سازی بکه‌ر نادیاری له دیالێکتی ژوورووی خستۆته ڕوو، به‌ڵام خۆی له لایه‌نی ڕسته‌سازی دوور خستۆته‌وه، له‌گه‌ڵ ئه‌مه‌شدا نووسه‌ر هه‌ڵه‌یه‌کی زه‌قی

کردووە، کاتێك دەڵێت (بەرکار)، کە شوێنی (بکەر) دەگرێتەوە ،ئەوا ئەرکی بکەری پێ دەسپێردرێت، کە ئەمەش هەڵەیەکی زەقە، بەڵکو چەمکی بەرکارێتی خۆی نادۆڕێنی، هەروەکو لە نموونەکانی پێشوودا دەردەکەوێت، کە وشەی (شوول) لە هەموو ڕستەکاندا (بەرکاری ڕاستەوخۆ)یە نەوەك(بکەر)، چونکە کەسێك هەیە بۆ ئەنجامدانی ئەم کارە. لەلایەکی ترەوە نووسەر لەگەڵ ئەم هەڵەیەی، کە کردوویەتی، ئەوا توانیویەتی زۆر بە جوانی مۆرفێمەکانی کاتی ڕابوردوو و ئێستا و داهاتووی لە دیالێکتی ژووروودا بخاتە ڕوو.

نەریمان خۆشناو لەباسێکیدا بە ناوی ((چەمك و پێناسەی کارای نادیار))[35]دا، ئاماژەی بۆ ئەم دیاردەیە کردووە، لە دەسپێکدا نووسەر پێناسەی بکەری کردووە ، دواتر هاتۆتە سەر بکەر نادیار، کە پێناسەی بکەر نادیار و شێوازی سازکردنی دیاردەکە لە زمانی کوردیدا خستۆتە ڕوو، پاشانیش لەگەڵ زمانەکانی ئینگلیزی و عەرەبیدا بەراوردیانی کردووە و، لەم ڕێگەوە ئەوەی سەلماندووە، کە لە زمانی عەرەبیدا دەکرێت لە کاری تێنەپەڕیش سازبکرێت بە ڕەچاوی هەندێك تێبینی ، لە زمانی ئینگلیزیشدا بە هەمان شێوەی زمانی کوردییە، کە تەنیا لە کاری تێپەڕ وەردەگیرێت، وەك:

ئازاد زەوییەکەی <u>کێڵا</u> .

↙ تێپەڕ

زەوییەکە کێڵرا. (ل ٥٩).

<u>وَقَفَ</u> المدرسُ أمام الطلابِ .

↓ تێنەپەڕ (لازم)

<u>وُقِفَ</u> امام الطلاب. (ل ٥٩).

I <u>sent</u> layla aletter.

---

(35) نەریمان خۆشناو، چەمك و پێناسەی کارای نادیار، گ. ئاسۆی پەروەردەیی، ژ.(٤٢)ی نیسانی ٢٠٠٤، ل٥١-٦٢.

تێپەڕ

I letter was sent to him. (ل٦٠)

دواتر نووسەر ئەوەی خستۆتە ڕوو، کە بکەر نادیار جگە لە ڕەگی ڕانەبوردوو، ئەوا لە قەدی چاوگیش وەردەگیرێت، وەك:

خستن ــــــــ خست ــــــــ خسترا .

پەستن ــــــــ پەست ــــــــ پەسترا .

گوتن ــــــــ گوت ــــــــ گوترا .

ویستن ــــــــ ویست ــــــــ ویسترا . (ل ٥٥)

دواتر نووسەر ئەوەی ڕوون کردۆتەوە، کە مەرج نییە ڕستەی بکەر نادیار لە زمانی کوردیدا تەنیا لە ڕستەی بکەر دیارەوە وەرگیرابێت، هەروەکو لەم ڕستەیەدا دەردەکەوێت:

ئەستێرە بە ڕۆژ نابینرێ. (ل ٦١).

دیارە ئەوەی جێگای سەرنجە، نووسەر لەم کارەیدا هەردوو لایەنی وشەسازی و ڕستەسازی بکەر نادیاری خستۆتە ڕوو، بەڵام بە شێوەیەکی تێکەڵاوی و، بەشەکانی بەشێوەیەکی تایبەتمەندانە نەخستۆتە ڕوو، لەگەڵ ئەوەشدا ئەم کارەی شتێکی کەم نییە، کە توانیویەتی بەراوردێکی ڕێك لە نێوان هەر سێ زمانەکە لە حاڵەتی بکەر نادیاریدا بکات.

موکەڕڕەم ڕەشید تاڵەبانی لە وتارێکیدا بە ناوی ((کاری (بکەر نادیار) لە زمانی کوردیدا))[٣٦]، باسی ئەم دیاردەیەی کردووە، لە دەستپێکدا پێناسەی دیاردەکەی کردووە، دواتر هاتۆتە سەر باسای دارشتنی بکەر نادیار لە دیالێکتی ناوەڕاست و سەروودا، نووسەر لە وتارەکەیدا هەڵەکانی نووسەرانی پێش خۆی دووبارە کردۆتەوە، لەوانە دانانی (-را) بە مۆرفێمی ڕابوردووی نادیار ((بەپێی بنکە و دەستوور و ڕێساکانی زمانی کوردی ، دەبێت بۆ کاری ڕابوردووی بکەر نادیار (را)ی مۆرفێمی نادیاری و بۆ ڕانەبوردووش (رێ)ی مۆرفێمی نادیاری بەکاربربێت)) (ل ١٠٧). هەروەها

(36) موکەڕەم ڕەشید تاڵەبانی، کاری (بکەر نادیار) لە زمانی کوردیدا، گ. نووسەری نوێ ، ژ. (٢١)، بەهاری ٢٠٠٤، ل٩٩-١٠٦.

نووســەر تــەنیا لــە بــواری ئاســتی وشەســازیدا لــەبارەی بکــەر نادیــاری کۆڵیوەتەوە، لەگەڵ ئەوەشدا ئەوەشی ڕوون کردۆتەوە، کە بکەر نادیــار لــە هەموو حاڵەتەکانی ڕابوردوو و ڕانەبوردوودا دەتوانرێ سازبکرێت، وەك: ــ
دەرگاکــە کرایــەوە ــــــــــ دەکرایــەوە ــــــــ کرابــووەوە وەکراوەتەوە ....(ل ١٠٢)

دواتر نووسەر هاتۆتەوە سەر یاسای داڕشــتنی بکــەر نادیــار لــە دیالێکتی ژووروو ئەوەی ڕوونکردۆتەوە ،کە بە یاریــدەی کــاری یاریــدەدەر سازدەکرێ، بەڵام نووسەر نەیتوانیوە بناغەی کاری یاریدەدەرەکــە ئاشــکرا بکات، کە(هاتن) ە، کەچی نووسەر بــۆ ڕابــوردوو (هاتــە) و بــۆ ئێــستا و داهاتوو (دێتە)ی بەکارهێناوە، وەك:

هاتە نڤیسین.

دێتە (دێ هێتە) نڤیسین. (ل ١٠٥)

لە کاتێکــدا بــۆ ئێــستا (دهێتــە) بــەکاردێت و بــۆ داهــاتوو (دێهێتــە) بەکاردێت و دەکەوێتە پێش چاوگەکەوە ، واتا بەم شێوەی لێ دێت:-

١- بۆ ڕابوردوو ← سەرەتای ڕستە + هاتە + چاوگ .

٢- بۆ ئێستا ← سەرەتای ڕستە + دهێتە +چاوگ .

٣-بۆ داهاتوو ← سەرەتای ڕستە + دێهێتە+ چاوگ .

نەریمان عەبدوڵڵا خۆشناو لە باسێکیتریدا بە ناوی ((کاری بکەر نادیــاری لە زمــانی کوردیــدا و چــەند ســەرنجێك))(٣٧)دا، هــەوڵی داوە هەڵــەکانی (موکــەڕڕەم تاڵــەبانی) لــەبارەی بکــەر نادیــارەوە ڕوون بکاتــەوە، لــە دەســتپێکدا نووســەر ئــەوەی خــستۆتە ڕوو، کــە تــەنیا (-ر) مــۆرفیمی نادیارییە و(-ا) بۆ ڕابوردوو و (ێ) بــۆ ڕانــەبوردووی نادیــار بــەکاردێت ، وەك:ــ

(37) نەریمان عەبدوڵڵا خۆشناو، کاری بکەر نادیــاری لــە زمــانی کوردیــدا و چــەند سەرنجێك، گ. نووسەری نوێ، ژ (٢٢) هاوینی ٢٠٠٤، ل ١٢٠ ـ ١٢٥.

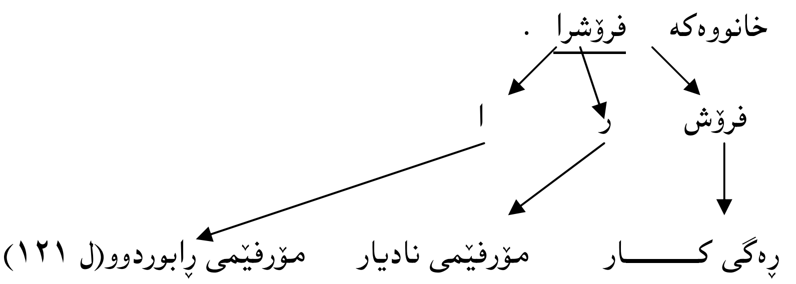

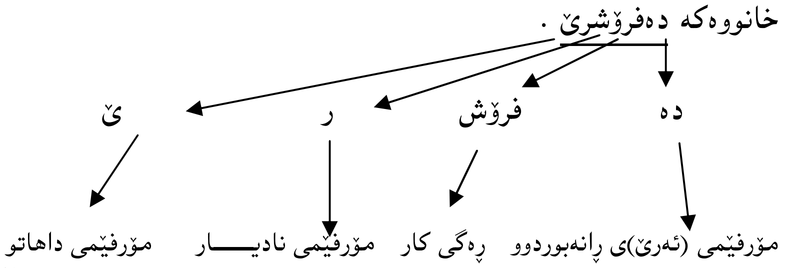

(ل ١٢١)

دواتر نووسەر بۆ (نەرێ) کردنی بکەر نادیار، ئەوا مۆرفێمی (نا)ی بۆ ڕانەبوردوو داناوە و، (نە)ی بـۆ ڕابـوردوو دانـاوە ((مـۆرفێمی (نـا) دەچێتە شوێنی مۆرفێمی (دە)ی ئەرێی ڕانەبوردوو ، بەم شێوەیە:

دەکوژرێ ← ناکوژرێ .

دەفرۆشرێ ← نافرۆشرێ

بۆ نەرێ کردنی کاری ڕابوردووی بکەر نادیار ، ئەوا تەنیا مۆرفێمی (نە) دەچێتە پێش کارەکە و دەیکات بە کـاری نـەرێی ڕابـوردووی بکـەر نادیار، بەم شێوەیە:-

فرۆشرا ← نەفرۆشرا

کوژرا ← نەکوژرا ....)) (ل١٢٢).

دواتــر نووســەر ئــەوەی ڕوون کردۆتــەوە، کــە جگــە لــە ڕەگــی ڕانەبوردوو، دەکرێ لە هەندێك حاڵەتدا لە ڕەگی ڕابوردووش بۆ ســازکردنی بکەر نادیار بەکار بێت، وەك:-

چاوگ	ڕەگی ڕانەبوردوو	ڕەگی ڕابوردوو	بکەر نادیار
گوتن (وتن)	لێ	گوت (وت)	گوترا، دەگوترێ
ویستن	ەوێ	ویست	ویسترا، دەویسترێ (ل١٢٣).

پاشان نووسەر هاتۆتە سەر یاسای سازکردنی بکەر نادیــار لــە کرمــانجیی سەروو و، هەڵەکانی (موکەڕڕەم تاڵەبانی) لە دەست نیــشانکردنی یاســای بکەر نادیار ڕاست بکاتەوە، کە بەم جۆرە باسی کردوون((گومــان لــەوەدا نییە کە کارە یاریدەدەرەکان بۆ دروست کردنی بکەر نادیار لــە دیــالێکتی سەروو ، ئەوا لە بناغەدا لە (هاتن) وەرگیراون، کە بەهۆیەوە بۆ ڕابوردوو (هاتە) و ڕانەبوردووی ئێستا (دهێتە) و بــۆ ڕانــەبوردووی داهــاتوو (دێ هێتە) بەکاردێت و دەکەونە پێش چاوگەکەوە:

نان هاتە خارن. ← ڕابوردووی بکەر نادیار.

نان دهێتەخارن. ← ڕانەبوردووی ئێستای بکەر نادیار.

نـــان دێ هێتـــە خـــارن. ← ڕانـــەبوردووی داهـــاتووی بکـــەر نادیار.))(ل١٢٤).

بەشێوەیەکی گشتی ئەو سەرنجانەی، کە نووسەر دەریبڕیون، ئەوا شــتێکی تازەی تێدا نییە، بەڵکو بەر لــە ئــەو هــی تــر ئاماژەیــان پێــداوە، بــەڵام کارەکەی تەنیا لەو لایەنەوە گرنگە، کــە لایــەنی هەڵــەکانی (موکــەڕڕەم تاڵەبانی) خستۆتە ڕوو و ڕاستییانی کردۆتەوە .

عومەر مەحموود کــەریم لــە نامــەی ماجــستێرەکەیدا ((کــاری تێپــەڕ و تێنەپەڕ لە زمانی کوردیدا))[٣٨]، لە لاپەڕەکانی (٧١ - ٧٥) باســی ئــەم

(38) عومەر مەحموود کەریم، کاری تێپەڕ و تێنەپەر لــە زمــانی کوردیــدا، نامــەی ماجستێر، بەشی کوردی کۆلیژی پەروەردە (ئیبن روشد) ی زانکــۆی بەغــدا، ٢٠٠٤، ل٧١-٧٥.

دیاردەیەی کردووە، لێکۆڵەر لە سەرەتادا دەیەوێت پێوەندی تێپەڕ و تێنەپەڕ بە بکەر نادیارەوە لە ناو ڕستەدا ڕوون بکاتەوە، دواتر چۆتە سەر هۆکارەکانی دەرنەکەوتنی بکەر نادیار لە ڕستەدا و، بە هۆیەوە کۆمەڵێك خاڵی خستۆتە ڕوو، پاشان ئەوەی ڕوون کردۆتەوە ،کە((هەردوو پرۆسەی تێپەڕاندن و بکەر نادیاری پێچەوانەی یەکترن، یەکەمیان مۆرفیمی (ن) کاری تێنەپەڕ دەکات بە تێپەڕ و دووەمیان مۆرفیمی (ر)ی بکەر نادیاری کاری تێپەڕ دەکات بە تێنەپەڕ))(ل٧١). دواتر ئەوەشی خستۆتەڕوو، کە بکەر نادیار تەنیا لە کاری تێپەڕ سازدەکرێت ، ئینجا هاتۆتە سەر یاساکانی گۆڕینی ڕستەی بکەر دیار بۆ ڕستەی بکەر نادیار، کە هەمان دەستوورەکانی (وریا عومەر ئەمین)ی خستۆتەڕوو (ل٧٢)، لێکۆڵەر بۆ گۆڕینی ڕستەی بکەر دیار بۆ بکەر نادیار ئەم نموونەیەی هێناوەتەوە:

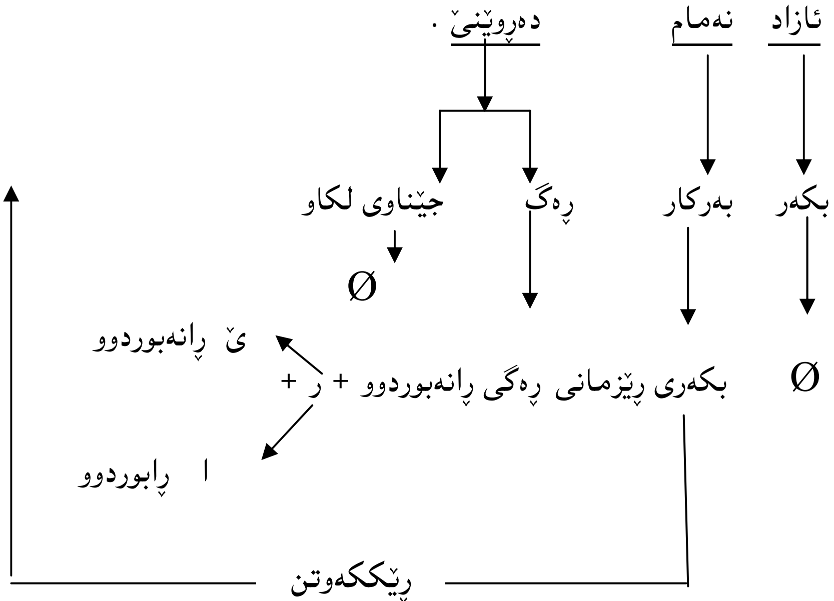

نەمام دە + ڕوێن + ر + یَ

ئەوەی جێگای سەرنجە ئەوەیە کە عەبدوڵڵا حوسێن رەسول لە دکتۆراکەیدا زۆر بە جوانی مۆرفێمی تێپەڕاندنی شیکردۆتەوە و تیایدا دەڵێت: ((ئەو(اندن)ەی ناویان ناوە نیشانە(یا ئامراز)ی تێپەڕاندن، پێك دێ لەم بەشانەی خوارەوە :

١-دەنگی (ا) لە چاوگە (ا)ییەکان، دەنگێکی ڕەسەنە و مۆڕفێمی کاتی ڕابوردووە . ٢- دەنگی (ن)ی یەکەم، نونی چاوگی (ا)ییە و دەنگێکی ڕەسەنی چاوگەکەیە. ٣-دەنگی (ن)ی دووەم، ئەمەیان مۆرفێمی تێپەڕاندنە و ئەبێتە (ن)ی چاوگە تێپەڕێنراوەکە)) [39].

واتا پێکهاتەی (اندن) بەم شێوەیە:-

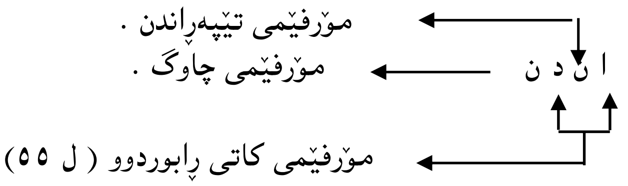

نیعمەت عەلی سایە لە کتێبی ((ڕێزمانی کوردی زاری کەڵهوری)) [40]دا، باسی ئەم دیاردەیەی لە زاری کەڵهوریدا کردووە، لە دەستپێکدا نووسەر پێناسەی بکەر دیار و بکەر نادیاری کردووە، دواتر هاتۆتە سەر یاسای گۆڕینی ڕستەی بکەر دیار بۆ ڕستەی بکەر نادیار، ئەوەشی ڕوون کردۆتەوە،کە بکەر نادیار تەنیا لە کاری تێپەڕ سازدەکرێت،دواتر چوار حاڵەتی بکەر نادیاری خستۆتە ڕوو(بڕوانە: ل ٣٧ ــ ٣٩)، کە ئەوانیش:

١- لەکاری ڕابوردوودا: بکەر نادیار دروست دەبێت، بە لکاندنی مۆرفێمی نادیار (یا)بە دوای ڕەگی کارەوە + ڕاناوی لکاو، وەك:

شام <u>کریا</u>.

(39) عەبدوڵڵا حوسێن رەسول، مۆڕفێمە ڕێزمانیەکانی کار، ل١٣٧.

(40) نیعمەت عەلی سایە، ڕێزمانی کوردی زاری کەڵهوڕی، ل ٣٧ ـ ٣٩.

منالەیلەگە خەڵەتیان.
تێر کریان.

٢-لە کاری ئێستادا: بکەر نادیار دروست دەبێت ، بە لکاندنی مۆرفیمی نادیاری (یە) بە دوای ڕەگی کارەوە + ڕاناوی لکاو، وەك:
١- خوری ڕسیەی .
٢- خانگەیان ڕمیەی .
٣- دەسی بڕیەی.

٣ – لە کاری ئایندەدا: بکەر نادیار لە دەمی ئایندەدا، هەروەك ئێستای سادە دروست دەبێت ، بێجگە لەوەی ئاوڵکارێك کە ئاماژە لە داهاتوودا دەکات لەگەڵ کاردا دێت ، وەك:ـ
سووبار کریەی ئەرا باخچە.
هەفتەی تر درەو کریەێ.
٤- لە کاری فەرماندا: بکەر دیار دەبێتە بکەر نادیار بە (بیلا+ ب+ ڕەگی کار + یە + ڕاناوی لکاو)، وەك:
- بیلا بچەکیەتی .
- بیلا بشووریەێ.
- بیلا بجەریەتەوە .
ئەوەی جێگای سەرنجە، نووسەر باسی حاڵەتێکی بکەر نادیاری کردووە، کە نەك لە زمانی کوردی بەڵکو لە هیچ زمانێکی دنیادا نییە و دروست نابێت، چونکە کاری فەرماندان خۆی لەخۆیدا ئەوەیە، کە کەسی یەکەم داوا لە کەسی دووەمی تاك یان کۆ دەکات بە کردنی یا نەکردنی کارێك ، ئەگەر بکرێتە بکەر نادیار، ئەوا نە بکەر (کەسی یەکەم) و نەکەسی دووەم بوونیان نابێت، واتا لە یاسا گشتییەکان لادەدات ، بە کورتی بکەر نادیار لە فەرماندان دروست نابێت ،کە ئەمەش دیاردەیەکی جیهانییە، هەروەها لێکۆڵینەوەکەی نووسەر تەنیا لەبواری وشەسازییە و خۆی لە بواری ڕستەسازی نەداوە، بەڵام لەگەڵ ئەمانەشدا کارێکی چاکی کردووە ،

چونکە زارێکی وەك کەلهوری بەڕاستی تاکو ئێستا لێکۆڵینەوەی کەمی لەسەر کراوە و، ئەم کارەی نووسەر جێگای دەست خۆشییە و دەرگایەکە بۆ ئەوەی نووسەرانی تر باس و لێکۆڵینەوەی تر لە زاری کەلهوری و زارەکانی تری زمانی کوردی بکەن .

د. زەریٚ یوسوپۆڤا لە کتێبی ((شێوەی سلێمانی زمانی کوردی))[٤١]دا، باسی دیاردەی بکەر نادیاری کردووە ، لەسەرەتای باسەکەیدا ، مۆرفێمی نادیاری (ــ ر)ی خستۆتە ڕوو ((بۆ داڕشتنی کاری نادیار مۆرفێمی (ــ ر) بە کۆتایی ڕەگی کاتی ڕانەبوردووی تێپەڕدا دەلکێت)) (ل. ١٦١) پاشان ئاماژەی بۆ ئەوە کردووە ، کە بکەر نادیار لە ڕەگی ڕابوردووش وەردەگیرێت، وەك :

ویستن ← وسترێ / ویسترا .

بیستن ← بیسترێ / بیسترا .

وتن ← وترێ / وترا .

دواتر هاتۆتە سەر ئەو گۆڕانکاریانەی ، کە بە سەر کارکەدا دێت لە کاتی گۆڕینی بۆ بکەر نادیار ، وەك :

گۆڕینی بزوێنی (ە) بە بزرۆکە (i) ، وەك:

کردن (kirdin) ← (کە) ← کرێ / کرا

خستن (xistin) ← (خە) ← خرێ / خرا.. (ل ١٦٢) .

دواتر مۆرفێمەکانی کاتی ڕابوردوو (ا ، ی ، وو ، ت ، د)ی خستۆتە ڕوو و ، بە ڕەگی کاتی ڕابوردوو ناویانی بردووە .

ئەگەر بەوردی سەیری بۆچوونەکانی نووسەر بکەین ، دەبینین هەندێك کەموکوڕی بەرچاو دەکەوێت ، بە جۆرێك هیچ ئاماژەیەکی بە (دە)ی

---

(41) د. زەریٚ یوسو پۆڤا، شێوەی سلێمانی زمانی کوردی، وەرگێڕانی لە زمانی ڕووسییەوە د. کوردستان موکریانی، لە بلاوکراوەکانی کۆڕی زانیاری کوردستان ، هەولێر، ٢٠٠٥، ل١٦١-١٦٣.

ئەرێی ڕانەبوردوو لە کاری ڕانەبوردووی بکەر نادیار نەکردووە و، هەموو نموونەکانیش بەبێ (دە) خستۆتە ڕوو ، وەك :
خورێ ، گیرێ .. هتد. (ل ١٦٢)
دیارە ئەمەش خۆی لە خۆیدا هەڵەیەکی زەقە ، چونکە لە ئەرێی کاری ڕانەبوردوو جا دیار بێ یاخود نادیار، ئەوا هەر دەبێت (دە) وەربگرێت ، هەروەها نووسەر باسی لە یاساکانی ڕستەی بکەر دیار بۆ ڕستەی بکەر نادیار نەکردووە ، بەڵکو تەنیا خۆی لە لایەنی شێوازی گۆڕانکاری کارەکە داوە.
دیارە گومانی تێدا نییە ، جگە لەو سەرچاوانەی کە لەوەو پێش هەڵمانسەنگاندوون ، چەندین سەرچاوەی تر هەن، کە باسیبکەر نادیاری دەکەن[٤٢]، بەڵام ئێمە نامانەوێ لەمە زیاتر باسەکە فراوانتر بکەین .

(42) ئاواز حەمە سدیق بەگیخانی لە نامەی ماجستێرەکەیدا (ڕیزبوونی کەرستە لە زمانی کوردی دا) ، تارا عەبدوڵڵا سەعید لە نامەی دکتۆراکەیدا ((هەندێك لایەنی ڕێزمانی زاری فەیلی - لێکۆلینەوەیەکی مەیدانییە))، حاتەم ولیا محەمەد لە نامەی ماجستێرەکەیدا ((فرێزی ناوی و فرێزی کاری لە دیالێکتی ژووروودا)) ، دیار عەلی کەمال کەریم لە نامەی ماجستێرەکەیدا ((ڕێزمانی کوردی و ڕوانگەیەکی بەرهەم هێنان و گوێزانەوە))، د.ڕفیق شوانی لە کتێبی ((چەند بابەتێکی زمان و ڕێزمانی کوردی)) دا ، ساڵح حوسێن حەسەن پشدری لە کتێبی ((کورتەیەك لە ڕێزمانی کوردی)) دا ، عەبدوڵڵا حوسێن ڕەسوول لە نامەی ماجستێرەکەیدا ((ناکردن لە کوردیدا))، نووری عەلی ئەمین لە کتێبی ((ئەرك و شوێنی ئەرك و شوێنی ڕاناوە کەسی یەکان لە (ئاخاوتنی کوردی)دا))، یوسف شەریف سەعید لە نامەی ماجستێرەکەیدا ((دۆخەکانی ژێرەوە لای فیلمۆرو هەندێ لایەنی ڕستە سازی کوردی و نامەی دکتۆراکەی ((کاری لێکدراو لە کوردی و فارسی _ لێکۆلینەوەیەکی بەراورد کاری)) .

بەشێوەیەکی گشتی ئەو کارانەی، کە پێشتر لە بارەی کاری بکەری دیار و کـاری بکـەر نادیـار ئـەنجام دراون، ئـەوا چـەند دانەیـەکیان نـەبێت، بـە شێوەیەکی زانستییانە بۆ دیاردەکە چوونە، ئەگەر نـا لایـەنی کـەموکوڕی زۆریان پێوە دەبینرێت، بەجۆرێك کە زۆربەیان تەنیا لە لایـەنی وشەسـازی دیاردەکەیان کۆڵیوەتەوە و مۆرفیمی نادیاری و مۆرفێمی کات، زۆر جاران بە هەڵە و تێکـەڵاوی بـەکارهاتوون و، لایـەنی ڕستەسـازی دیاردەکـە بـە تەواوەتی پشت گوێ خراوە، یاخود چەند نووسەر و زمانەوانێك نەبێت، کە باسی ئەم لایەنەیان کردووە، هەروەها بەراوردی نێوان دیالێکت و زارەکانی زمانی کوردی لـە ڕووی لایـەنی لێکـچوون و جیـاوازی لـە بـواری بکـەر نادیاری زۆر دەگمەن دەبینرێ، کە دەبووایە دەمێك بوو ئەم لایەنـە و ئـەم بۆشاییە پڕ بکرابووایە، بۆئەوەی بتوانرێ لە داهاتوودا ڕێزمانێکی تـەواو و یەکگرتوو بۆ زمانەکەمان دابنرێت ، ئەگەر چی ئـەم لایەنـە پێوەنـدی بـە زمانی یەکگرتووەوە هەیە، کە ئەمەش دەمێکە گیروگرفتی لەسـەرە ، بـە هەر حاڵ لەمە زیاتر نامانەوێت لەسەر ئەم لایەنە قسە بکەین، چونکە لـە میانەی شیکردنەوە و هەڵسەنگاندنی باس و وتارەکان ڕاو بۆچوونی خۆمان دەربڕیوە و، لە بەشەکانی تردا هەوڵ دەدەین ئـەم دیاردەیـە بەشـێوەیەکی زانستییانە بە بەرانبەر کردن لەگەڵ زمانی عەرەبیدا بخەینە ڕوو.

بەشی دووەم

بەرانبەرکردنی بکەر دیار و بکەر
نادیار لە نێوان هەردوو زمانی کوردی و عەرەبیدا

٢-١: بکەر .
٢-١-١: بکەر لە زمانی کوردیدا.
٢-١-٢ : بکەر لە زمانی عەرەبیدا.
٢-١-٣:لایەنی لێکچــوون و جیاوازی نێوان هــــەردوو زمانەکە لە بابەتی بکەردا.
٢-٢ : بکەر دیار.
٢-٢-١ : بکەر دیار لە زمانی کوردیدا .
٢-٢-٢ : بکەر دیار لە زمانی عەرەبیدا .
٢-٢-٣: لایەنی لێکچوون و جیاوازی هەردوو زمانەکە لە بابەتی بکەر دیاردا.
٢-٣ : بکەر نادیار.
٢-٣-١ : بکەر نادیار لە زمانی کوردیدا .
٢-٣-٢: بکەر نادیار لە زمانی عەرەبیدا .
٢-٣-٣ :لایەنی لێکچوون و جیاوازی هەردوو زمانەکە لە بابەتی بکەر نادیاردا .
٢-٤ : هۆیەکانی پەنابردنە بەر بکەر نادیار لـــە هەردوو زمانەکەدا .

٢-١: بکەر

٢-١- ١ : بکەر لە زمانی کوردیدا .

بکەر وەکو حاڵەتێکی زمانی گشتییە ، بەهۆیەوە لە زۆربەی زمانەکاندا هەمان پرۆسە ئەنجام دەدات ، لە زمانی کوردیدا زمانەوانان و نووسەرانی کورد چەندین پێناسەی جودا جودایان بۆ ئەم دیاردەیە کردووە(٤٣)، وەك ئەوەی (بکەر) دەبێت کەسێك یان شتێك بێت ، کە ئەنجامدانی یان ئەنجام نەدانی کارێکی بکەوێتە ئەستۆ، یاخود تەنیا بۆشایی و شوێنی بکەر لە ڕستەی کوردیدا پڕ دەکاتەوە.

کاتێك کە دەڵێین (کەسێك)، ئەوا مەبەستمان لە خودی (مرۆڤ - تاك) ە، کە بە پرۆسەی کارەکە هەڵبستێت ، وەك :

شەوبۆ چوو بۆ دهۆك .

↓

بکەر

(٤٣) - نوری علی امین دەڵێت: ((مسند الیە ئەو بەشەیە لە ڕستەدا ، کە ئاخاوتنەکەی ئەدرێتە پاڵ ، یەعنیٚ ئەو واژەیە یا دەستەواژەیەیە کە ئێمە لیٚی ئەدوێین)) بڕوانە: قەواعدی زمانی کوردی لە صرف و نەحودا ، بەرگی دووەم، ١٩٥٨، ل ١٥ .

- جگر خوێن دەڵێت: ((دەستپێکراو ئەو پەرچە ناڤە کو هەردەم گەرەکە دپێشیا پەیڤی دەژیٚ بیٚ سالۆخ دان)) بڕوانە: اوائو دەستورا زمانی کوردی، ١٩٧٦ ، ل٣.

- قەناتی کوردۆ دەڵێت: ((خودان فێل ئەو خەبەرە یاکو نیشان دکە وی مەری یانی ژی وی شتی بیٚ کو دەرهەتاویدا تشتەك جوملێدا تیٚگوتنیٚ)) بڕوانە: گۆڤاری کۆڕیٚ زانیاری عێراق — دەستەی کورد ، بەرگی چواردەهەم ، ١٩٨٢، ل ١٧٤.

لەم ڕستەیەدا وشەی (شـەوبۆ) ناوێکـە ، نـاوی (مرۆڤـــ)ە،خـۆی بـە ئەنجامدانی کارەکە هەستاوە و چووە بۆ شاری دهۆك ، لێـرەدا پێویـستمان بەوە نییە بزانین، کە چۆن چووە بۆ شاری دهۆك ؟ یـاخود بەچـی چـووە ؟! بەڵکو تەنیا ئەوەمان گەرەکە بزانین ناوەکـە نـاوی مرۆڤێکـە بـە کارەکـە هەستاوە ، یاخود بە پێچەوانەوە ، مرۆڤەکـە کارەکـە ناکـات و ئـەنجامی نادات ، وەك :

سۆزان کارەکە ناکات .

↓

بکەر

لێرەدا (سۆزان) ناوی مرۆڤێکە ، بکەری ڕستەکەی گرتۆتە ئەستۆ ، بـەڵام بەبێ بەجێ گەیاندنی کارەکە ، واتا کارەکەی جێبەجێ نەکردووە .

هەروەها کاتێك دەڵێین (شتێکە)، ئەوا لێـرەدا مەبەسـتمان (مرۆڤـــ) نییـــە ، بـــەڵکو شـــتێکی دوور لـــە مرۆڤـــــ و بێ‌گیـــان ، کـــە کارەکـــە هەڵسوڕێنێت و ئەنجامی بدات، وەك :

بارانەکە باخچەکەی تێکدا .

تەزرەکە میوەکەی لەناوبرد .

ڕەشەباکە کەپرەکەی ڕووخاند .

لەم ڕستانەدا وشەکانی (بارانەکە ، تەزرەکە و ڕەشـەباکە) هـەر یەکـەیان ناوێکی ناسراون ، بەڵام ناوی مرۆڤـ نین و، دەچـنە خانـەی نـاوی شـت و بێگیانن ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هەریەکەیان بـە ئەنجامـدان و هەڵـسوڕانی کارێك هەستاون ، کە بەمەش ئەرکی بکەری ڕستەکەیان بەجێ گەیانـدووە ، بەجۆرێك لە ڕستەی یەکەمدا (بارانەکە) وای کردووە ببێتە هۆکارێك بۆ ئەوەی باخچەکە تێك بدات و، لـە ڕسـتەی دووەمـدا وشـەی (تەزرەکـە) بکەری ڕستەکەیە ، بۆتە هۆی ئەوەی میوەکان لەناو ببات و، ئێمە لێـرەدا گەرەکمان نییە بزانین (تەزرەکە) دانەی چەند گـەورە بـووە ؟ یـان چـەند

کاتژمێری خایاندووە ؟ بەڵکو تـەنیا مەبەسـتمان ئەوەیـە ،کـە ئـەم شـتە شتێکی بێ گیانە و مرۆڤــ نییە و، ئەرکی بکـەری لـە ڕسـتەکەدا بـەجێ گەیاندووە ، لە ڕستەی سێیەمدا وشەی (ڕەشەباکە) بۆتـە هـۆی ئـەوەی کەپرەکە بڕووخێنێت ، هەروەها لێرەدا مەبەستمان ئەوە نییـە بـزانین ئـەم ڕەشەبایە لـە چ پلەیـەکی بـەهێزدا بـووە؟ یـان کەپرەکـەی کامـە مـاڵی ڕووخاندووە ، بەڵکو تەنیا گەرەکمانە دەسـت نیـشانی بکـەری ڕسـتە کـە بکەین، کە شتێکی بێگیانە .

هەروەها دەبێت ئاماژە بۆ ئـەوەش بکـەین ، کـە لـە ڕسـتەی ئاسایی زمانی کوردیدا (بکەر) لەسەرەتای ڕستەدا دێت و، کار دەکەوێتـە بەشی دواوەی ڕستە ، وەك:

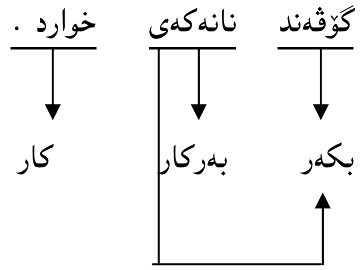

واتا لەزمانی کوردیدا شێوەی (SOV) پەیڕەو دەکرێت، لەگەڵ ئەمانەشدا زۆرجـار لـە بـواری زمانەوانیـدا هـەردوو زاراوەی (بکـەری ڕێزمـانی) و (بکەری لۆجیکی) باس دەکرێت، کە بکەری ڕێزمانی بەو بکەرە دەوترێت ، کە تەنیا بۆشایی و شوێنی بکەر لە ناو بنیادی ڕستەدا پڕبکاتەوە ، واتا تەنیا خانەی بکەر دەگرێتـەوە[٤٤]، کەچـی بکـەری لـۆجیکی بـەو بکـەرە دەوترێت ، کە لە ڕووی واتاوە ئەرکی بکەر بەجێ بگەیەنێت، بەو واتایـەی کە بکەری ڕاستەقینەی کارەکەیە، ئەگەرچی لە شـوێنی بکـەری ئاسـاییدا

(٤٤) محمد علي الخولي: معجم علم اللغة النظري، الانكليزي – عربي، مكتبة لبنان ، بيروت ،١٩٨٢،ص ١١١.

بەکار نەهاتبێت یان لابرابێت[٤٥]، بۆ زیاتر ڕوونکردنەوە با سەیری ئەم ڕستەیەی خوارەوە بکەین :

ئاهەنگ دەنگی ڕزگار دەبیستێ[٤٦].

لەم ڕستەیەدا ئەگەر (بکەر) و(بەرکار) دەستنیشان بکەین ، بەبێ لەبەرچاو گرتنی لایەنی واتایی ڕستە ، ئەوا (ئاهەنگ) بکەری ڕستەکەیە و (ڕزگار) بەرکارە، بەڵام ئەگەر لە ڕووی واتاوە بۆ ڕستەکە بچین ، ئەوا دەبینین (ڕزگار) بکەرە و، (ئاهەنگ) بەرکارە ، چونکە (ڕزگار) قسە دەکات و کار لە (ئاهەنگ) دەکات دەنگەکە ببیسێت ، بەمەوە بۆمان دەردەکەوێت ،کە (ئاهەنگ) بکەری ڕێزمانییە و، (ڕزگار) بکەری لۆجیکییە .

بکەر لە زمانی کوردیدا دەشێت ناوێکی (تایبەت ، گشتی ، ناسراو ، نەناسراو ، تاك، کۆ ، ... هتد) بێت ، هەر وەکو ئەم ڕستانەی خوارەوە:-

ڕێناز ڕۆیشت بۆ کۆلێژ .
↓
(بکەر)
(ناوی تایبەتی ناسراو)

کوڕەکە دانیشت.
↓
بکەر
(ناوی تاکی ناسراو)

کچێکی زۆر جوان ڕۆیشت .
↓
بکەر
(ناوی تاکی نەناسراو)

---

(٤٥) نفس المصدر ، ص١٦٠.

(٤٦) وریا عمر امین ، تێنەپەڕ فرمانێکی بکەر نادیارە ، ل ١٩٧.

مندالّەکان هاتن .
↓
بکەر
(ناوی کۆی ناسراو)

هەروەها دەشێت (بکەر) لەناو ڕستەدا جێناو بێت ، ئینجا جێناوی سەربەخۆ بێت یان لکاو ، وەك :

ئـــــــەو گوڵ دەفرۆشێت.
↓
بکەر
(جێناوی سەربەخۆ بۆ کەسی سێیەمی تاك).

نانـم خوارد .
↓
(بکەر)
(جێناوی لکاوە بۆ کەسی یەکەمی تاك).

خاڵێکی گرنگ هەیە ، دەمانەوێت لێرەدا ئاماژەی بۆ بکەین ، ئەویش ئەوەیە کە (بکەر) دەچێتە ناو خانەی بەشە ئاخاوتنی (ناو) ، هەروەها وەکو لە پێشەوەش ئاماژەمان بۆی کرد، کە (بکەر) لە زمانی کوردیدا لە پێش (کار) دێت، بەو مەرجەی جێناوی لکاو نەبێت ، واتا وشەیەك بێت ، وەك :

بێریڤان گوڵ دەفرۆشێ .
↓ ↓
بکەر کار

لەگەڵ ئەوەشدا هەندێك جار دەکەوێتە دواوەی کار،ئەگەر هاتوو بکەری ڕستەکە جێناوی لکاو بوو ، وەك :

سێو دەخۆ م .

بکەر ← م ، کار ← دەخۆ

٢-١-٢ : بکەر لە زمانی عەرەبیدا .

ئەوەی پەیوەست بێت بە زمانی عەرەبیش ، ئەوا دیارە نووسەرانیان کۆمەڵێك پێناسەیان بۆ داناوە (٤٧) ، کە هەر هەموویان لە یەك بازنەی هاوبەشدا دەخولێتەوە ، بەجۆرێك بکەر ناوێکە دەکەوێتە دواوەی کارێکی تەواوی دیار و، بەهۆیەوە بە ڕاپەڕاندنی کارێك هەڵدەستێت ، وەك :

الدرس .	محمدُ	كَتَبَ
↓	↓	↓
مفعول به	فاعل	فعل ماضي
(بەرکاری ڕاستەوخۆ)	(بکەر)	(کاری ڕابوردوو)

(٤٧) - د. عبدة الراجحي يقول: ((الفاعل اسم أو مافي تأويله، أسند اليه فعل أو ما في تأويله ، مقدمٌ أصليُّ المحلَّ والصيغة)) انظر الى: دروس في شروح الآلفية ، ١٩٨٠، ص ٩.

- راجى الآسمر يقول: ((فاعل اسم مرفوع يقع بعد فعل تام معلوم ،وهو الذى يقومُ بعمل الفعل)) انظر الى: مرجع الطلاب في اللغة العربية ، ١٩٩٥، ص٩٨.

- انطوان الدحداح يقول: ((هواسمٌ مرفوعٌ قُدِّم عليه فعلٌ تام معلومٌ او شبهُهُ وأسند اليه)) انظر الى: معجم قواعد اللغة العربية في جداول ولوحات ، ١٩٩٧، ص ١٤٠.

- د.فاضل صالح السامرائى يقول: ((الفاعل لغةُ من اوجد الفعل ، واصطلاحاَ ما اسند اليه كامل مقدم عليه على جهة وقوعه منه او قيامه به)) انظر الى: معانى النحو ، الجزء الثاني،٢٠٠٣، ص ٣٩.

شوێنی (بکەر) لە زمانی عەرەبیدا دەکەوێتە دواوەی (کار) و پێش (بەرکار) واتە(VSO)یە، ئەمەش وەکو شێوەیەکی گشتی ڕێزبوونی کەرەستە سەرەکییەکانی ناو ڕستەی زمانی عەرەبییە ، لەگەڵ ئەوەشدا هەندێك جار (بەرکاری ڕاستەوخۆ- مفعول بە) دەکەوێتە پێش (بکەر - فاعل) ئەویش لەبەر هۆکاری گرنگی پێدان و خۆپاراستنەوە ڕێگای پێ دەدرێ[٤٨] ، بەجۆرێك وەکو خوای گەورە دەفەرموێت ((ان یَمْسَسکُم قَرحٌ فَقَدْ مَسّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مثْلُهُ)) (ال عمران :١٤٠)، لێرەدا بەرکار (القَوْمَ) و، بە پێش بکەرکەی (قَرحٌ) کەوتووە.[٤٩]

لە زمانی عەرەبیدا سێ جۆر (بکەر) دەست نیشانکراون ، ئەوانیش[٥٠]:

١- بکەری ئاشکرا (فاعل صریح) : ئەوەیە کە ڕاستەوخۆ بکەرەکەی لەناو ڕستەدا دەردەکەوێت ، وەك :

نامَ الطفلُ .

فاعل صریح (بکەری ئاشکرا)

٢-بکەری جێناو (فاعل ضمیر)، کە سێ جۆری هەیە :

أ- جێناوی سەربەخۆ (ضمیر منفصل)، وەك:

- ما قام الا انا .

- شیخ مصطفی الغلاییني یقول: ((الفاعل هو المسند الیه بعد فعلٍ تام معلوم او شبه)) انظر الی: جامع دروس العربیة ، ٢٠٠٤، ص ٢٣٧.

(٤٨) شێوازی سروشتی ڕستەی کاری لە زمانی عەرەبیدا پێك دێت لە (کار + بکەر + بەرکار) ، بەڵام دەشێت (بەرکار) پێش (کار) بکەوێت،واتا (کار+ بەرکار+ بکەر) ، هەروەها دەشێت بەرکار پێش کار و بکەر بکەوێت،واتا (بەرکار+ کار+ بکەر) بڕوانە: د. عبدە الراجحی، نفس المصدر، ص ٢٨.

(٤٩) د.فاضل صالح السامرائي ، معاني النحو ، الجزء الثاني ، ص ٤٨.

(٥٠) شیخ مصطفی الغلایینی ، جامع دروس العربیة ، الجزء الثانی ، ص ٣٤٢-٣٤٣.

ب- جێناوی لکاو (ضمیر متصل) کـه لکـاوی (ت) و (و) و (ا) و (ی) دەگرێتە خۆ، وەك:

- جێناوی لکاوی (ت) : قمتُ بعمل جید .
- جێناوی لکاوی (و) : قامُوا بأعمالٍ نزیهه .
- جێناوی لکاوی (ا) : قاما بکتابهِ الدستور.
- جێناوی لکاوی (ی) : تقومـیــن بأعمالٍ ردیئه .

ج — جێناوی شاراوە (ضمیر مستتر) ، وەكً: كتب الدرس

٣- بکەری دروسـتکراو (فاعـل المؤوّل)، ئەوەیـە کـە کارێـك دێـت و دەبێــت ئــەو بکــەرەی کــە وەریــدەگرێت ، ماناکــەی بگەڕێتــەوە بــۆ ســەر کارەکــەی خــۆی و، لــەم جــۆرەدا بکەرەکــە لــە چــاوگ وەرگــیراوە وەك :

یعجبنی أن تجتهدً.

دەبێــت ئامــاژە بــۆ ئــەوەش بکــەین ، کــە لــە زمــانی کــوردی و عەرەبیــدا، کاتێــك (بکــەر) لــەناو ڕســتەدا دەبینرێــت ، ئەگــەر کــاری ڕابــوردوو ، یــان ڕانــەبوردوو لــەناو ڕســتەدا هــەبێت ، کــە ئەمــەش پێــچەوانەی(نیهــاد - مبتــدأ) و (گــوزارە-خــبر)یە،چـونکە لـە زمـانی کوردیــدا کاتێــك (نیهــاد) و(گــوزارە) دەبینرێــت ، ئەگــەر هــاتوو کاری ناتەواو لە ڕستەدا هـەبێت ، کەچـی لـە زمـانی عەرەبیـدا کاتێـك (مبتـدأ) و (خـبر) لـەناو ڕسـتەدا دەبینرێـت ، ئەگـەر ڕسـتەکە بـە (نـاو - اسـم) دەسـتی پـێ کردبـوو ، هـەروەها (بکـەر) لـە زمـانی عەرەبیــدا هــەروەکو زمــانی کــوردی ، دەکەوێــتە نــاو خانــەی بەشــە ئاخــاوتنی (نــاو - اســم) ، ئینجــا ناوەکــە ناســراو بێــت یــان

نەناســـراو[٥١]، بـــۆ زیـــاتر ڕوونکردنـــەوە بـــا ســـەیری ئـــەم نموونانـــەی خوارەوە بکەین :

جَلَسَ احمدُ في الحديقة .

↙

فاعل (بکەر)

اسم معرفه (ناوی ناسراو)

جاء رجلٌ.

↓

فاعل (بکەر)

اسم نكره (ناوی نەناسراو)

---

(٥١) لە زمانی عەرەبیدا زۆر حاڵەت هەیە بۆ دەست نیـشانکردنی نـاوی ناسـراو ، بەڵام ئەوەی کە زۆر دیارە و ڕوونە ، ناوی کەســە و ، لەگـەڵ (ال) ە، کـە بـە بەشـی پێشەوەی ناوەکە دەنووسێت ، وەکو رجل ← الرجـل ، کەچـی لـە زمـانی کوردیـدا هێمای ناسراوی (ەکە)یە، کە بە دواوەی ناوەکەوە دەنووسـێت ، وەکـو کـوڕ + ەکـە ← کوڕەکە ، بەڵام ناوی نەناسراو ئەگەر (بکەر) بێـت، ئـەوا زۆر بـە دەگمـەن لـە عـەرەبیدا دەردەکەوێـت .

٢-١-٣ : لایەنی لێکچوون و جیاوازی هەردوو زمانەکە لە بابەتی بکەردا:

ئەگەر سەیرێکی هەردوو زمانەکە بکەین لە بابەتی بکەردا ، دەبینین لە زۆر خاڵدا هاوبەشن ، لە ڕووی پێناسەوە تاڕادەیەکی زۆر وەکو یەك وان و هەمان ڕۆڵ دەبینن ، هەروەها لە هەردوو زمانەکەدا (بکەر) کەرەستەی سەرەکی ناو ڕستەیە ، کە دەشێت ناوێك بێت یان جێناو، ئینجا جێناوەکە سەربەخۆ (منفصل) یان لکاو (متصل) بێت ،هەروەها (بکەر) لەهەردوو زمانەکەدا دەکەوێتە ناو بەشە ئاخاوتنی (ناو)، لە ڕووی جیاوازیشەوە ، ئەوا هەندێك خاڵی دژ بەیەك دەبینرێت، بەجۆرێك لە هەردوو زمانەکەدا شێوازی شیکردنەوە تا ڕادەیەکی زۆر لە یەکتر جودان،چونکەشیکردنەوە و(اعراب)دووشتی جودان،لە کوردیدا(اعراب)نییە،بەلکو شیکردنەوە واتا(تحلیل)هەیە،واتا وردکردنەوە بۆ پارچە وردەکان و مۆرفیمە وردەکان و دیاریکردنی ناووئەرکیان،کە ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ لایەنی تایبەتمەندی هەردوو زمانەکە ، ئەوەی پەیوەستیش بێت بە شێوازی ڕیزبوونی کەرەستەکان، ئەوا لە زمانی کوردیدا (بکەر) بە زۆری دەکەوێتە پێش بەرکار و کارەوە، واتا لەسەرەتای ڕستەدا دێت ، بەڵام لە زمانی عەرەبیدا (کار) لەسەرەتای ڕستەدا دێت و ، (بکەر) دەکەوێتە پێش (بەرکاری ڕاستەوخۆ - مفعول به) ، هەروەها لە زمانی کوردیدا زۆر ئاساییە ئەگەر جێناوی سەربەخۆ شوێنی (بکەر - فاعل) لەناو ڕستەدا بگرێتەوە و، بتوانێت هەمان ڕۆڵ ببینێت ، کەچی لە زمانی عەرەبیدا ئەم حاڵەتە بەرچاو ناکەوێت .

٢-٢ : بكەر دیار .
٢-٢- ١ : بكەر دیار لە زمانی كوردیدا .

لە زمانی كوردیدا نووسەرانمان كۆمەڵێك پێناسەیان بۆ بكەر دیار كردووە[٥٢]، كە هەر هەموویان لە چوارچێوەی یەك بنەما كۆدەبنەوە ، ئەویش دەركەوتنی ڕاستەوخۆی (بكەر)ەكەیە لەناو ڕستەدا ، وەكو دەشزانین كە ئەم جۆرە (بكەر)ە، یان (ناو)ە، یاخود (جێناو - ضمیر)ە، كە لەناو ڕستەدا بە ڕاپەڕاندنی ئەركی خۆی هەڵدەستێت ((فۆرمی كارا دیار نیشانی دەدا پرۆتسێسی دیاری كردنی كردار لەو شتەوە دێ ، كە بۆ ئەو وشەیە تەرخان كرابێ و لەگەڵیدا فۆرمی كردارەكە هاوجووت بێ و لێیەوە بەرەو ناوەوە بچێ [٥٣])) بۆ زیاتر ڕوونكردنەوە با سەیری ئەم ڕستانەی خوارەوە بكەین :

كانیاو سێوەكەی خوارد .
پۆلا پەنجەرەكەی شكاند .
زانیار خانووەكەی ڕووخاند .
من چووم بۆ بازاڕ .
دەرگاكەم كردەوە .

لەم ڕستانەی سەرەوەدا (كانیاو ، پۆلا ، زانیار ، من ،ـم) هەریەكەیان لەناو ڕستەدا بكەرێكی دیارن، چونكە خۆیان بە ئەنجام دانی كارەكە

---

(٥٢) لێرەدا پێناسەكان ناخەینەوە ڕوو، چونكە لە بەشی یەكەمی باسەكەماندا ئاماژەمان بۆیان كردووە.

(٥٣) د. ئەوڕەحمانی حاجی مارف، ڕێزمانی كوردی، بەرگی یەكەم (وشە سازی)، كردار، ل٣١٥.

هەڵساون. لە ڕستەی یەکەمدا (کانیاو) ناوە و بکەری ڕستەکەیە و، خۆی هەڵساوە بە خواردنی سێوەکە و،لە ڕستەی دووەمدا (پۆلا) ناوە و بکەری ڕستەکەیە ، هەڵساوە بە شکاندنی پەنجەرەیەك و،لە ڕستەی سێیەمدا (زانیار) ناوە و بکەری ناو ڕستەکەیە ، بە ئەنجامدانی کارێکی خراپ ئەویش ڕووخاندنی خانووە ، لە ڕستەی چوارەمدا (من) جێناوی سەربەخۆیە و بکەری ڕستە کەیە ، کارێکی ڕاپەڕاندووە ، ئەویش ڕۆیشتنیێتی بۆ بازاڕ ، لە ڕستەی پێنجەمدا (ـــــ م) جێناوی لکاوە بۆ کەسی یەکەمی تاك و، بکەری ناو ڕستەکەیە ، بە کردنەوەی دەرگاکە هەڵساوە.

٢-٢-٢ : بکەر دیار لە زمانی عەرەبیدا .

لە زمانی عەرەبیشدا بە هەمان شێوەی زمانی کوردی ، زمانەوانیان کۆمەڵێك پێناسەیان بۆ دیاردەکە کردووە(٥٤)، کە هەروەکو زمانی کوردی وایە،کە دەرکەوتنی ڕاستەوخۆی بکەرەکەیە لەناو ڕستەدا ، وەك:

---

(٥٤) - د.هاشم طه شلاش واخرون يقولون: ((ما ذكر فاعله معه ، وهو المبنى للمعلوم ، او المبنى للفاعل)) انظر الى: المهذب في علم التصريف ،١٩٨٩، ص ١٤٤.

- راجى الاسمر يقول: ((هو الفعل الذى ذُكر فاعله لفظاً وتقديراً)) انظر الى: مرجع الطلاب فى اللغة العربية ،١٩٩٥، ص ١١٦.

- العقيد الركن انطوان الدحداح يقول: ((ما كان له فاعلٌ معروفٌ ظاهرٌ او مضمرٌ)) انظر الى: معجم قواعد اللغة العربية في جداول ولوحات،١٩٩٧، ص ١٢٠

- الأستاذ الشيخ أحمد الحملاوى يقول: ((هو ما ذُكر معه فاعله) انظر الى: شذا العرف في فن الصرف ، ٢٠٠٠، ص ٥١ .

- سعيد الآفغانى يقول:((اذا ذكر في الجملة فاعل الفعل ، كان الفعل معلوماً)) انظر الى: الموجز فى قواعد اللغة العربية - انترنت .

حَفَظَ محمدُ الدرسَ .

لێرەدا (محمّد) بکەری ناو ڕستەکەیە ، کە کارێکی ڕاپەڕاندووە ، ئەو کارەش لەبەرکردنی وانەکەیە . دیسانەکە مەسەلەی بناغەیی ئەم دیاردەیە بۆ بکەر دەگەڕێتەوە ، چونکە کە دەڵێین بکەر دیار، واتا مەبەستمان لەوەیە کە ئەو کارەی باسی دەکەین ، بکەرەکەی دیار و ڕوونە . لێرەدا دەبێت دیسان ئاماژە بۆ ئەوە بکەین ، کە دەڵێین بکەرەکەی لەناو ڕستەدا دیاربێت، مەبەستمان لە بکەری ڕێزمانی یاخود بکەری لۆژیکییە ، بەو واتایەی هەر کامیان لەم دوو جۆرەی (بکەر - فاعل) لەناو ڕستەدا ببینرێت ، ئەوا بکەر دیاری پێ دەڵێن، هەروەکو ئەم دوو ڕستەیەی خوارەوە :

جاءَ مُحمدٌ .
ماتَ مُحمدٌ .

لە ڕستەی یەکەمدا (محمد) کارەکەی کردووە ،کەچی لە ڕستەی دووەمدا (محمد) خۆی کارەکەی ڕانەپەڕاندووە، بەڵکو تەنیا بۆشایی بکەری لەناو ڕستەکەدا پڕکردۆتەوە.

٢-٢-٣ : لایەنی لێکچوون و جیاوازی هەردوو زمانەکە لە بابەتی بکەر دیاردا.

لە هەردوو زمانەکەدا ئەم بابەتە وەکو یەك دەبینرێت ، واتا کەسی ئەنجامدەری کارەکە لەناو ڕستەدا دەبینرێت ،ئینجا بکەرەکە (ناو) بێت یاخود (جێناو) بێت، ئەوا بوونێکی تەواوی لەناو ڕستەکەدا دەبێت، بۆیە دەتوانین بە دڵنیاییەوە ئاماژە بۆ ئەوە بکەین، کە لەم ڕووەوە هەردوو زمانەکە هەمان ئەرك و بنیادی ڕستەیان هەیە و هیچ جیاوازییەکیان نییە .

٢-٣ : بكەر نادیار .
٢-٣-١ : بكەر نادیار لە زمانی كوردیدا .

لە زمانی كوردیدا كۆمەڵێك پێناسە بۆ بكەرنادیار هەیە[٥٥]، كە هەرهەموویان ئاماژە بۆ ئەوە دەكەن، تەنیا ونبوون و دەرنەكەوتنی بكەرە لەناو ڕستەدا ، ئەم دیاردەیەش تەنیا لە زمانی كوردیدا بەم شێوەیە نییە ، بەڵكو لە هەموو زمانانی دنیا بە هەمان دەستووردا دەڕوات ((دەستووری گشتی هەموو زمانێك لە گۆڕینی ڕستەییێكی كارا دیار بۆ كارا بزر بریتییە لە دەرهاویشتنی كارا و سپاردنی ئەرك بە بەركار (بەڵام بەركار هەمان ئەرك و مەفهوومی خۆی دەمێنێ)))[٥٦]، بۆ زیاتر ڕوونكردنەوە ، با سەیری ئەم ڕستانە بكەین :-

سێوەكە خورا .
پەنجەرەكە شكێنرا .
خانووەكە دەڕووخێنرێت .

لەم ڕستانەدا ،كارەكانی (خورا ، شكێنرا ، دەڕووخێنرێت) هەریەكەیان كارێكی بكەرنادیارن ،لێرەدا نازانرێت كێ هەڵساوە؟ یان هەڵدەستێت بە ڕاپەڕاندن و ئەنجامدانی ئەم جۆرە كارانە، لە ڕستەی یەكەمدا نازانرێت (كێ سێوەكەی خواردووە؟) واتا بكەرەكەی نادیارە و،لە ڕستەی دووەمدا نازانرێت كێ پەنجەرەكەی شكاندووە؟)و، لە ڕستەی سێیەمدا نازانرێت (كێ هەڵدەستێت بە ڕووخاندنی خانووەكە). ئا بەم جۆرە ڕستانە دەوترێت بكەر نادیارـ لە هەموویاندا مەرجی بنەڕەتی ڕستە كە (بكەر) بووە ، واتا

---

(٥٥) لێرەدا ئێمە دیسان پێناسەی بكەر نادیار دووبارە ناكەینەوە ، چونكە لە بەشی یەكەمدا بە درێژی ئاماژەمان بۆی كردووە.

(٥٦) د.ئەورەحمان حاجی مارف ، ڕێزمانی كوردی،كردار ، ل ٣٢٣.

((پێوەندی ڕوودان بە بوون و نەبوونی کارا مەرجی بنەڕەتی دیاری کردنی کرداری کارا بزرە)) [٥٧].

هەروەها لە زمانی کوردیدا، ئەگەربمانەوێت ڕستەیەکی بکەردیار بۆ ڕستەی بکەر نادیار بگۆڕین، ئەوا دەبێت لەسەر ئەم یاسایە بڕۆین[٥٨]:-

١- بکەری ڕستە و جێناوەکەی لادەبرێت .

٢- بەرکار جێی بکەر دەگرێتەوە، بەڵام چەمکی بەرکاری خۆی نادۆڕێنێت.

٣- ڕەگی ڕانەبوردووی کارەکە وەردەگیرێت .

٤- مۆرفێمی بکەر نادیار (ـــ ر) دەخرێتە سەر ڕەگی کارەکە.

٥- مۆرفێمی کاتی کارەکە دەچێتە سەر ڕەگەکە ،(ا) بۆ ڕابوردوو و، (یَ) بۆ ڕانەبوردوو .

٦- جێناوی لکاو بەپێی کەس و ژمارەی بەرکار، کە جێی بکەری گرتووە دەچێتە سەر کارەکە.

٧- نیشانەی جۆری کات (دە، بوو، ...) وەکو خۆی دەمێنێتەوە.

بۆ زیاتر ڕوونکردنەوە ، با سەیری ئەم نموونانەی خوارەوە بکەین :-

کانیاو سێوەکەی خواردبوو . (بکەر دیار)

بکەر ← کانیاو

بەرکاری ڕاستەوخۆ ← سێوەکەی

کاری ڕابوردووی دوور ← خواردبوو

---

(٥٧) هەمان سەرچاوە، ل٢٢٢.

(٥٨) وریا عومەر ئەمین، لە پەیوەندییەکانی بکەر نادیار، گ. ڕۆشنبیری نوێ، ژ. (١٢٩)، ل ١٨.

سێوەکە خورابوو .   (بکەر نادیار)

بەرکاری   بکەر نادیار
ڕاستەوخۆ   (ڕابوردووی دوور)

ڕێبوار دیوارەکەی ڕووخاند .   (بکەر دیار)
دیوارەکە ڕووخێنرا .   (بکەر نادیار بۆ ڕابوردوو)
دیوارەکە دەڕووخێنرێ .   (بکەر نادیار بۆ ڕانەبوردوو)

ئەو ڕستانەی، کە خرانە ڕوو کارەکانیان تێپەڕ بوو، چونکە لە زمانی کوردیدا وەکو مەرجێکی سەرەکی لە گۆڕینی ڕستەی بکەر دیار بۆ ڕستەی بکەر نادیار ، دەبێت کارەکە تێپەڕ بێت، ئینجا پرۆسەی گۆڕینەکە ئەنجام دەدرێت، بەڵام ئەگەر کارەکە تێنەپەڕ بوو، ئەوا دەبێت لەسەرەتادا بکرێتە تێپەڕ[(٥٩)]، ئینجا ڕستەی بکەر نادیاری لێ سازدەکرێت ، وەك:-

خانووەکە ڕووخا .

لێرەدا (ڕووخا) تێنەپەڕە ، ناکرێت بە بکەر نادیار ، بەڵکو بە ڕێگەی تایبەتییەوە (ڕووخا) دەکرێتە کارێکی تێپەڕ ، وەك:

ڕووخا + اندن = ڕووخاندن
ئازاد خانووەکەی ڕووخاند .   (بکەر دیار)
خانووەکە ڕووخێنرا .   (بکەر نادیار)

هەروەها دەبێت ئاماژە بۆ ئەوەش بکەین، کە مەرج نییە ڕستەی بکەر نادیار هەردەم لە ڕستەی بکەر دیارەوە وەرگیرابێت، بە جۆرێك لە زمانی کوردیدا کۆمەڵێك ڕستە مان هەیە، کە وەك ڕستەی بکەر نادیار بەکاردێت،کەچی لە ڕستەی دیارەوە وەرنەگیراوە، وەك:

ئەستێرە بە ڕۆژ نابینرێ .

---

(٥٩) لە بەشی چوارەمی ئەم باسە، بە دوور و درێژی باسی تێپەڕ و تێنەپەڕ و، گۆڕینی تێنەپەڕ بۆ تێپەڕ لە هەردوو زمانی کوردی و عەرەبیدا باسکراوە.

لێــرەدا هــەرگیز لــە ڕســتەی (ئێمــە بــە ڕۆژ ئەســتێرە نــابینین) وەرنەگیراوە[٦٠]. هەروەها حاڵەتی ئەوتۆش هەیە، کە ئەگەرچی ڕێژەکـەی هی بکەر نادیارییە و بکەرەکـە نـاو نـەبراوە ، کەچـی سەرچـاوە و بکـەر ناسـراوە ، بـۆ نموونـە ، کاتێـك نووسـەری کتێبێـك دەڵێـت: وەك پێـشتر نیشاندرا (لە بریتی: وەك پێشتر نیشانم دا) بـێ دەنگـی خۆنیـشاندان لـەم ڕاستییە، دەگەڕێتەوە بۆ لە خۆبووردوویی نووسەر.[٦١]

٢-٣-٢: بکەر نادیار لە زمانی عەرەبیدا.

لە زمانی عـەرەبیشدا بە هـەمان شـێوەی زمـانی کـوردی ، نووسـەرانیان کۆمەڵێك پێناسەیان بۆ دیاردەکە کـردووە[٦٢]، کـە دەرنەکـەوتنی بکـەرە

(٦٠) فەرەیدوون عەبدول، هەمان سەرچاوە، ل٩.

(٦١) د. ئەوڕەحمان حاجی مارف، کردار، ل ٣١٩.

(٦٢) -كمال ابراهيم يقول: ((ماحذف فاعله لغرض من الأغراض)) انظر الى: عمدة الصرف ،١٩٥٧، ص٨٨.

- د. هاشم طه شلاش وآخرون يقولون: ((ما لم يذكر فاعله معه ، وهو المبنى للمجهول ، او المبنى للمفعول)) انظرالى: المهذب في علم التصريف ،١٩٨٩، ص ١٤٤.

- حاتم صالح الضامن يقول: ((الفعل الذى لم يسمَّ فاعله ، وهو ما حُذف فاعله ، وأنيب عنه غيره)) انظرالى: الصرف ، ١٩٩١، ص ١٢٢ .

- راجى الأسمر يقول: ((هوالذى لم يذكر فاعله)) انظرالى: مرجع الطلاب في اللغة العربية ، ١٩٩٥، ص ١١٦ .

-العقيد الركن انطوان الدحداح يقول: ((ماحُذف فاعله و جعل المفعول به نائباً لهُ)) انظرالى: معجم قواعد اللغة العربية فى جداول ولوحات ، ١٩٩٧، ص ١٢٠ .

لەناو ڕستەدا و، کەرەستەیەکی تر لە شوێنی دادەنرێت یاخود دێتە شوێنی، پێی دەوترێت جێگری بکەر (نائب الفاعل) (٦٣)، هەروەکو لەم ڕستانەی خوارەوەدا دیارە:

حُفِظ الدرسُ .

فعل ماضي مبني للمجهول — نائب الفاعل

كُسِر البابُ .

فعل ماضي مبني للمجهول — نائب الفاعل

-الأستاذ الشيخ احمد الحملاوي يقول: ((وهو ما حُذف فاعله وأنيب عنه غيره ويسمى مجهولاً)) انظرالى: شذا العرف في فن الصرف ، ٢٠٠٠، ص ٥١ .

- اية الله الشيخ مصطفى النوراني يقول: ((هو مالم يذكر فاعله في الكلام بل كان محذوفاً)) انظرالى: قواعد الصرف ، ٢٠٠١، ص ١٢٤ .

- د. فاضل صالح السامرائي يقول: ((قد يترك الفاعل و يؤتى بما ينوب عنه لأغراض متعددة)) انظرالى: معاني النحو، جزء الثاني ، ٢٠٠٣، ص ٦٢ .

(٦٣) زاراوەی جێگری بکەر (نائب فاعل)، ئەگەر لە ڕووی واتاوە وەریگرین هەڵەیە ، چونکە ئەگەر بکەر نەبێت و لە ڕستە دەرنەکەوتبێت، ناکرێت جێگرەکەی جێی بگرێتەوە ، وەکو (كُسر البابُ) هیچ مانای نییە (الباب) دەرگا، جێگری بکەر بێت لە ڕستە و خۆی هەڵبستێت بە شکاندنی پەنجەرەکە ، بەڵام دەکرێ لە ڕووی ڕێزمانەوە بۆ مەسەلەکە بچین، ئەگەر بکەر لەناو ڕستەدا نەبێت، ئەوا جێگرێکی لە شوێنی خۆی تەرخان دەکات .

جُلِسَ على الرحلة.

فعل ماضي
مبني للمجهول نائب الفاعل

لەم ڕستانەدا کارەکانی (حُفِظَ ، کُسِرَ ، جُلِسَ) هەریەکەیان کارێکی بکەر نادیارن ، لێرەدا نازانرێت کێ هەڵساوە بە ڕاپەڕاندنی ئەم کارانەوە، بکەرەکە دەرنەبڕاوە، لە ڕستەی یەکەمدا نازانرێت کێ وانەکەی لەبەرکردووە و، لە ڕستەی دووەمدا نازانرێت کێ دەرگاکەی شکاندووە و ، لە ڕستەی سێیەمدا نازانرێت کێ لەسەر (ڕەحلە)کە دانیشتووە ، ئا بەم جۆرە ڕستانە دەوترێت ڕستەی بکەر نادیار.

لە زمانی عەرەبیدا هەروەکو زمانی کوردی، ئەگەر بمانەوێت ڕستەیەکی بکەر دیار بگۆڕین بۆ بکەر نادیار، ئەوا دەبێت پەیڕەوی ئەم خاڵانەی خوارەوە بکەین :-

١- بکەری ڕستەکە لادەدەین .

٢- جێگری بکەر (نائب فاعل) شوێنیبکەر دەگرێتەوە، کە ئەویش پێك دێت لە :-

أ) بەرکاری ڕاستەوخۆ (مفعول به) [٦٤]، وەك:

كُسِرَ البابُ .

ب) چاوگی گەردانکراوی تایبەت (المصدر المتصرف المختص) ، وەك:

أنطُلِقَ انطلاقٌ شديد[٦٥] .

ج) المجرور بحرف الجر (بوونی پێشبەند و بەرکاری ناڕاستەوخۆ) لە شوێنی بکەر،وەك:-

نُظِرَ في الأمرِ[٦٦] .

---

(٦٤) شيخ مصطفى الغلاييني ، جامع دروس العربية ، الجزء الثاني ، ص ٣٤٤.

(٦٥) د. فاضل صالح السامرائي : نفس المصدر ، ص ٧٠ -٧١ .

(٦٦) شيخ مصطفى الغلاييني: نفس المصدر ، ص ٣٤٥ .

د) ئاوەڵکاری گـەردانکراوی تایبـەت (الظـرف المتـصرف المخـتص) (٦٧)، وەك:-

مُشیَ یوم کامل(٦٨).

٤-کاتی کارەکە (ڕابوردوو ، ڕانەبوردوو) وەردەگرین .

٥- مۆرفیمی بکەر نادیار بۆ ڕابـوردوو (ماچـی)، دانـانی (بـۆر) لەسـەر پیتی یەکەم و (ژێر) لەسەر پیتی پێش کۆتایی ..

٦- نیشانەی بکەری نادیار بۆ ڕانەبوردوو (مـضارع)، دانـانی (بـۆر) لـە پیتی یەکەم و (سەر) لەسەر پیتی پێش کۆتایی ....

هەروەکو ئەم ڕستانەی خوارەوە :-

فَهَمَ محمدُ الدرسَ (مبني للمعلوم - بکەر دیار)

فعل ماضي مبني للمعلوم — فاعل (بکەر) — مفعول به (بەرکاری ڕاستەوخۆ)

فُهِمَ الدرسُ . (مبني للمجهول ــ بکەر نادیار)

فعل ماضي مبني للمجهول — نائب فاعل (مفعول به)

یُنصرُ الطلابُ. (مبني للمجهول ــ بکەر نادیار)

فعل مضارع مبني للمجهول — نائب فاعل(مفعول به)

ئەم ڕستانەی کە خرانە ڕوو ، کارەکانیان تێپەڕ بوو، بەلاّم لەگەڵ ئەوەشـدا دەشێت ئەگەر کارەکە تێنەپەڕ (لازم) بوو، ئەوا بکرێت بـە ڕسـتەی بکـەر

(٦٧) الظرف المتصرف المختص : دەبێت تایبەتمەند بێت بە ئاوەڵکارەکەوە.

(٦٨) شیخ مصطفى الغلاییني ، نفس المصدر، ص٣٤٦.

نادیار ، بەڵام بە بوونی مەرج ((ئەگەر هاتوو کارێك تێنەپەڕ بوو ، ئەوا ناکرێت بە نادیاری، تەنیا ئەگەر هاتوو لەگەڵیدا ئاوەڵکار یان چاوگ (چاوگێکی گەردانکراوی تایبەت) یان پێشبەند و بەرکاری ناڕاستەوخۆی لەگەڵدا بوو))[٦٩] ، هەروەکو ئەم ڕستانەی خوارەوە :-

سافر الوفدُ یومَ السبت . (بکەر دیار)
سُوفِرَ یومُ السبتِ . (بکەر نادیار)
سَلَّمَ محمدُ علیَ خالدِ . (بکەر دیار)
سُلِّمَ علی خالدِ . (بکەر نادیار)
جلَسَ الطلاب فيَ الصفِ . (بکەر دیار)
جُلِسَ في الصف . (بکەر نادیار)
وَقَفَ محمدُ موقفاً مشرفاً. (بکەر دیار)
وُقِفَ موقفُ مشرفاً . (بکەر نادیار).. [٧٠]

هەروەها یاسای تایبەتیشیان هەیە لە گۆڕینی کاری تێنەپەڕ (لازم) بۆ کاری تێپەڕ (متعدی) ، وەك:
بَعُدَ الرجلُ ← أبْعَدَ الرجلُ المرةَ .

لەم نموونەیەدا کاری (بَعُدَ) کارێکی تێنەپەڕە (لازم)، بەڵام بەهۆی (أـ هەمزە)کراوە بە کارێکی تێپەڕ (متعدی).[٧١]

(٦٩) د. هاشم طه شلاش وأخرون، المُهذب في علم التصريف، ص ١٥٣.

(٧٠) نفس المصدر،ص١٥٣

(٧١) لەبەشی چوارەمی ئەم باسە ، بە دوور و درێژی باسی تێپەڕ و تێنەپەڕ و چۆنیەتی گۆڕینی تێنەپەڕ بۆ تێپەڕ لە هەردوو زمانی کوردی و عەرەبیدا کراوە.

لەزمانی عەرەبیدا زۆر ڕستە بەرچاو دەکەون، کە لەسەر شێوازی کاری ڕستەی بکەرنادیار داڕێژراون ، واتا کارەکە لەسەر یاسای نادیاری خۆی خستۆتە ڕوو ، بەڵام لە ڕووی واتاوە ڕستەی بکەر دیارە، وەك:

زُهِيَ الطاوسُ .
هُرِعَّ المريضُ .
بُهِتَ الخصمُ. (٧٢)

لەم ڕستانەی سەرەوەدا، کارەکانی (زُهِيَ ، هُرِعَّ، بُهِتَ) لەسەر شێوازی بکەر نادیار سازکراوە، کەچی ڕستەکەش لەسەر شێوازی بکەر دیارە، واتا لە ڕووی ڕوخسارەوە ڕستەکە لەسەر شێوەی بکەر نادیارە، بەڵام لەڕووی واتاوە لەسەر شێوازی بکەر دیارە، چونکە هەریەکە لەم ڕستانە (بکەر)یان لەناو ڕستەدا هەیە.

(٧٢) د.هاشم طه شلاش وآخرون، نفس المصدر ، ص ١٥٣.

٢-٣-٣: لایـەنی لێکـچوون و جیـاوازی هـەردوو زمانەکـە لـە بکـەر نادیاردا.

لە ئەنجامی خستنە ڕووی هەردوو زمانەکە ، بۆمان دەردەکەوێت، کـە لـە ڕووی چەمك و پێناسەوە ، ئەوا لـە هـەردوو زمانەکـەدا دیـاردەی بکـەر نادیار، پێوەندی ڕاستەوخۆی بە دەرنەکەوتنی بکەرەوە هەیە لەناو ڕسـتەدا ، یان لابردنی بکەر لەناو بنیادی ڕستەدا، لە زمانی کوردیدا لە جێی بکەر ، بەرکاری ڕاستەوخۆ (مفعول بە) لە زمانی کوردیدا شوێنی دەگرێتەوە ، کەچی لە زمانی عەرەبیدا چەمکی جێگری بکەر (نائـب فاعـل) شـوێنی بکـەر دەگرێتـەوە ، کـە پێـك دێـت لـە (بـەرکاری ڕاسـتەوخۆ ، چـاوگی گەردانکراوی تایبـەت ، ئاوەڵکـاری گـەردانکراوی تایبـەت ، پێـشبەند و بەرکاری ناڕاستەوخۆ) ، واتا لە زمانی عەرەبیدا کەرەستەی زیاتر شوێنی بکەر دەگرێتەوە .

هەروەها کارەکە دەبێت تێپەڕ بێـت، ئینجـا ڕسـتەی بکـەر نادیـاری لێ سازدەکرێت، ئەمە لە زمانی کوردی و عەرەبیدا تـا ڕادەیـەکی زۆر پێـڕەو دەکرێت ، کەچی لە زمانی عەرەبیدا دەشێت لـە هەنـدێك حاڵەتـدا کـاری تێنەپەڕ (لازم) بەکار بێت بۆ ساز کردنی بکەر نادیار لە زمانی عەرەبیدا ، هـەروەها لـە هـەردوو زمانەکـەدا یاسـای تایبـەتی هەیـە بـۆ گـۆڕینی ڕستەیەکی بکەر دیار بۆ ڕستەی بکەر نادیار و، یاسای سەرەکی و یاسای ناسـەرەکی لـە هـەردوو زمانەکـەدا دەبینرێـت(٧٣)، بـەڵام لـە ڕووی گەردانکردنەوە (ڕابوردوو ، ڕانەبوردوو) یاساکانیان زۆر جیـاوازن ، وەك لە زمانی عەرەبیدا تەنیا جووڵەکانی (حرکات) سەر کارەکە ڕۆڵی دەگێڕن، کەچی لە زمانی کوردیدا کارەکە دەگەڕێتەوە سەر ڕەگ ، ئینجا مـۆرفێمی کات و نادیار وەردەگیرێت ، هەروەها لە زمانی عەرەبیدا هەنـدێك ڕسـتە بەرچاو دەکەوێت ، کە بەهۆیەوە لە ڕووی ڕوخسارەوە لەسەر شێوازی بکەر نادیارە ، واتا کارەکە لەسەر شێوەی نادیارییە ، کەچـی لـە ڕووی واتـاوە، ڕستەکە ڕستەی بکەر دیارە.

(٧٣) ئەم حاڵەتە بە دوور و درێژی لە بەشی سێیەمی باسەکەمان ئاماژەی بۆ دەکەین .

٢-٤: هۆکارەکانی پەنا بردنە بەر بکەر نادیار لە هەردوو زمانەکەدا .

هەر کارێك کە ئەنجام دەدرێت ، دەبێت کەسێك یان شتێك بۆ ئەنجامدانی هەبێت، بەڵام لەبەر هەر هۆکارێك بێت ، ئەوا بکەرەکە ون دەبێت و دەرناکەوێت ، بەڵکو بە شاراوەیی دەردەبڕێت ، لێرەدا ئەوەی جێگای ئاماژە پێکردنە، کە لە هەردوو زمانەکەدا (کوردی و عەرەبی) مەسەلەی پەنابردنە بەر بکەر نادیار وەکو یەکن ، بەجۆرێك چ نووسەرانی کورد یا عەرەب هەمان هۆکار بۆ دیاردەکە دەست نیشان دەکەن [٧٤]، کە بەم شێوەیە :

---

(٧٤) - محەمەد ئەمین هەورامانی ، سەرەتاییێك لە فیلۆلۆژی ی زمانی کوردی ، ١٩٧٤، ل ١٣٦ .

- د. نەسرین فەخری و د. کوردستان موکریانی ، ڕێزمانی کوردی، ١٩٨٢ ، ل١٦٥- ١٦٦.

- لیژنەی دەستووری زمانی کوردی ، هەندێك لە بابەتە کێشەدارەکان لە ڕێزمانی کوردیدا، ١٩٨٥ ، ل ٤٤.

- عومەر مەحموود کەریم ، کاری تێپەڕ و تێنەپەڕ لە زمانی کوردیدا ، ٢٠٠٤، ل ٧١ .

ـ د. عبدة الراجحي ، دروس في شروح الآلفية ،١٩٨٠، ص ٣٦-٣٧.

-راجى الأسمر ، مرجع الطلاب في اللغة العربية ،١٩٩٥، ص ١٥٢.

- أنطوان الدحداح ، مُعجم قواعد اللغة العربية في جداول ولوحات، ١٩٩٧ ، ص ١٤١ .

ـ أية الله الشيخ مصطفى النوراني، قواعد الصرف ، ٢٠٠١، ص ١٢٤.

- د.فاضل صالح السامرائى ،معانى النحو ، جزء الثاني،٢٠٠٣، ص ٤٩٢-٤٩٣.

- شيخ مصطفى الغلاييني ، جامع دروس العربية ، ٢٠٠٤، ص ٢٥١.

١-لەبەرئەوەی تۆ لێی دەترسێیت (خوف منه) ، لێرەدا تۆ دەزانی، کە ئەنجامدەری کارەکە کێیە ، بەڵام ناوی ناهێنیت، نەبادا دوایی ئازارت بدات .
٢-لەبەرئەوەی تۆ لێی دەترسێیت (خوف علیه) ، لێرەشدا دیسانەکە تۆ دەزانی، کە ئەنجامدەری کارەکە کێیە ، بەڵام ناوی ناهێنیت ، لەبەرئەوەی لەوە دەترسێیت کە خەڵك ئازاری بدات ، واتا تۆ لەبەر بەرژەوەندیی کەسەکە ناوی نابەیت ، کە ئەمەش پێچەوانەی خاڵی یەکەمە .
٣-زۆرجار لەبەر ناسراوی و زانینەوە تۆ ناوی بکەرەکە نابەیت ، چونکە لە لای بەرانبەرەکەت ڕوونە.
٤-هەندێك جار پێوەندی بە هۆکاری شاردنەوە (ابهام) هەیە بۆ گوێگر ، کە نایەوێت بیزانێت .
٥-یان لەبەر هۆکاری کورت کردنەوە (تلخیص) دەبێت.
٦-هەندێك جاریش هەر بە ڕاستی پێوەندی بە (نەزانین)ەوە هەیە ، واتا تۆ نازانیت ئەنجامدەری کارەکە کێیە .
٧-یاخود هەندێك جار ناوهێنانی هیچ سوودێکی نییە ، بۆیە تۆ ناوی ناهێنیت .
٨-یاخود ناونەبردنیهەندێك جار پێوەندی بەلایەنی گەورەکردن (تعظیم)ەوە هەیە .
٩-یاخود بەپێچەوانەوە، ناونەبردنی پێوەندی بە کەمکردن (تحقیر)ەوە هەیە .

جگە لەم هۆکارانەی، کە ئاماژەمان بۆیان کرد، لەوانەیە چەندین هۆکاری تریش هەبن، لە بارەی دەرنەخستنی بکەر لەناو بنیادی ڕستەدا ، کە بەهۆیەوە چەندین وەڵامی جودا جودا لەلای هەریەك لە گوێگران دروست دەبێت .

بەشی سێیەم

بکەر نادیار و بەرانبەر کردنــی هەردوو زمانەکە لە ڕووی گەردانکردنەوە .

٣-١ : كاری ڕابوردووی بکەر نادیار .
٣-١-١ : کاری ڕابوردووی بکەر نادیار لە زمانی کوردیدا .
٣-١-٢ : کاری ڕابوردووی بکەر نادیـــار لـــە زمانی عەرەبیدا.
٣-١-٣: لایەنی لێکچوون و جیاوازی هەردوو زمانەکە لە بابەتی کاری ڕابوردووی بکەر نادیاردا .
٣-٢: کـاری ڕانەبـــوردووی بکەر نادیار .
٣-٢-١ : کاری ڕانەبوردووی بکەر نادیار لــە زمــانی کوردیدا .
٣-٢-٢: کاری ڕانەبـوردووی بکەر نادیـار لە زمانی عەرەبیدا.
٣-٢-٣: لایەنی لێکچوون و جیاوازی هەردوو زمانەکە لە بابەتی کاری ڕانەبوردووی بکەر نادیاردا .
٣-٣مۆرفێمی بکەر نادیار لە هەردوو زمانەکەدا .

٣-١ : کاری ڕابوردووی بکەر نادیار.

٣-١-١ : کاری ڕابوردووی بکەر نادیار لە زمانی کوردیدا .

لە دەستپێکدا دەبێت چەمك و پێناسەی ڕابوردوو بزانین، کە چۆنە و چۆن ساز دەبێت ، ئینجا دەچینە سەر باسی کاری ڕابوردووی بکەر نادیار ، دەربارەی کاری ڕابوردوو، ئەو کارەیە، کە ڕووداوەکەی دەکەوێتە پێش ئاخاوتنەوە ، واتا ڕوودانی کارەکە بەسەر چووە و ڕوویداوە ((کرداری ڕابوردوو ئەو کردارەیە، کە پرۆتسێسی ڕوودانەکەی پێش ئاخاوتن بکەوێ))(٧٥). لە زمانی کوردیدا بۆ سازکردنی کاری ڕابوردوو، پەنادەبرێتە بەر چاوگ، ئەمیش بەلابردنی (ن)ی چاوگ ساز دەبێت ((لە زمانی کوردیدا فرمانی ڕابوردوو بە لابردنی (ن)ی چاوگ دروست دەکرێت))(٧٦)، لەم حاڵەتەشدا کاری ڕابوردووی نزیك دروست دەبێت ، کە بە یەکێك لەم پێنج مۆرفیمە((وو، ی ، د،ا،ت)) کۆتاییان دێت:

مۆرفیمی (وو) :

چاوگ	لابردنی (ن)	کاری ڕابوردوو	مۆرفیمی ڕابوردوو
چوون	- ن	چوو	وو
بوون	- ن	بوو	وو
دروون	- ن	دروو	وو
چوون	- ن	چوو	وو

(٧٥) د ئەوڕەحمانی حاجی مارف، کردار، ل٢٠٠ .

(٧٦) عبدالله شالی ، ڕابەری قوتابیان بۆ چاوگ و بۆ فرمان، چاپی یەکەم ، چاپخانەی(دار الجاحظ)، ١٩٧٦، بەغدا ، ل٤.

مۆرفێمی (ی) :

چاوگ	لابردنی (ن)	کاری ڕابوردوو	مۆرفێمی ڕابوردوو
کڕین	- ن	کڕی	ی
فڕین	- ن	فڕی	ی
بڕین	- ن	بڕی	ی
سڕین	- ن	سڕی	ی

مۆرفێمی (د) : -

چاوگ	لابردنی (ن)	کاری ڕابوردوو	مۆرفێمی ڕابوردوو
مردن	_ ن	مرد	د
کردن	_ ن	کرد	د
بردن	_ ن	برد	د
خواردن	_ ن	خوارد	د

مۆرفێمی (ا) :-

چاوگ	لابردنی (ن)	کاری ڕابوردوو	مۆرفێمی ڕابوردوو
سووتان	_ ن	سووتا	ا
ڕووخان	_ ن	ڕووخا	ا
شکان	= ن	شکا	ا
ڕژان	= ن	ڕژا	ا

مۆرفێمی (ت) :

چاوگ	لابردنی (ن)	کاری ڕابوردوو	مۆرفێمی ڕابوردوو
کەوتن	ـ ن	کەوت	ت
خەوتن	ـ ن	خەوت	ت
شوشتن	ـ ن	شوشت	ت
نوستن	ـ ن	نوست	ت

.

لە بارەی کاری ڕابوردووی‌بکەر نادیار ، ئەوا ئەوبکەر نە دەگرێتەوە، کە لەلایەن کەسێکی نەناسراو و نادیارەوە ڕوویدابێت.
یاسای سەرەکی سازکردنی کاری ڕابوردووی بکەر نادیار لە زمانی کوردی (دیالێکتی ناوەڕاست)دا ، بە وەرگرتنی ڕەگی کاری ڕانەبوردوو لەگەڵ مۆرفێمی نادیاری (ـ ر) و مۆرفێمی (ـا) ی ڕابوردوو سازدەبێت ، بەم شێوەیە:

ڕەگی ڕانەبوردوو + مۆرفێمی نادیاری (ــ ر) + مۆرفێمی ڕابوردوو
وەك :-
کێلاّن ←——— کێلّ +ر +ا =کێلّرا .
هێنان ←——— هێن + ر +ا = هێنرا.
خوێندن ←——— خوێن + ر +ا =خوێنرا .
چنین ←——— چن + ر +ا =چنرا.
هەروەها دەبێت ئاماژە بۆ ئەوە بکرێت، کەوا لە حاڵەتی کاری ڕابوردووی‌بکەر نادیاردا، مۆرفێمی کات هەروەك خۆی دەمێنێتەوە ((نیشانەی جۆری کات (ئە ـــ بوو ـــ ووە..... هتد) شوێنی خۆی ئەگرێ))[٧٧]، هەروەك ئەم نموونانەی خوارەوە:
ئازاد زەوییەکەی کێڵاوە. (بکەر دیار)

(٧٧) پرۆفیسۆر وریا عومەر ئەمین، ئاسۆیەکی تری زمانەوانی، ل ١٨٥.

زەوییەکە کێڵراوە.   (بکەر نادیار)

ئازاد زەوییەکەی دەکێڵا. (بکەر دیار)

زەوییەکە دەکێڵرا.   (بکەر نادیار)

ئازاد زەوییەکەی کێڵابوو . (بکەر دیار)

زەوییەکە کێڵرابوو.   (بکەر نادیار) ... (٧٨)

ئەگەرچی وەك لە پێشەوە ئاماژەمان بۆی کرد ، کە سازکردنی کاری ڕابوردوویبکەر نادیار وەك یاسایەکی سەرەکی و بنچینەیی لە ڕەگی ڕانەبوردوو وەردەگیرێت ، بەڵام دەشێت حاڵەتی ناوێزەی تێدا بەدی بکرێت ((هەر چەندە بوونی ڕەگی کرداری ڕانەبوردوو بە بناغەی سازکردنی کرداری کارا بزر دەستورێکی گشتی زمانی کوردییە ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هەندێك حاڵەتی بیژۆك و هەندێك گۆڕانی فۆنەتیکی بەرچاو دەکەوێ))(٧٩)، لێرەدا هەندێك لەو حاڵەتانە دەخەینە ڕوو :

١- ئەوکارانەی ڕەگی ڕانەبوردوویان بە (ە) یا (ێ) کۆتایی دێت ، کاتێك کە دەکرێتە بکەر نادیار ، (ە) و (ێ) تێدا دەچن ، وەك:

چاوگ	ڕەگی ڕانەبوردوو	دوادەنگی ڕەگ	کاری ڕابوردوویبکەر نادیار
کردن	کە	ە	کرا
بردن	بە	ە	برا (٨٠)
(دا)نان	(دا) نێ	ێ	(دا) نرا (٨١)

(٧٨) نەریمان خۆشناو، چەمك و پێناسەیکارای نادیار، ل٥٩.

(٧٩) د. ئەوڕەحمانی حاجی مارف، کردار، ل٣٣٣.

(٨٠) د. ئەوڕەحمانی حاجی مارف، کردار، ل٣٣٥.

(٨١) پرۆفیسۆر وریا عومەر ئەمین، ئاسۆیەکی تری زمانەوانی، ل ٢٧٤.

٢ـ ئەوکارانەی ڕەگی ڕانەبوردوویان بە (ۆ) کۆتایی هاتبێت ، ئەوا دەبنـە (و)[٨٢]، وەك:

چاوگ	ڕەگی ڕانەبوردوو	دوادەنگی ڕەگ	گۆڕان	کاری ڕابوردووی بکەر نادیار
خواردن	خۆ	ۆ	و	خورا
شوشتن	شۆ	ۆ	و	شورا

کەچی (فەرەیدوون عەبدول محەمەد) لە نامەی ماجستێرەکەیدا بـە هەڵـە داچووە ، کاتێك دەڵێت: ((لە هەموو خراپ تر ئەوەیە کە یاساکانیان تەنیا لە نموونەکانیاندا ڕاستە و لە نموونەی تردا ، کە لە هەمان باردان ، یاساکە جێبەجێ نابێ ، بۆ نموونە دەنگی / ۆ/ دەبێـت بـە / و/ لـە خـواردن دا ، بەڵام هەمان دەنگ وەك خۆی بەبێ گۆڕان لە (شۆردن : شـۆرا ، دەشـۆرێ) دا دەمێنێتەوە ، شۆردن : شۆ ⟵ دەشۆم ⟵دەشۆرێ))[٨٣]، چـونکە لـە دیالێکتی ناوەڕاست لـە شـێوەزاری هـەولێر هـەموومان دەڵـێین (شـورا، دەشورێ)، کەسمان نەبینیوە بڵێـت (شـۆرا، دەشـۆرێ)، بۆیـە بڕیـاردان لەسەر شتێك کارێکی سانا نییە، بـەڵکو کـارکردن و بەڵگـەی زمانـەوانی دەوێت ، بۆیە دەبوایە لێکۆڵەر بە وردی بۆ ئەم حاڵەتە بچووبایە.

٣- ئەوکارانەی ڕەگی ڕانەبوردوویان بە دەنگی (ڕ) یان (ر) کۆتایی دێـت، ئەوا بە سێ چەشن دەبینرێـت[٨٤]: -

(٨٢) د. ئەوڕەحمانی حاجی مارف، کردار، ل٣٣٤.

(٨٣) فەرەیدوون عەبدول محەمەد، هەمان سەرچاوە، ل٧٣.

(٨٤) د ئەوڕەحمانی حاجی مارف، کردار، ل ٣٣٧-٣٣٩.

أ- ئـاخێوەری هەنـدێك ناوچـە (د) دەخەنـە نێـوان ڕەگـی ڕانـەبوردوو و مۆرفێمی نادیاری (ـ ر) وەك:

چاوگ	ڕەگی ڕانەبوردوو	مۆرفێمی زیادکراو	مۆرفێمی نادیـــــــار	مۆرفێمی ڕابوردوو	کاری ڕابوردووی بکەر نادیار
گێڕان	گێڕ	د	ر	ا	گێردرا
گۆڕان	گۆڕ	د	ر	ا	گۆڕدرا

ب- لە هەندێك شێوەدا تەنیا یەك (ر) دەردەبڕێ و یەکێکیان تێدادەچێت، وەك :-

چاوگ	ڕەگی ڕانەبوردوو	مۆرفێمی نادیار	مۆرفێمی ڕابوردوو	کاری ڕابوردووی بکەر نادیار
بڕین	بڕ	ر	ا	بڕا
گۆڕین	گۆڕ	ر	ا	گۆڕا

ج- لە ئاخاوتنی گەلێك شێوەدا مۆرفێمی نادیاری (ر) بە ئاسانی بە دوای (ڕ) و (ر) ی کۆتایی ڕەگی کارەکەدا دەردەبڕێت ، وەك:

چاوگ	ڕەگی ڕانەبوردوو	مۆرفێمی نادیار	مۆرفێمی ڕابوردوو	کاری ڕابوردووی بکەر نادیار
بڕین	بڕ	ر	ا	بڕرا
گۆڕین	گۆڕ	ر	ا	گۆڕرا

٤- کاری (گرتن ـــ girtin) کاتێـك، کـە دەکرێتـە کـاری ڕابـوردووی بکەر نادیار، دەنگی (i) بزرۆکە دەگۆڕدرێت بە (ی) [٨٥]، وەك:-

چاوگ	ڕەگی ڕانەبوردوو	کاری ڕابوردووی بکەر نادیار
گرتن	گر	گیرا

---

(٨٥) پرۆفیسۆر وریا عومەر ئەمین، ئاسۆیەکی تری زمانەوانی، ل ٢٧٥.

٥ - بوونی ڕەگی ڕابوردوو بە بناغە بۆ ساز کردنی کاری ڕابوردوو و ڕانەبوردووی بکەر نادیار ، وەك:

چاوگ	ڕەگی ڕانەبوردوو	ڕەگی ڕابوردوو	کاری ڕابوردووی بکەر نادیار
وتن(گوتن)	لێ	وت / گوت	وترا ، گوترا
ویستن	ەوێ	ویست	ویسترا.. [٨٦]

ئازاد قسەکەی بە ڕێبوار گوت. (بکەر دیار)
قسەکە بە ڕێبوار گوترا . (بکەر نادیار). [٨٧]

٦- بوونی ڕەگی رانەبردوو و ڕابوردوو بە بناغە بۆ سازکردنی کاری ڕابوردووی بکەر نادیار، وەك:

چاوگ	ڕەگی ڕانەبوردوو	کاری ڕابوردووی بکەر نادیار	ڕەگی ڕابوردوو	کاری ڕابوردووی بکەر نادیار
هاویشتن	هاوێژ	هاوێژرا	هاویشت	هاویشترا
خواستن	خواز	خوازرا	خواست	خواسترا
خستن	خە	خرا	خست	خسترا..[٨٨]

لەوانەشە هەندێك حاڵەتی ناوێزەی تر هەبن، کە ئێمە درکمان پێنەکردبێت ، بەڵام ئەوەی پێویستە باسبکرێت، کە حاڵەتی ناوێزە هەیە لەخودی ئەو یاسایەی لە بارەی کاری ڕابوردوویبکەر نادیار دانراون .

(٨٦) د ئەورەحمانی حاجی مارف، کردار، ل ٣٣٣.

(٨٧) نەریمان خۆشناو، چەمك و پێناسەی کارای نادیار، ل٥٥.

(٨٨) د ئەورەحمانی حاجی مارف، کردار، ل٣٣٣-٣٣٤.

هەروەها بـۆ نـەرێ کردنـی کـاری ڕابوردووی‌بکـەر نادیـار ، ئـەوا (نـە) وەردەگیرێت و دەکەوێتە بەشی پێشەوەی کارەکە ، وەك :

کێڵرا ⟵ نەکێڵرا

زەوییەکە کێڵرابوو .	(ئەرێی ڕابوردووی بکەر دیار)
زەوییەکە نەکێڵرابوو.	(نەرێی ڕابوردووی بکەر نادیار)

٣-١ —٢ : کاری ڕابوردووی بکەر نادیار لە زمانی عەرەبیدا.

لە دەسپێکدا هەروەك زمانی کوردی دەبێت لە چەمك و پێناسەی کاری ڕابوردوو بگەین، ئینجا بچینە سەر باسی کاری ڕابوردووی بکەر نادیار ، دەربارەی کاری ڕابوردوو، ئەوا ئەو کارەیە ،کە پێش کرداری ئاخاوتن ڕوویداوە ، ئینجا نزیك بێت یان دوور ، بەڵکو تەنیا گرنگ ئەوەیە کەوا کارەکە ڕوویداوە[٨٩]. لە زمانی عەرەبیدا بۆ ناسینی کاری ڕابوردوو ، هەر لە ڕوخساردا دیارە ،کە وەك زمانی کوردی نییە ، واتا لە چاوگ (مصدر) وەرناگیرێت هەروەك زمانی کوردی ، بەڵکو هێماکەی ئەوەیە، کە هەر سێ جوولەی (حرکە) وشەکە بە (سەر) کۆتایی دێت[٩٠]، بەواتایەکی تر مۆرفێمی کۆتایی وشەکە بە (سەر) دێت[٩١]، وەك:
جَلَسَ ،دَرَسَ ، كَتَبَ،قَرَأَ ،شَرَبَ ،فَرَح ، سَمَعَ .... هتد .

کاری ڕابوردوو لە زمانی عەرەبیدا واتای چەند(کات)ێك لە خۆی کۆ دەکاتەوە، لەوانە ((الماضي المطلق ،المنقطع ، القريب ، الحال ، الحدث الماض ، الأستقبال ، المضي والأستقبال ، الحدث فى الماضي ، الأستقبال في الماضي ، الماضى الحاصل في المستقبل، المستمر ،المستمر المنقطع، استمرار الفعل واتصاله بزمن الأخبار ، مقاربة حصول الفعل ،.....الخ)) [٩٢].

---

(٨٩) د. فاضل صالح السامرائى، معاني النحو، الجزء الثاني، الطبعة الثانية، ٢٠٠٣، ص ٢٦٧.

(٩٠) راجي الآسمر، نفس المصدر ، ص ١٠٨.

(٩١) بەڵام ئەگەر (ت)ی بکەر ی پێوەنووسا، ئەوا هێمای کۆتایی دەبێتە وەستاو (سکون) وەکو(كَتَبْتُ) و ئەگەر (و)ی کۆی پێوەنووسا، ئەوا هێمای کۆتایی دەبێتە بۆر ، وەك (المجتهدون).

(٩٢) د. فاضل صالح السامرائى، نفس المصدر ، ص ٢٨٧.

هەریەك لەم كاتانـەی ڕابـوردوو، چـەمكی ڕوودانـی كارەكـە لـە خۆیـدا كۆدەكاتەوە، ئینجا ڕوودانەكە، كاتەكەی نزیـك بێـت یـان دوور یـان .... هتـد . بـۆ زیـاتر ڕوونكردنـەوە، هەنـدێك نموونـەی بـۆ كـاری ڕابـوردوو دەهێنینەوە:ـ

جَلَس محمدٌ في الصف .

شَرَحَ عبدُالرحمنِ الدرسَ.

شَرَبتُ الماءَ .

قَهَرنا في سوءِ كلامِكَ.

دەربارەی كاری ڕابوردووی بكەر نادیاریش ، ئەوا ئەوكارانە دەگرێتەوە ، كە لەلایەن كەسێكی نەناسراو و نادیارەوە ڕوویداوە .

یاسای سەرەكی سـازكردنی كـاری ڕابـوردووی بكـەر نادیـار لـە زمـانی عەرەبیدا ، بە وەرگرتنی كاری ڕابوردوو دەبێت بـە مـەرجێك جوولـەكانی (حركات) سەر كارەكە بگۆڕێت ، بەو جـۆرەی كـە دانـانی (بـۆر) لەسـەر پیتی یەكەم و (ژێر)لەسەر پیتی پێش كۆتایی[93]، وەك :-

فَهَمَ ← فُهِمَ .

دَرَسَ ← دُرِسَ .

دَحْرَجَ ← دُحْرِجَ ....[94]

حُفظَ الدرسُ .[95] (مبني للمجهول)

تُعلّمَ النحوُ .[96] (مبني للمجهول)

---

(٩٣) د. هاشم طه شلاش و أخرون، المهذب في علم التصريف، ص ١٤٥.

(٩٤) نفس المصدر ، ص ١٤٤.

(٩٥) الشيخ احمد الحملاوی، شذا العرف في فن الصرف ،ص٥١.

(٩٦) كمال ابراهيم، عمدة الصرف، ص ٨٨.

ئەوەی کە لە پێشەوە ئاماژەمان بۆی کرد ، وەك یاسایەکی سەرەکی وایە، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا هەندێك جار گۆڕانکاری بە سەر کارەکەدا دێت، بۆیە لێرەدا هەموو حاڵەتەکان دەخەینە ڕوو :

١-ئەگەر کارە ڕابوردووەکە کارێکی تەواو (سالم)[٩٧] بوو و، بە پیتی (ت) دەستی پێ کردبوو ، ئەوا لە کاتی کردنی بە بکەر نادیار بەم شێوەی لێ دێت: دانانی بۆر (ضمة) لەسەر پیتی یەکەم و دووەم و، دانانی ژێر (کسرة)لەسەر پیتی پێش کۆتایی[٩٨]، وەك :

بکەر دیار	بکەر نادیار
تَعَلَّمَ	تُعُلِّمَ
تَنَفَّسَ	تُنُفِّسَ
تَصَدَّقَ	تُصُدِّقَ [٩٩] ..

تُصُدِّقَ على المادةِ .

٢-ئەگەر کارە ڕابوردووەکە کارێکی تەواو (سالم) بوو ، بەڵام بە (هەمزە) دەستی پێ کردبوو ، ئەوا لە کاتی کردنی بەبکەر نادیار، بەم شێوەی لێ دێت: دانانی بۆر لەسەر پیتی یەکەم و سێیەم و دانانی ژێر لەسەر پیتی پێش کۆتایی[١٠٠]، وەك:

بکەر دیار	بکەر نادیار
اسْتَقْبَلَ	اُسْتُقْبِلَ[١٠١]

(٩٧) ڕابوردووی تەواو (سالم)،بەو کارە ڕابوردووانە دەوترێت ،کە بە پیتە بزوێنەکانی (أ ، و،ی) کۆتاییان نەهاتبێت.

(٩٨) د. هاشم طه شلاش وأخرون، نفس المصدر، ص ١٤٥.

(٩٩) نفس المصدر ، ص ١٤٤.

(١٠٠) کمال ابراهیم، نفس المصدر، ص ٨٩.

(١٠١) د. إمیل بدیع یعقوب، قاموس تصریف الأفعال والأسماء، طبعة الثانیة ، لبنان ، ١٩٩٨، ص٢٢٦.

انْتَصَرَ   أُنْتَصِرَ [١٠٢]

اجْتَمَعَ الطلابُ في القاعة .   (مبني للمعلوم)

اُجْتُمِعَ في القاعةِ [١٠٣].   (مبني للمجهول)

٣- ئەگەر كارە ڕابوردووە تەواوەكە (سالم) ، (دووەم) یا (سـێیـەم) پیتـی (ا) بـوو ، ئـەوا لـە كـاتی گـۆڕینی بـۆ حاڵەتیبكـەر نادیـار ، ئـەلف دەگۆڕدرێت بۆ (و) و پیتی یەكـەم و دووەم جوولـەی بـۆرە و پیتـی پـێش كۆتایش ژێر دادەنرێت،[١٠٤] وەك:-

بكەردیار	بكەر نادیار
قاتل	قوتل
دافَعَ	دُفِعَ
تفاهَمَ	تُفُوهِمَ
تضارَبَ	تُضُورِبَ .. [١٠٥]

قاتَلَ الجنديُ الأعداءَ. (مبني للمعلوم)

قُوتِلَ الأعداءُ .[١٠٦]   (مبني للمجهول)

١- ئەگەر كارەكە ڕابوردووی (الأجوف) [١٠٧] بوو ، بەتایبـەتی (أجـوف)ی (و)ی بوو ، ئەوا وشەكـــــە لەكاتی گۆڕینی بـۆ بكـەر نادیـار بنجەكـەی وەردەگیرێت ، دواتر لەسـەر یاسـاكە دەڕوات، كـە دانـانی (ضـم — بـۆر) لەسەر پیتی یەكەم و (كسرة — ژێر) لەسەر پیتـی كۆتـایی ، بـەڵام لەبـەر ئەوەی (كسرة — ژێر) لەگەڵ (و) قورسە ، بۆیە كارەكە وای لێ دێت، كـە

(١٠٢) د. هاشم طه شلاش و أخرون، نفس المصدر، ص ١٤٤.

(١٠٣) كمال ابراهيم، نفس المصدر، ص ٨٨.

(١٠٤) د. هاشم طه شلاش وأخرون، نفس المصدر، ص١٤٥-١٤٦.

(١٠٥) نفس المصدر ، ص ١٤٥.

(١٠٦) كمال ابراهيم، نفس المصدر، ص ٨٨ .

(١٠٧) ألاجوف: واتە پیتی ناوەڕاستی وشەكە پیتی بزوێن بێت.

(و)ى ساكن (وه‌ستاو) له‌ پاش (كسرة – ژێر) بێت[١٠٨]، واتا به‌م شێوه‌ى لىَ دێت :

بنجه‌كه‌ى قالَ ← (بنجه‌كه‌ى) قول ← (ده‌ستوور) قُولَ ← قِوْل ← قِيْل .

بنجه‌كه‌ى جالَ ← (بنجه‌كه‌ى) جول ← (ده‌ستوور) جُولَ ← جِولَ ← جِيْلَ .

بنجه‌كه‌ى حاكَ ← (بنجه‌كه‌ى) حوك ← (ده‌ستوور) حُوكَ ← حِوْك ← حِيْكَ .[١٠٩]

قالَ الرجلُ الحق ← (مبني للمعلوم)

قيلَ الحقُّ[١١٠] ← (فعل مبني مجهول)

٥ـ ئه‌گه‌ر كاره‌كه‌ ڕابوردووى (أجوف)ى (ى)ى بوو ، ئه‌وا وشه‌كه‌ له‌ كاتى گۆڕينى بۆ بكه‌ر نادیار، بنجه‌كه‌ى وه‌رده‌گیرێت ، دواتر له‌سه‌ر یاساكه‌ ده‌ڕوات، كه‌ دانانى (ضم – بۆر) له‌ پیتى یه‌كه‌م‌و (كسرة – ژێر) له‌ پیتى پێش كۆتایى ، به‌لاّم له‌به‌رئه‌وه‌ى (كسرة – ژێر) له‌گه‌لّ (یاو) قورسه‌، بۆیه‌ كاره‌كه‌ واى لىَ دێت، كه‌ (ى)ى وه‌ستاو (ساكن) ده‌بێت[١١١] واتا به‌م شێوه‌ى لىَ دێت :

بنجه‌كه‌ى باع ← (بنجه‌كه‌ى) بيع ← (ده‌ستوور) بُيِعَ ← بيع.

بنجه‌كه‌ى سار ← (بنجه‌كه‌ى) سير ← (ده‌ستوور) سير ← سْرَ ....[١١٢]

باع زيدٌ الدارَ. (مبني للمعلوم)

---

(١٠٨) د. هاشم طه شلاش و أخرون، نفس المصدر، ص ١٤٦-١٤٧.

(١٠٩) نفس المصدر ، ص١٤٦.

(١١٠) كمال ابراهيم، نفس المصدر، ص ٨٨.

(١١١) د. هاشم طه شلاش و أخرون، نفس المصدر، ص ١٤٧.

(١١٢) نفس المصدر ، ص١٤٦ .

بِيعَ الدارُ . (١١٣)   (مبني للمجهول)

ئەگەر سەيری ئەم ياسايانەی (أجوف) بكەين ، ئەوا دەبينين هۆكارەكەی دەگەڕێتەوە بۆ نەتوانينی مرۆڤ يابلێين بەكارنەهێنانی ئەم جۆرە شێوازەی وشە ، بە جۆرێك ئەگەر لەسەر ياساكە بڕۆيين ، ئەوا دەبێت مرۆڤ سەر لە نوێ ئاشنابكەينەوە لەسەر ڕستەی مەنتيقی و ڕستەی ڕێزمانی ، بۆيە ئەم حاڵەتانە پەيوەستە بە لەسەر ياسا نەڕۆيشتن و ، خۆ دوور خستنەوە لە ياسای سەرەكی و پەنابردنە بەر ناوێزە بۆ گونجانی ڕستە و وشەكان .

٢-المضعف (دووبارەكردنی پيت ــ شەدە) (١١٤)، ئەگەر هاتوو بۆ حاڵەتی بكەرناديار بەكار هات ، ئەوا دوو حاڵەت بۆ ياسای ڕابوردووی بكەر ناديار دەگونجێت ، يەكێكيان دانانی (ضم ــ بۆر) لەسەر پيتی يەكەم ياخود دانانی (كسرة ـ ژێر) لە پيتی يەكەم ، واتا هەردووكيان دەگونجێت، بەم شێوەيە :

مَدَّ ← مُدَّ ، مِدَّ

شَدَّ ← شُدَّ ، شِدَّ

دَقَّ ← دُقَّ ، دِقَّ.. (١١٥)

(١١٣) كمال ابراهيم، نفس المصدر، ص٨٨.

(١١٤) المضعف يان تصغيف : واتە دووبارەكردن، كە بۆ ئەم مەبەستانە بەكاردێت:

أـ دووبارەكردنەوەی پيتێك دوا بە دوای يەك لە وشەيەكدا، وەك پيتی (ل) لە وشەی (ميللەت)دا .

ب ـ درێژكرنەوەی دەنگ.

ج. درێژكردنەوەی ماوەی بەندكردنی دەنگێك ئەگەر هاتوو دەنگەكە گير بوو.

بڕوانە: د. تاليب حوسێن عەلی، فەرهەنگی زاراوەكانی دەنگسازی، هەولێر، ٢٠٠٥. ل٧٢.

(١١٥) د. هاشم طه شلاش و أخرون، نفس المصدر، ص ١٤٩-١٥٠.

٣-١-٣: لایەنی لێکچوون و جیاوازی هەردوو زمانەکە لە ڕووی ڕابوردووی بکەر نادیاردا :

ئەگەر سەیری هەردوو زمانەکە بکەین لە ڕوانگەی بابەتی کاری ڕابوردووی بکەر نادیاردا ، ئەوا دەبینین زۆر خاڵی جیاوازی لە نێوانیاندا هەیە، ئەگەر چیش هەرچەندە خاڵی هاوبەشیش دەبینرێت ، لە ڕووی چەمك و پێناسەوە وەك یەك وان ، کە ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ دیاردەی زمان ، هەروەها لە هەردوو زمانەکەدا لە پاڵ یاسای سەرەکی کاری ڕابوردوویبکەر نادیار ، یاسای ناوێزە وبیژۆکیش دەبینرێت و، گۆڕانکاری لە هەردوو زمانەکەدا بەسەر خودی کارەکەدا دێت ، ئینجا بە زیادکردن و دەسکارییەوە بێت یاخود بە کەمکردن و دەستکارییەوە بێت، لە ڕووی جیاوازیشەوە ئەگەر سەیری هەردوو زمانەکە بکەین ، دەبینین گەلێك زۆرە ، بۆ نموونە لەزمانی کوردیدا بۆ سازکردنی ڕابوردووی بکەر نادیار، پەنادەبرێتە بەر ڕەگی (جذر) کارەکە ، نەوەك کارەکە یەکسەر وەرگرین ، کەچی لەزمانی عەرەبیدا یەکسەر کارەکە وەردەگیرێت، دواتر لە زمانی کوردیدا مۆرفێمی نادیاری و مۆرفێمی کاتەکە دەخرێتە سەر کارەکە ، کەچی لە زمانی عەرەبیدا تەنیا جوولەکان (حرکات) ڕۆڵی سازبوونی بکەر نادیاری دەبینێت ، کە ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ تایبەتمەندێتی زمانی عەرەبی.

هەروەها لە زمانی عەرەبیدا یاسای کاری ڕابوردووی بکەر نادیار، چ سەرەکی بێت یاخود ناوێزە، بە هیچ شێوەیەك لەگەڵ یاساکانی سەرەکیو ناوێزەی کاری ڕابوردووی بکەر نادیاری لە زمانی کوردیدا ناگونجێت ، چونکە کارەکانی هەمووی لەسەر بنەمای جوولە (حرکة) دەبێت و ئەمەش لە زمانی کوردیدا نابینرێت ، دیارە ئەم یاسایانەی زمانی عەرەبی لە چاو زمانی کوردی وەکو ئەوە وایە، کە کابرایەك خانوویێك بکڕێت و دواتر چەندین ژوور لابەرێت یان تێکی بدات و هی تری لە شوێنی دابنێت ، کەچی ئەوەی زمانی عەرەبی وەك ئەوە وایە تەنیا لە خانووەکە کەلوپەلی ناو ماڵی دەستکاری بکات ، کە ئەمەش زۆر لە یەکتر جودان ، هەر ئەم

جیاوازیەشە دووری زمانی کوردی لە زمانی عەرەبیدا دەسەلمێنێت ، یاخود بڵێین دەسەلمێنی کە زمانی کوردی و عەرەبی سەر بە دوو گرووپ و خێزانی جودان ، لەبەرئەوەی سروشتی کارکردنیان لەگەڵ یەکتریدا لە زۆر ڕووەوە دوورن لە یەکتری .

٣-٢: کاری ڕانەبوردووی بکەر نادیار.

٣-٢-١ : کاری ڕانەبوردووی بکەر نادیار لە زمانی کوردیدا.

پێناسەی ڕانەبوردوو هەر لە ناوەکەیەوە دیارە ، کە ئەو کارەیە، کە ڕوودانەکەی دەکەوێتە دوای ئاخاوتن ، واتا کارەکە ڕووی نەداوە ، یان ئێستا ڕوودەدات یان لە داهاتوودا . لە زمانی کوردیدا بۆ سازکردنی کاری ڕانەبوردوو ، پەنا دەبرێتە بەر (ڕەگی ڕانەبوردوو) و ، مۆرفیمی ئەرێی ڕانەبوردووش دەکەوێتە پێش ڕەگەکە و جێناوی لکاویش بە کارەکەوە دەنووسێت، واتا یاساکەی بەم شێوەیە :

مۆرفیمی ئەرێ (دە) + ڕەگی ڕانەبوردوو + جێناوی لکاوی بێ هێز. (١١٦)

خواردن ⟵ دە + خۆ + م =دەخۆم .

شوشتن ⟵ دە + شۆ + ات = دەشوات .

شکان ⟵ دە +شکێ + م =دەشکێم .

بۆ جیاکردنەوەی کاری ڕانەبوردووی (ئێستا و داهاتوو) لە دیالێکتی ناوەڕاستدا، ئەوا بە هۆی ئاوەڵکارە کاتییەکان جودا دەکرێنەوە ((لە کرمانجیی خوارووداا بۆ جیاکردنەوەی کاتی ئێستا و ئایندە هیچ نیشانەیێکی وشەسازی نییە، جیاکردنەوەیان بە ڕێگەی لێکسیکی واتا

---

(١١٦) جێناوی بێ هێز ئەوانەن ، کە لەگەڵ ڕابوردووی تێنەپەڕدا دەردەکەون و بە دوای ڕانەبوردووی تێپەڕ و تێنەپەڕدا دێن : بڕوانە: د. ئەورەحمانی حاجی مارف، ڕێزمانی کوردی ، بەرگی یەکەم (وشەسازی) ، بەشی دووەم (جێناو) ،ل ١٠٦.

بەیاریدەی هەندێك وشە بە تایبەتی ئاوەڵکردارەوە مەبەست دەردەبڕن))[١١٧]، بە جۆرێك بۆ كاتی ئێستا (وا ، ئەوا ، ئێستا) بەكاردێت و، بۆ كاتی داهاتووش (بەیانی ،هەفتەی داهاتوو ، مانگێكی تر ، هەفتەیەكی .....هتد) بەكاردێت ، وەكو:

وا
ئێستا } دەڕۆم بۆ كۆلێژ .
↓
ئەوا } كاری ڕانەبوردووی ئێستا

بەیانی
دواتر } دەڕۆم بۆ كۆلێژ .
↓
هەفتەیەكی تر } كاری ڕانەبوردووی داهاتوو

بۆ نەرێ كردنی كاری ڕانەبوردووش، ئەوا مۆرفێمی (نا) دەچێتە شوێنی (دە) و دەیكات بە نەرێ ، وەك :

دەڕۆم ⟵ ناڕۆم .

بەیانی دەچم بۆ بازاڕ .

بەیانی ناچم بۆ بازاڕ .

ئەوەی پەیوەست بێت بە كاری ڕانەبوردووی بكەر نادیار ، ئەوا ئەوبكەر نە دەگرێتەوە ، كە ڕووینەداوە ، یان ئێستا ڕوو دەدات ، یان دواتر ڕوودەدات لە لایەن كەسێكی نەناسراو و نادیارەوە .

یاسای سەرەكی سازكردنی كاری ڕابوردووی بكەر نادیار لە زمانی كوردی دیالێكتی ناوەڕاستدا ، بە وەرگرتنی ڕەگی ڕانەبوردوو لەگەڵ مۆرفێمی

(١١٧) د ئەوڕەحمانی حاجی مارف، كردار، ل ١٩٧.

نادیـاری (ــ ر) و مـۆرفێمی (ـــ ێ)ی ڕانـەبوردوو سـازدەبێت، بـەم شێوەیە :-

دە + ڕەگـی ڕانـەبوردوو + مـۆرفێمی نادیـاری (ــ ر) + مـۆرفێمی ڕانەبوردوو (ێ). وەك:

کێڵان ⟵ دە+کێڵ + ر+ێ = دەکێڵرێ.

هێنان ⟵ دە + هێن + ر+ ێ = دەهێنرێ .

خوێندن ⟵ دە + خوێن + ر +ێ = دەخوێنرێ .

چنین ⟵ دە + چن + ر +ێ = دەچنرێ .

ئازاد زەوییەکە دەکێڵێ. (کاری ڕانەبوردووی بکەر دیار) .

زەوییەکە دەکێڵرێ . (کاری ڕانەبوردووی بکەر نادیار) .

ئەگەرچی وەك لە پێشەوە ئاماژەمان بـۆی کـرد ، کـە سـازکردنی کـاری ڕانەبوردووی بکەر نادیارە وەك یاسایەکی سەرەکی و بنچینەیی لـە ڕەگـی ڕانەبوردوو وەردەگیرێت ، بەڵام دەشێت حاڵەتی ناوێزەی تێدا بەدی بکرێت، لێرەدا هەندێك لەو حاڵەتانە دەخەینە ڕوو:

١- ئەوکارانەی ڕەگی ڕانەبوردوویان بە (ە) یـا (ێ) کۆتـایی دێـت ، کـە دەکرێنە بکەر نادیار، ئەوا (ە) و (ێ)یان دەبن بە (i) بزرۆکە، یانیش تێدا دەچن(١١٨)، وەك:-

چاوگ	ڕەگی ڕانەبوردوو	دوا دەنگی ڕەگ	کاری ڕانەبوردووی بکەر نادیار
کردن	کە	ە	دەکرێ
بردن	بە	ە	دەبرێ
نان	نێ	ێ	دەنرێ(١١٩)

(١١٨) د.زەرێ یوسوپۆڤا، شێوەی سلێمانی زمانی کـوردی، وەرگێڕانـی لـە زمـانی ڕووسیەوە د. کوردستان موکریانی، لـە بڵاوکراوەکـانی کـۆڕی زانیـاری کوردسـتان، چاپخانەیوەزارەتی پەروەردە، هەولێر،٢٠٠٥، ل١٦٢.

(١١٩) د ئەورەحمانی حاجی مارف، کردار، ل ٣٣٤-٣٣٥.

٢-ئەوکارانەی ڕەگی ڕانەبوردوویان بە (ۆ) کۆتایی هاتبێت، ئەوا دەبنە (و) [١٢٠]، وەك:-

چاوگ	ڕەگی ڕانەبوردوو	دوا دەنگی ڕەگ	گۆڕان	کاری ڕانەبوردووی بکەر نادیار
خواردن	خۆ	ۆ	و	دەخورێ
شوشتن	شۆ	ۆ	و	دەشورێ

٣- ئەوکارانەی ڕەگی ڕانەبوردوویان بە دەنگی (ڕ) یان (ر) کۆتایی دێت ، ئەوا بە سێ چەشن دەبینرێت[١٢١] :-

أ- ئاخێوەری هەندێك ناوچە (د) دەخەنە نێوان ڕەگی ڕانەبوردوو ومۆرفێمی نادیاری (ــــ ر) وەك:

چاوگ	ڕەگی ڕانەبوردوو	زیاد کراو	مۆرفێمی نادیار	مۆرفێمی ڕانەبردوو	کاری ڕانەبوردووی بکەر نادیار
گێڕان	گێڕ	د	ر	ێ	دەگێردرێ
گۆڕان	گۆڕ	د	ر	ێ	دەگۆڕدرێ

(١٢٠) د ئەوڕەحمانی حاجی مارف، کردار، ل ٣٣٤.

(١٢١) هەمان سەرچاوە ، ل ٣٣٩.

ب- لە هەندێك شێوەدا تەنیا یەك (ر) دەردەبڕێت و یەكێكیان تێدا دەچێت، وەك:

چاوگ	مۆرفێمی ئەریی ڕانەبوردوو	ڕەگی ڕانەبوردوو	مۆرفێمی نادیار	مۆرفێمی ڕانەبردوو	كاری ڕانەبوردووی بكەر نادیار
بڕین	دە	بڕ	ر	ێ	دەبڕێ
گۆڕین	دە	گۆڕ	ر	ێ	دەگۆڕێ

ج- لە ئاخاوتنی گەلێك شێوەدا مۆرفێمی نادیاری (-ر) بە ئاسانی بە دوای (ڕ) و (ر) ی كۆتایی ڕەگی كارەكەدا دەردەبڕێت ، وەك :-

چاوگ	مۆرفێمی ئەریی ڕانەبوردوو	ڕەگی ڕانەبوردوو	مۆرفێمی نادیار	مۆرفێمی ڕانەبردوو	كاری ڕانەبوردووی بكەر نادیار
بڕین	دە	بڕ	ر	ێ	دەبڕرێ
گۆڕین	دە	گۆڕ	ر	ێ	دەگۆڕرێ

١- كاری (گرتن - girtin) كاتێك كە دەكرێتە كاری ڕانەبوردووی بكەر نادیار، دەنگی (i) بزرۆكە دەگۆڕدرێت بە (ی) [١٢٢]، وەك:

چاوگ	نیشانە ئەریی ڕانەبوردوو	ڕەگی ڕانەبوردوو	كاری ڕانەبوردووی بكەر نادیار
گرتن	دە	گر	دەگیرێ

٥-بوونی ڕەگی ڕابوردوو بە بناغە بۆ سازكردنی كاری ڕابوردوو و ڕانەبوردووی بكەر نادیار، وەك:

(١٢٢) پرۆفیسۆر وریا عومەر ئەمین، ئاسۆیەكی تری زمانەوانی، ل٢٧٥.

چاوگ	مۆرفێمی ئـەرێی ڕانەبوردوو	ڕەگـــــــی ڕانەبوردوو	ڕەگـــــــی ڕابوردوو	کـاری ڕانـەبوردووی بکەر نادیار
وتن (گوتن)	دە	لێ	وت (گوت)	دەوترێ ، دەگوترێ
ویستن	دە	ەوێ	ویست	دەویسترێ [١٢٣].

ئازاد قسەکەی بە ڕێبوار گووت. (بکەر دیار)

قسەکە بە ڕێبوار دەگوترێ. (بکەر نادیار)

٦- بوونی ڕەگی ڕانەبوردوو و ڕابوردوو بە بناغە بـۆ سـاز کردنـی کـاری ڕانەبوردوویبکەر نادیارـ، وەك:

چاوگ	ڕەگـــــــی ڕانەبوردوو	کاری ڕانەبوردووی بکەر نادیار	ڕەگی ڕابوردوو	کاری ڕانەبوردووی بکەر نادیار
هاویشتن	هاوێژ	دەهاوێژرێ	هاو یشت	دەهاویشترێ
خواستن	خواز	دەخوازرێ	خواست	دەخواسترێ
خست	خە	دەخرێ	خست	دەخسترێ..[١٢٤]

لەوانەشە هەندێك حاڵەتی ناوێزەی تر هەبن ، ئێمە درکمان پێ نـەکردبێت ، بەڵام ئەوەی پێویستە باسبکرێت ، کە حاڵەتی ناوێزە هەیە لە خودی ئەو یاسایەی لە بارەی کاری ڕانەبوردووی بکەر نادیار دانراوە.

هەروەها بۆ نـەرێ کردنـی کـاری ڕانەبوردوویبکـەر نادیـار ، ئـەوا(نـا) وەردەگرێت و دەچێتە شوێنی (دە)ی ئەرێیی ڕانەبوردوو ، وەك:

دەکێڵرێ ⟵ ناکێڵرێ

- زەوییەکە دەکێڵرێ. (ئەرێیی ڕانەبوردووی بکەر دیار)
- زەوییەکە ناکێڵرێ. (نەرێیی ڕانەبوردووی بکەر نادیار)

---

(١٢٣) د ئەورەحمانی حاجی مارف، کردار، ل ٣٣٣.

(١٢٤) هەمان سەرچاوە، ل ٣٣٣-٣٣٤.

٣-٢-٢:كاری ڕانەبردووی بکەر نادیار لە زمانی عەرەبیدا.

لە دەسپێکدا هەروەك زمانی کوردی دەبێت لە چەمك و پێناسەی کاری ڕانەبوردوو (مضارع)بگەین ، ئینجا دەچینە سەر باسی کاری ڕانەبوردووی بکەر نادیار.

کاری ڕانەبوردوو ئەو کارەیە، کە حاڵەتەکە و ڕوودانەکەی دەکەوێتە ئێستاکە، یاخود لە داهاتوودا ڕوودەدات(١٢٥). بۆ ناسینی کاری ڕانەبردوو، ئەوا یەکێك لە پیتەکانی (أنیت) لە بەشی پێشەوەی کارەکە دەبینرێت، یاخود دەتوانین بڵێین هەر لە کاری ڕابوردوو وەردەگیرێت ، بەڵام یەکێك لە چوار پیتەکەی دەخرێتە سەر بەشی پێشەوەی کارەکە و جوولەی (حرکة) بۆر (ضمة) لە کۆتایی کارەکە دەنوسرێت ، وەك :

جَلَسَ ⟵ يَجلسُ ، تَجلسُ ....

فَتَحَ ⟵ يَفتَحُ ، افتحُ ....

کاری ڕانەبوردووش لە زمانی عەرەبیدا واتای چەند کاتێك لە خۆی کۆ دەکاتەوە، لەوانە (الحال والاستقبال ،الحال تنصیصا ، الاستقبال تنصیصاً ، حدث مستقبل ، دلالته علی المضی ، الاستمرار التجددی ، الحقیقة ، مقاربة حصول الفعل ، تلبس حصول الفعل بوقت من الاوقات ، دخول فی زمن معین ، تقلیل حصول الفعل .... الخ) .(١٢٦)

ئەگەر تەماشای هەریەك لەم کات و واتایانەی کاری ڕانەبوردوو بکەین ، دەبینین هەر هەموویان لە چوار چێوەی ڕوونەدانی کاتەکە دەخولێتەوە ، واتا یان ئیستاکە ئەنجام دەدرێت یاخود دواتر ، هەروەك:

يَرْحَمُكَ اللهُ.

لستُ أرْضى عنك.

يَذهبُ الطّلاب الى المدرسةِ .

---

(١٢٥) أنطوان الدحداح، نفس المصدر،ص١١٤.

(١٢٦) د. فاضل السامرائي، معاني النحو، جزء الثالث، ص٨٠-٨٦.

وەك ئاماژەمان بۆی كرد، كەوا بە هۆی زیادكردنی هەریەك لە پیتـەكانی (أنیت) لە بەشی پێشەوەی كاری ڕابوردوو دادەنرێت و ، كاری ڕانەبوردوو سـازدەكرێت و ئـەم پیتانـەی ڕانـەبوردووش بـۆ ئـەم كەسـانەی خـوارەوە بەكاردێت، وەك:

- أ(الهمزة) :- للمتكلم المفرد (بۆ قسەكەرێكی تاك)، وەك:-
انا اكتبُ الدرسَ .

- النون :- للمتكلم وحده معظماً نفسه ، او معه غيرة (بۆ قـسەكەرێكی كۆ ، یاخود یەكێكی تری لەگەڵدا بێت)، وەك:
نحن نكتبُ الدرسَ.

- التاء :- للمخاطب مفـرداً أو مثنـى أو مجموعـاً مـذكراً أو مؤنثـاً (بـۆ قسەكەرێكی تاك یان كۆی نێر یان مێ)، وەك:
انت تكتبُ الدرسَ.

- اليـاء :- للغائـب المـذكر مفـرداً أو مثنـى أو مجموعـاً (بـۆ كەسـێكی نادیاری تاكی نێر و مێ یان كۆ)، وەك:
هما يكتبانِ الدرسَ .... (١٢٧)

دەربارەی ڕانەبوردووی بكەر نادیاریش ، ئەوا ئەو كارانە دەگرێتەوە ، كـە لە لایەن كەسێكی نەناسراوەوە ڕوودەدات.

یاسای سەرەكی سـازكردنی كـاری ڕانەبوردوویبكـەر نادیـار لـە زمـانی عەرەبیدا ، بە وەرگرتنی كاری ڕانەبوردوو (فعـل مـضارع)، بـە مـەرجێك (حركات ــ جوولەكان)ی سەركارەكە بگۆڕدرێت ، بەو جۆرەی كـە دانـانی (ضمة ــ بۆر) لەسەر پیتی یەكەم و (فتحة ــ سەر) لەسـەر پیتـی پـێش كۆتایی، (١٢٨) وەك:

يَعْلَمُ ← يُعْلَمُ
يَفْتَحُ ← يُفْتَحُ

---

(١٢٧) كمال ابراهيم ، عُمدة الصرف، ص٥٣.

(١٢٨) الشيخ احمد الحملاوي، نفس المصدر، ص٥٢.

يَضْرِبُ ← يُضْرَبُ

يَكْتُبُ ← يُكْتَبُ ... (١٢٩)

يُكْتَبُ الدرسُ. (١٣٠) (فعل مضارع مبني للمجهول) .

يُضْرَبُ عَلَيَّ. (١٣١) (فعل مضارع مبني للمجهول)

ئەمە وەك ياسايەكی سەرەكی وايە بۆ حاڵەتەكە ، كەچی لەگەڵ ئەوەشدا هەندێك جار گۆڕانكاری بە سەر كارەكەدا دێت ، بۆیە لێرەدا حاڵەتەكە دەخەینە ڕوو:-

وەكو دەزانین ئەگەر كارەكە ڕانەبوردووی تەواو (سالم) بوو ، ئەوا هیچ كێشەیەكی نابێت و لەسەر یاسای گشتی دەڕوات ، بەڵام ئەگەر كارەكە ڕانەبوردووی (أجوف) بوو، ئەوا هەندێك گۆڕانكاری بەسەردا دێت، بە جۆرێك ئەگەر یەكسەر (بۆر- ضمة)لەسەر پیتی یەكەم دابنێین و (سەر ـ فتحة) لەسەر پیتی پێش كۆتایی دابنێین ، ئەوا لەسەر زار قورسە یان گرانە، هەروەك ئەم نموونانە :-

يَقولُ ← يُقْوَلُ يَبيعُ ← يُبْيَعُ .. (١٣٢)	بەگوێرەی یاسا .

ئەگەر سەیری ئەم دوو نموونەیەی پێشەوە بكەین ، ئەوا دەبینین پیتی پێش (و) و (ی) وەستاوە (ساكنة)، بۆیە بۆ دەربڕین قورسە ، ناچار دەبین بیانكەین بە (ا) و بەم جۆرەی خوارەوەی لێدێت:-

يَقولُ ← يُقَالُ

يَبيعُ ← يُباعُ .. (١٣٣)

---

(١٢٩) د. اميل بديع يعقوب، قاموس تصريف ألأفعال و الأسماء، ص١٠٠-١٠٦.

(١٣٠) كمال ابراهيم ، عُمدة الصرف، ص٨٩.

(١٣١) الشيخ احمد الحملاوي، نفس المصدر، ص ٥٢.

(١٣٢) د. هاشم طه شلاش و أخرون، نفس المصدر، ص ١٥١.

(١٣٣) د. هاشم طه شلاش و أخرون، نفس المصدر، ص ١٥٢.

- يبيعُ التاجرُ الثوبَ . (مبني للمعلوم)
يُباع الثوبُ . (مبني للمجهول)...[134]

٣-٢-٣ : لایەنی لێکچوون و جیاوازی هەردوو زمانەکە لەڕووی کاری ڕانەبوردووی بکەر نادیاردا.

ئەگەر سەیری هەردوو زمانەکە بکەین، لە ڕوانگەی بابەتی کاری ڕانەبوردووی بکەر نادیار (فعل مضارع مبني للمجهول)، بێگومان خاڵی جیاوازی و لێکچوون هەیە ، بە جۆرێك لە ڕووی چەمك و پێناسەوە وەك یەك وان و، یاسای سەرەکی و یاسای ناوێزە و بیژۆك دەبینرێت ، لە هەردوو زمانەکە گۆڕانکاری بە سەر خودی کارەکەدا دێت ، جا چ بە زیادکردن یاخود قرتاندنی پیتی کارەکەوە بێت .
لە ڕووی جیاوازیشەوە، ئەگەر سەیری هەردوو زمانەکە بکەین، ئەوا جیاوازی گەلێك زۆرە ، بە جۆرێك لە زمانی کوردیدا بۆ سازکردنی ڕانەبوردووی بکەر نادیار پەنا دەبرێتە بەر ڕەگی (جذر) کارەکە و مۆرفیمی نادیار و مۆرفیمی کات دەخرێتە سەری ، کەچی لە زمانی عەرەبیدا کارەکە یەکسەر وەردەگیرێت ، تەنیا جوولە(حرکة)ی سەر کارەکە گۆڕانکاری بەسەردا دێت ، لە ڕووی گۆڕانکارییەکانی یاسای سەرەکی لە هەردوو زمانەکەدا جودان ، بەجۆرێك یاساکانی هەردوو زمانەکە زۆر لێك دوورن.

(١٣٤) كمال ابراهيم ، عُمدة الصرف، ص٨٩.

٣-٣: مۆرفێمی بکەر نادیار لە هەردوو زمانەکەدا.

لـە زمـانی کـوردی (دیـالێکتی ناوەڕاسـت)دا ، هەنـدێك لـە نووسـەران دەمێکە توانیویانە دەست نیشانی مۆرفێمی بکەر نادیار بکەن [(١٣٥)]، کـە ئەویش مۆرفێمی (ـ ر) یە ،لەگەڵ ئەوەشدا زۆر لـە نووسـەران (وەك لـە بەشی یەکەم ئاماژەمان بۆی کرد) ئاوێزانیەکی گەورەیان کردبوو لە نێـوان مۆرفێمی بکەر نادیار و مۆرفێمی کات، کەوا زیاتر مەبەستمان مۆرفێمی (ا) بۆ ڕابوردوو و مۆرفێمی(ـــ ێ)یە بۆ ڕانەبوردوو،کەچی نووسەران (ـ را) یان بە یەکەوە بـۆ ڕابـوردووی نادیـار بـەکارهێناوە و(ـــــ رێ) یـان بـۆ ڕانەبوردووی نادیار بەکارهێناوە.

سەبارەت بە شـوێنی مـۆرفێمی بکـەر نادیـار لـەناو کارەکەشـدا ،ئـەوا شوێنێکی تایبەتی خۆی هەیە ، کە ئەویش دەکەوێتە دوای (ڕەگی کـار) و پێش مۆرفێمی کاتی کارەکە ، واتا ناوەڕاستی کارەکە لە خـۆ دەگرێـت ، بۆ زیاتر ڕوونکردنەوە، با سەیری ئەم دوو ڕستەیە بکەین:

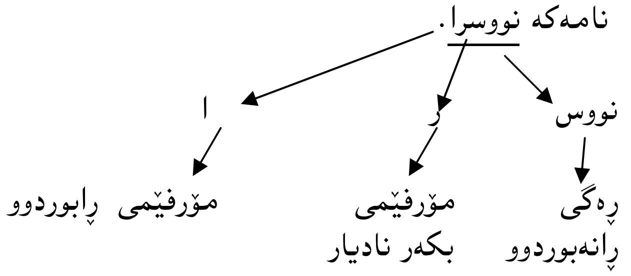

(١٣٥) ئەو نووسەرانەی کە مۆرفێمی (ـ ر) یان بە مـۆرفێمی بکـەر نادیـار دانـاوە، پێکهاتوون لە ((د. زەرێ یوسوپۆڤا، مەکارس، د. ئەورەحمانی حاجی مـارف، وریـا عومەر ئەمین، فەرەیدوون عەبدول مەحموود، نەریمان خۆشناو،.... هتد)).

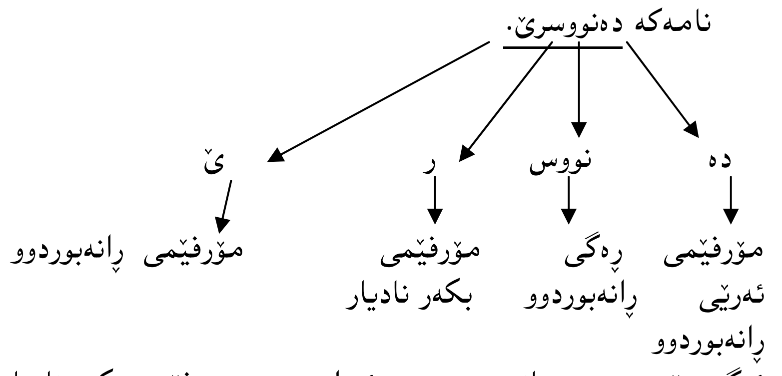

ئەگەر بێینە سەر زمانی عەرەبی ، ئەوا دەبینین مۆرفێمی بکەر نادیار لە زمانەکەدا مۆرفێم نییە ، بەڵکو جوولەکانە (حركات)، کە لەسەر پیتەکانی کارەکان دادەنرێت ، بە جۆرێك لەم زمانەدا بۆ ڕابوردوو و ڕانەبوردوو مۆرفێمی بکەر نادیار جیاوازی هەیە ، بۆ ڕابوردوو(بۆر) لەسەرەتای وشە دادەنرێت ، لەگەڵ (ژێر) لە پیتی پێش کۆتایی کارەکە دادەنرێت ، وەك:

- كُسِرَ الزجاجُ.
- فُهِمَ الدرسُ.

مۆرفێمی بکەر نادیار بۆ ڕانەبوردوو ، ئەوا (بۆر) لەسەرەتای کارەکە دادەنرێت ، لەگەڵ (ژێر) لەسەر پیتی پێش کۆتایی دادەنرێت ، وەك:

- يُكْرَمُ الطلابُ .
- يُجلَسُ على الكرسيَ.

لەمانەوە بۆمان دەردەکەوێت،کە لە هەردوو زمانەکەدا جیاوازی لە مۆرفێمی بکەر نادیار دەبینرێت ، بە جۆرێك لە زمانی کوردیدا مۆرفێمە و،لە ڕابوردوو و ڕانەبوردوو وەك یەکە ، کەچی لە زمانی عەرەبیدا جوولەیە (حركة) و، گۆڕانکاری لە ڕابوردوو (ماضي) و ڕانەبوردوودا (مضارع) دەبینرێت، ئەگەر چی نابێت ئەوەمان لە یاد بچێت، کە جوولەکان (حركات) لە زمانی عەرەبیدا هەمان کاری پیت و مۆرفێم دەگێڕێت . بەو واتایەی لە جیاتی پیتە لە ڕستەکەدا، واتا بزوێنی (و) ی

کوردی بەرانبەر بە (بۆر-ضمة)ی عەرەبییە ((دەنگی ئەم جۆرە (واوە) کورتە هەر لە دەنگی (بۆر) ئەچێ لە زمانی عەرەبیدا))[١٣٦]، (((ضمة) بە پیتی واو لە وشەی کوردیدا دەدەبڕێ))[١٣٧] و،بزوێنی (ە) ی کوردی بەرانبەر بە (سەرـ فتحة) ی عەرەبییە (((ە) ئەم پیتە بزوێنە دەنگێکی کورتی هەیە کە هەر لە دەنگی سەر (فتحە) دەچێت لەزمانی عەرەبی و فارسیدا))[١٣٨] ((بزوێنی کورتی (أ) ئەلف کە لە زمانی عەرەبیدا پێی دەوترێت (الفتحة) لە زمانی کوردیدا پیتی (ە) یان بۆ سازکردووە[١٣٩] و، بزوێنی (ی) کوردی بەرانبەر (ژێر‌ــ کسرة)ی عەرەبییە(((الکسرة) هەندێك جار لە زمانی کوردیدا دەیکەن بە(ی)))[١٤٠] ، واتا بەم شێوەیە :

و ⟵ ضمة(بۆر).

ە ⟵ فتحة(سەر).

ی ⟵ کسرة (ژێر).

(١٣٦) احمد حسن احمد، ڕێزمانی کوردی بە کوردی و بە عەرەبی، ل ٣٩.

(١٣٧) د. کامل بەصیر، بەراوردکاریەك لە نێوانی زمانی کوردی و زمانی عەرەبیدا، گ . کۆڕی زانیای عێراق(دەستەی کورد)، بەرگی سیازدەهەم، چاپخانەی کۆڕی زانیاری عێراق، بەغدا، ١٩٨٥، ل ٩.

(١٣٨) احمد حسن احمد، هەمان سەرچاوە، ل ٤٧.

(١٣٩) د. کامل بەصیر، هەمان سەرچاوە، ل ٩.

(١٤٠) هەمان سەرچاوە، ل ٩.

بەشی چوارەم

بکەر نادیار و بەرانبەر کردنی هەردوو زمانەکە
لەڕووی سینتاکسییەوە

٤-١ : پێوەندی بە کارەوە .
٤-١-١: کاری تێپەڕ .
٤-١-١-١ : کاری تێپەڕ لە زمانی کوردیدا .
٤-١-١-٢ : کاری تێپەڕ لە زمانی عەرەبیدا .
٤-١-١-٣ : لایەنی لێکچوون و جیاوازی هەردوو زمانەکە
لە بابەتی تێپەڕدا .
٤-١-٢: کاری تێنەپەڕ .
٤-١-٢-١ : کاری تێنەپەڕ لە زمانی کوردیدا .
٤-١-٢-٢ : کاری تێنەپەڕ لە زمانی عەرەبیدا.
٤-١-٢-٣ : لایەنی لێکچوون و جیاوازی هەردوو زمانەکە
لە بابەتـــی تێنەپەڕدا.
٤-٢ : پێوەندی بە بکەرە وە .
٤-٢-١ : ئەو ڕستانەی بکەریان تێدا نییە .
٤-٢-١-١ : ئەو ڕستانەی لە زمانی کوردیدا بکەریان تێدا نییە
٤-٢-١-٢: ئـــەو ڕستانەی لە زمانی عەرەبیدا بکەریان
تێدا نییە.
٤-٢-١-٣: لایەنی لێکچوون و جیاوازی هــەردوو زمانەکە
لە بابەتی ئەو ڕستانەی بکەریان تێدا نییە .
٤-٢-٢ : ئەو ڕستانەی لە بکەر نادیاردا ، بکەریان ئاماژە
پێکراوە .
٤-٢-٢-١ : ئەو ڕستانەی لـــە زمانی کوردیدا لە بکەر
نادیاردا، بکەریان ئاماژە پێکراوە .
٤-٢-٢-٢ : ئەو ڕستانەی لە زمانی عەرەبیدا لە بکەر
نادیاردا، بکەریان ئاماژە پێکراوە .
٤-٢-٢-٣:لایەنی لێکچوون و جیاوازی هەردوو زمانەکە
لـــە بابەتی ئەو ڕستانەی بکەریان ئاماژە
پێکراوە.

٤-١: پێوەندی بە کارەوە:

٤-١-١ : کاری تێپەڕ.

٤-١-١-١ : کاری تێپەڕ لە زمانی کوردیدا .

لە زمانی کوردیدا زمانەوانان و نووسەران چەندین پێناسەیان بۆ کاری تێپەڕ کردووە[١٤١]،دەتوانین هەموو پێناسەکانیش لە چوار دەوری یەك چەمکدا کۆ بکەینەوە ، بەو واتایەی بڵێین کاری تێپەڕ ئەو کارەیە ،کە هێزی کاریگەریەکەی لە بکەرەوە تێدەپەڕێت بۆ سەر کەرەستەیەکی تر ، ئەویش بەرکاری ڕاستەوخۆیە ، بۆ زیاتر ڕوونکردنەوە با سەیری ئەم نموونەیە بکەین :

---

(١٤١) - سەعید صدقی دەڵێت : ((متعدی فعلیکە لە فاعلەکەی جوی ببیتەوە واحتیاجی ببی بە مفعول بە)) بڕوانە: مختصر صرف ونحوی کوردی ، ١٩٢٨، ل٤٤ .

- تەوفیق وەهبی دەڵێت :((فیعلی موتەعەددی کارێ بەیان ئەکا کەلە باسلێکراوەو تەجاوەزی کەسێ یان شتێکیتر بکا)) بڕوانە: دەستووری زمانی کوردی ،١٩٢٩، ل ٤٢.

- نوری عەلی ئەمین دەڵێت : ((چاوگی تێپەڕ ئەو چاوگەیە هەر کاتێ فرمانێکی لێ دروست کرا ، فرمانەکە لە (مسندالیە)یەکەی جوێ ئەبێتەوە بۆ کەسێ یا شتێکی تر)) بڕوانە : قواعدی زمانی کوردی لە صرف و نحودا، ١٩٦٠ ، ل٦١.

- د.ئەورەحمانی حاجی مارف دەڵێت: ((واتای چالاکی کاراو ڕێچکەی بەرەوبەرکار نیشان دەدات)) بڕوانە: ڕێزمانی کوردی-بەرگی یەکەم (وشەسازی)) — بەشی پێنجەم —کردار- ٢٠٠٠، ل٤٦ .

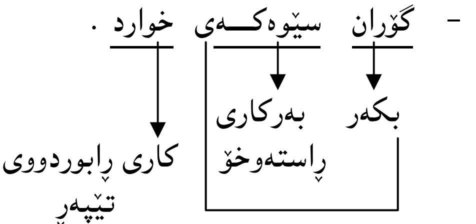

لەم ڕستە یەدا وشەی (گۆران) بکـەری نـاو ڕسـتەکەیە و، بـە خـواردنی شتێك هەستاوە،کە ئـەویش (سـێو)ە، هێزەکـەش لێـرەدا کەوتۆتـە سـەر بەرکاری ڕاستەوخۆ، کارەکەش کە (خـوارد)ە، کـارێکی تێپـەڕە ، دەبێـت ئەوەش بوترێت کـە لـە زمـانی کوردیـدا هـەموو کـارێکی تێپـەڕ لـەناو ڕسـتەدا، یـەك بـەرکاری ڕاسـتەوخۆ وەردەگرێـت، بـەڵام بـۆ بـەرکاری ناڕاستەوخۆ،ئەوا دەشێت لە ڕستەی کاری تێپەڕدا بەرکارێکی ناڕاسـتەوخۆ یان زیاتر ببینرێت و، لەم وێنەیەی خـوارەوەدا فـراوانترین سـنووری کـاری تێپەڕ بەپێی کەرەستە سەرەکییەکان لەناو ڕستەدا دەخەینە ڕوو[١٤٢]:

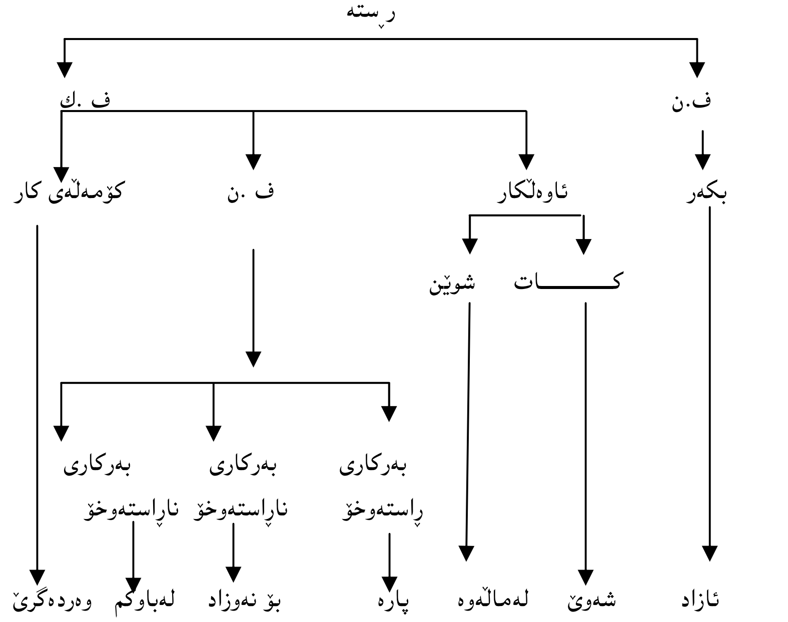

(١٤٢) عومەر مەحموود کەریم ، هەمان سەرچاوە، ل٤١.

لەگەڵ ئەوەشدا زۆر جاران لە ڕستەی کاری تێپەڕدا،وا دەبێت بەرکارەکەی لە ڕووی سیما (ڕوخسار)ەوە بە دیار نەکەوێت، کە ئەمەش وای لە زۆر کەسان کردووە بە هەڵەدا بچن و بڵێن ئەم ڕستە یە بەرکاری تێدا نییە ، بەڵام لە ڕووی واتاوە بەرکارێك لەناو ڕستە کەدا دەبینرێت ،وەك (ئازاد دەتوانێ بنووسێ)[143] ،لێرەدا لە ڕووی ڕووخسارەوە بەرکار دەرنەکەوتووە ، بەڵام لە ڕووی واتاوە ئازاد دەتوانێ شتێ بنووسێ ، جا ئەم شتە نامەیە .. وتارە .. شیعرە.. یا هەر شتێکی ترە ...

کاری تێپەڕ لە ڕووی هەبوونەوە ، بە سەر دوو جۆر دابەش دەبێت :-

١-تێپەڕی ڕەسەن (بنجی) ، ئەو کارە تێپەڕانە دەگرێتەوە ،کە لە بناغە و بنجدا تێپەڕن ، وەك (بردن ، کردن ، شوشتن ، خواردن ،....).

٢- تێپەڕی ناڕەسەن (نابنجی) ، ئەو کارە تێپەڕانە دەگرێتەوە ، کە لە بناغەدا تێنەپەڕن ، بەڵام بەهۆی پاشگری (-اندن) بوونەتە کارێکی تێپەڕ،[144] وەك:

خەوتن ⟵ خەو + اندن = خەواندن .

هەروەها کاری تێپەڕ لە زمانی کوردیدا ،هەروەك زمانی عەرەبی دەشێت یەك بەرکار وەرگرێ و، دەشێت زیاتر بێت ، بەم شێوەیەی خوارەوە[145] :

یەکەم/ ئەو کارە تێپەڕانەی کە یەك بەرکار لەناو ڕستەدا وەردەگرن ، وەك :

- مەریوان سێو دەخوات .

مەریوان ↓ بکەر

سێو ↓ بەرکاری ڕاستەوخۆ

دەخوات ↓ کاری ڕانەبوردووی تێپەڕ

(١٤٣) د. ئەوڕەحمانی حاجی مارف، ڕێزمانی کوردی ، کردار ، ل ٣١٦ .

(١٤٤) مصطفى محمد زەنگنە ، کار و ئەرکی لە سینتاکسدا ، ل٢٤.

(١٤٥) عومەر مەحموود کەریم ، هەمان سەرچاوە ، ل ٤١ .

دووەم/ ئەو کارە تێپەڕانەی کە دوو بەرکار لە ڕستەدا وەردەگرن ،وەك :

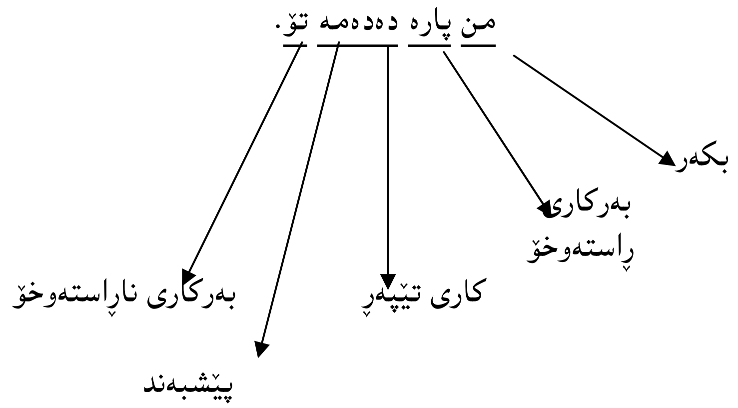

سێیەم/ ئەو کارە تێپەڕانەی،کە سێ بەرکار وەردەگرن ، وەك کارەکانی (وەرگرتن ، دان، بردن سەندن ، کڕین)[146] ،وەك :

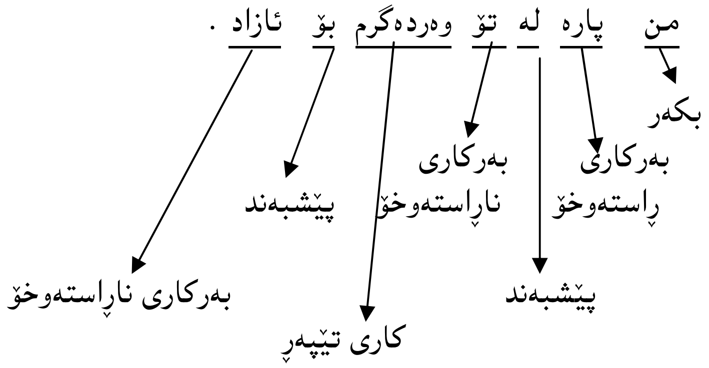

(١٤٦) نەریمان عەبدوڵڵا خۆشناو، کاری تیپەڕ لێکۆڵینەوەیەکی بەرانبەرییە لە نێوان زمانی کوردی و زمانی عەرەبیدا ، گ . کاروان ، ژ. (١٩٨) ، ٢٠٠٥، ل ١٥٨-١٥٩.

لەمە زیاتر نامانەوێت لەسەر ئەم بابەتە بدوێین ، چونکە ئەوەی زۆر گرنگە و گەرەکمانە ئاماژەی بۆ بکەین ئەوەیە ،کە لە زمانی کوردیدا دەبێت کاری ناو ڕستەکە تێپەڕ بێت ، ئینجا دەتوانین ڕستەی بکەر دیار بگۆڕین بۆ ڕستەی بکەر نادیار ، بەڵام ئەگەر کارەکە تێنەپەڕ بوو ، ئەوا دەبێت لە پێشدا کارەکە بگۆڕین بۆ تێپەڕ ، وەك:-

شکا ——————◄ شکاندن

کامەران پەنجەرەکـــەی شکاند . (بکەر دیار)

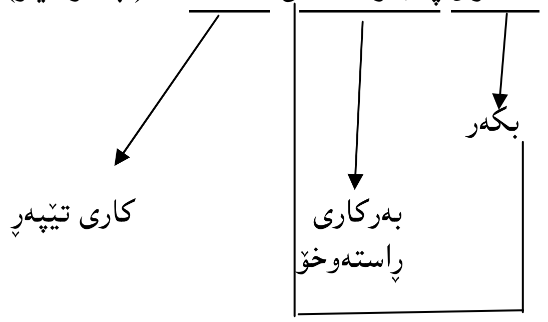

پەنجەرەکە شکێنرا . (بکەر نادیار)

دیارە وەك لە پێشەوە ئاماژەمان بۆی کرد ، کە ڕستەی بکەر نادیار لە کاری تێنەپەڕ سازناکرێت ، بەڵکو دەبێت کارەکە تێپەڕ بێت ، بۆیە لە زمانی کوردیدا ڕێگا چارە دانراوە بۆ گۆڕینی کاری تێنەپەڕ بۆ کاری تێپەڕ ، ئەویش بە زیادکردنی پاشگری (-اندن) و خستنە سەر ڕەگی کارەکە ، کە بە هۆیەوە دەیکاتە تێپەڕ،وەك :-

خەوتن ⟵ خەو + اندن = خەواندن .

فڕین ⟵ فڕ + اندن = فڕاندن.

شکان ⟵ شکا + اندن = شکاندن.

ڕووخان ⟵ ڕووخا + اندن = ڕووخاندن.

لەم بکەر نەی سەرەوەدا، کارەکانی (شکا ، ڕووخا) بە (ا) کۆتاییان هاتووە ، ئەمە لەلایەك و لەلایەکی تریشەوە لە ڕەگی ڕابوردووەوە وەرگیراون بۆ کردنی بە تێپەڕ ، دیارە لە نێوان ئەم دوو (ا) ە ،یەکەکیان

لەناو دەچێت ، چونکە لە زمـانی کوردیـدا هـەرگیز دوو بـزوێن لـە دوای یەکتردا نایێن.

هەروەها هەندێك کاری تێنەپەڕمان هەیـە ، کـە بەرانبەرەکـەیان کـاری تێپەڕ هەیە ، لەوانە[١٤٧]:

تێنەپەڕ		تێپەڕ
کەوتن	←	خستن
هاتن	←	هێنان ، هانین
چوون	←	بردن
ڕۆیشتن	←	ناردن
ڕژان	←	ڕشتن
گۆڕان	←	گۆڕین
سڕانەوە	←	سڕینەوە
پچڕان	←	پچڕین
بزووتن	←	بزاوتن
سوان	←	سوین (سوون)
قەلشتن	←	قەڵاشتن
قڵیشان	←	قەڵاشتن
مانەوە	←	هێشتنەوە ، هێلانەوە
مان	←	هێشتن ، هێلان
کشانەوە	←	کێشانەوە
هەڵستان	←	هەڵ گرتن

(١٤٧) لیژنەی زمان و زانستەکانی ، ڕێزمانی ئاخاوتنی کوردی ، ل١٢٣.

هەروەها هەندێك کاری تێنەپەڕمان هەیە ، دەشێت بـەهۆی (-انـدن) ەوە بکرێنە تێپەڕ ، سەرەڕای ئەوەش تێپەڕی بەرانبەریان هەیە ، وەك :

تێنەپەڕ		تێپەڕ
کەوتن	←	کەواندن ، خستن.
مردن	←	مراندن ، کوشتن.
چوون	←	چواندن ، بردن.

لێرەدا لە زۆر حاڵەتدا مانـای تێپـەڕی بەرانبـەر و بـە تێپـەڕ کراوەکە وەك یەك نابن ، وەك (مـردن) تێپـەڕی بەرانبـەری (کوشـتن)ە و، دەکرێت بە (مراندن)، بەڵام لە ڕووی ماناوە (مراندن) و (کوشـتن) جـوودان [١٤٨] ، وەك :

- پیاوەکە خۆی کوشت — لێرە مردووە .
- پیاوەکە خۆی مراند - لێرە نەمردووە

هەروەها هەندێك کـاری تێنەپـەڕمان هەیـە ، کـە بەرانبـەریان کـاری تێپەڕی نییە و پاشگری (ـــ اندن)یش وەرناگرن ، وەك[١٤٩]:
(سرەوتن ، نیشتن ، زان ، گەنین)

دیارە لێرەدا ئەم وشانە ڕوودانیان لە ژوور ئـارەزوو و دەسـەڵاتی مرۆڤـدا نییە ، چونکە ((تۆ دەتوانی یەکێکی تر(بخەوێنی و یا بـشێوێنی) بـەهۆی ئەو ئامرازانەوە، کە خەوتن و شـێوان پەیـدا دەکـەن ، بـەڵام نـاتوانی لـە دەروونی هەمان کەسدا (سرەوتن) پەیداکەیت ، چونکە سرەوتنەکە لـەلاوە نایەت بۆی ....)) [١٥٠]

هەروەها هەندێك کـاری تێنەپـەڕ ، بـە یارمـەتی کـاری یارمەتیـدەری (هێنان) و (خستن) ەوە دەکرێنە تێپەڕ، وەك:
منداڵەکەی هێنایە پێکەنین .

(١٤٨) پرۆفیسۆر وریا عومەر ئەمین، ئاسۆیەکی تری زمانەوونی، ل١٨٨.

(١٤٩) د. ئەوڕەحمان حاجی مارف، کردار، ل ٥٨.

(١٥٠) لیژنەی زمان و زانستەکانی ، ڕێزمانی ئاخاوتنی کوردی ، ل١٢٣.

منداڵەکەی خستە گریان .[١٥١]

ئەگەرچی لە پێشەوە ئاماژەمان بۆ ئەوە کرد ، کە پاشگری (-اندن) کاری تێنەپەڕ دەکاتە تێپەڕ ، هەروەها دەوری ڕۆنانی کاری تێنەپەڕیش دەبینێت ، بەتایبەتی کاتێك کە دەچێتە سەر ناوی دەنگە سروشتییەکان و دەیانکات بە کاری تێنەپەڕ ، وەك :

قیژە + اندن = قیژاندن .
گرمە + اندن = گرماندن .
باعە + اندن = باعاندن .
زیرە + اندن = زیراندن .
بارە + اندن = باراندن .[١٥٢]

هەروەها (-اندن) چەندین ئەرکی تری جودا جودا دەبینێت، لەوانە چاوگی لێکدراو دەکات بە چاوگی داڕژاو ، وەك :

نەخش کردن ← نەخشاندن[١٥٣]

هەروەها کار و چاوگی بێگانەی تێپەڕ ، بەتایبەتی لە زمانی عەرەبی دەکاتە کوردی و هەر بە تێپەڕیش دەمێنێتەوە و، هەموو تایبەتمەندییەکانی زمانی کوردی وەردەگرێت، وەك :

((شبە)) + اندن = شوبهاندن
خلق + اندن = خولقاندن .[١٥٤]

---

(١٥١) عومەر مەحموود کەریم، هەمان سەرچاوە، ل ٥٩.

(١٥٢) لیژنەی زمان و زانستەکانی ، ڕێزمانی ئاخاوتنی کوردی ، ل١٢٣.

(١٥٣) د.نەسرین فەخری ، پاشگری (اندن) لە زمانی کوردیدا ، گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد ، بەرگی سێیەم ، بەشی یەکەم ، بەغدا ،١٩٧٤، ل ٢٢٧ .

(١٥٤) هەمان سەرچاوە ، ل٢٢٣.

دیاره ئەم حاڵەتانەی ،کە لەوەوپێش ئاماژەمان بۆی کرد ، هەموو وەك خۆی سەد دەر سەد بەبێ گۆڕانکاری بەکارنایێت ، بەڵکو حاڵەتی تریش هەن و هەندێك گۆڕانکاریش دەبینیرێت لە کاتی خستنە سەری پاشگری (-اندن) بۆ سەر کارەکان و، ئەرکی (-اندن) گەلێك زۆرە ، بەلاّم لێرەدا هەر ئەوەندە ئاماژەی بۆ دەکەین ،لەگەڵ ئەمانەشدا دەبێت ڕێکخستن و شێوازی پاشگری (-اندن) ڕوون بکەینەوە،کە چۆن سازبووە ، چونکە وەك زانراوە،کە پاشگری (-اندن) هەر هەمووی مۆرفێمی تێپەڕاندنی کار نییە ، بەڵکو بە تەنیا (ن) ی یەکەم مۆرفێمی تێپەڕاندنە ، هەروەك لەم نموونەیە ڕوونی دەکەینەوە(١٥٥) :

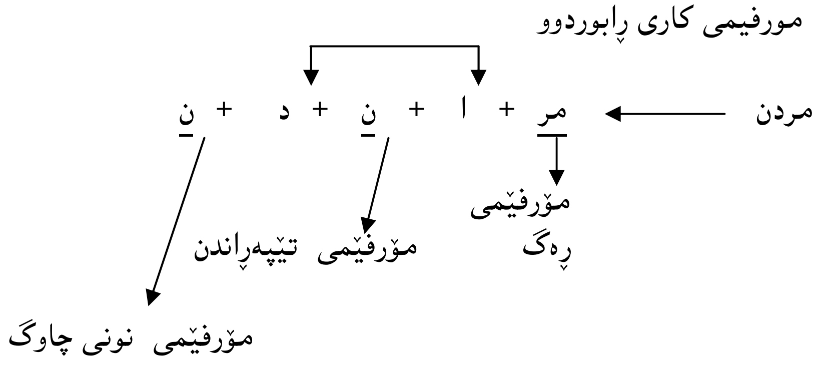

له دەمی ڕانەبوردوو (ان) دەبێتە (ێن) ، واتا (ا) دەبێتە (ێ) ،وەك :-

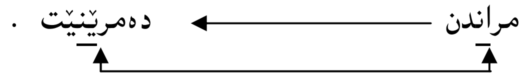

(١٥٥) عومەر مەحموود کەریم ، هەمان سەرچاوە، ل٥٦-٥٧.

کـەواتا دەبێـت (ن) ەکـە ،مـۆرفێمی تێپەڕانـدن بێـت ، چـونکە (ا) نیشانەی کاتە بۆ ڕابوردوو و ،(ێ)ش نیشانەی کاتە بۆ ڕانەبوردوو[١٥٦] .

٤-١-١-٢ : کاری تێپەڕ لە زمانی عەرەبیدا :

ئەوەی پەیوەست بێت بە زمانی عەرەبیش ، ئەوا دیسانەکە نووسـەرانیان چەندین پێناسەیان بۆ کاری تێپەڕ کردووە، [١٥٧] بـە جۆرێـك کـە هـەمان پێناسەکەی کاری تێپەڕی زمانی کوردی لەگەڵیدا یـەك دەگرێتـەوە ((ئـەو کارەیە کە ماناکەی بە بکـەر کـەی تـەواو نابـێ ، بـەڵکو پێویـستی بـە

(١٥٦) سەرچاوەی پێشوو ، ل ٥٧.

(١٥٧) - د. حاتم صالح الضامن يقول : ((مايتعدى أثرُه فاعلَهُ ،ويجاوزه الى المفعول به)) انظر الى : الصرف ، ١٩٩١، ص١١٦.

- راجى الأسمر يقول : ((هو الذى لايكتفى بفاعله ، بل يتعد اه الى المفعول به ليتم به معنى الكلام)) انظر الى : مرجع الطلاب فى اللغة العربية ،١٩٩٥، ص ١٠٦ .

- انطوان الدحداح يقول : ((المتعدى يتجاوزُ فاعلهُ الى مفعول به ليتم معناهُ)) أنظر الى :معجم قواعداللغة العربية في جداول و لوحات ، ١٩٩٧، ص١١٨ .

- الآستاذ الشيخ احمد الحملاوى يقول : ((ينقسم الفعل الى متعدٍ ، ويسمى مجاوزاً ، ما يجاوز الفاعل الى المفعول به بنفسة)) انظر الى : شذا العرف في فن الصرف ، ٢٠٠٠، ص ٤٨ .

- اية اللة الشيخ مصطفى النورانى يقول : ((وهو الذى يتعدّى ويتجاوز بنفسه من الفاعل الى المفعول به)) انظر الى: قواعد الصرف،٢٠٠١، ص ١١٤ .

- سعيد الأفغاني يقول : ((اذا جاوز اثره الفاعل الى مفعول واحد أو اكثر كان فعلاً متعدياً)) انظر الى : الموجز قواعد اللغة العربية، انترنت .

بـەرکاری ڕاســتەوخۆ (مفعــول بــە) هەیــە بــۆ تــەواو کردنــی مانــای قسەکردنەکە)) [١٥٨]، وەك :

شَرَحَ المعلمُ الدرسَ .

فعل متعدی
(کاری تێپەڕ)

فاعــل (بکەر)

مفعول به (بەرکاری ڕاستەوخۆ)

کاری تێپەڕ (متعـدي) لە زمانی عـەرەبیدا ،هـــەروەك زمانی کوردی لـە ڕووی پێوەندی بە بەرکارەوە ، دەشێت بەرکارێکی ڕاستەوخۆ (مفعـول بـە) وەرگرێ یان زیاتر، بەم شێوەیە :

١- ئەو کارە تێپەڕانەی یەك بـەرکاری ڕاســتەوخۆ (مفعـول بـە) وەردەگــرن، [١٥٩] وەك (أکَــلَ ، شَــرِبَ ، اشــترى ، کَتَــبَ ، دَرَسَ ،....) ، نموونە :

حَفظَ محمدُ الدرسَ .

فعل متعدي (کاری تێپەڕ) — فاعل (بکەر) — مفعـــول به (بەرکاری راستەوخۆ)

ئەم جۆرەیان لە زمانی عـەرەبیدا لە دوو بەشەکەی تر زۆرترە.

---

(١٥٨) راجى الأسمر ، مرجع الطلاب في اللغة العربية ،ص ١٠٦ .

(١٥٩) الأستاذ الشيخ احمد الحملاوى ، شذا العرف في فن الصرف ، ص ٤٨ .

١- ئەو کارە تێپەڕانەی پێویستیان بە دوو بەرکاری ڕاستەوخۆ (مفعول بە) هەیە ،ئەوانیش دەبن بە دوو بەش (١٦٠):-

ا) بەشێکیان ئەوەیە،کە هەردوو بەرکارەکە (مفعول بە) (نصب) دەکات، بنجەکەشیان نیهاد و گوزارە نییە(١٦١)، وەك کارەکانی (مَنَحَ، سأل ، كَسا ، أعطى،..)

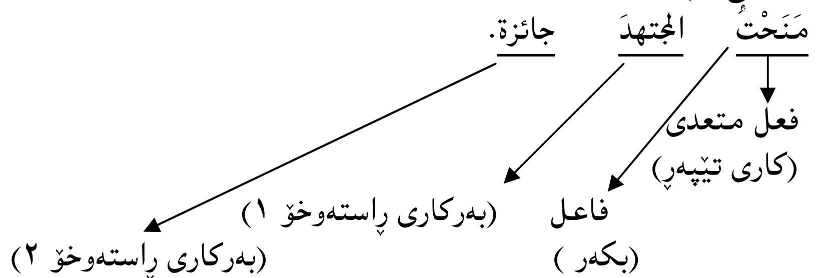

(١٦٠) راجی الأسمر ،نفس المصدر ،ص ١٠٦.

(١٦١) نیهاد و گوزارە لە زمانی کوردیدا کاتێك پەیدا دەبێت ، کە ڕستەکە کاری ناتەواوی تێدا بێت ، واتا (ە ، بوو ، دەبێت) ،کە هەرسێکیان لە (بوون) ەوە وەرگیراون ، بۆ کاتی ئێستا (ە) بەکاردێت ، وەك : کامەران زیرەکە . بۆ کاتی داهاتوو (دەبێت) بەکاردێت ، وەکو: ئازاد دەبێت بە مامۆستا ،بۆ کاتی ڕابوردوو (بوو) بەکاردێت ، وەك سۆلاف ئەندازیار بوو .بەلام لە زمانی عەرەبیدا نیهاد و گوزارە کاتێك پەیدا دەبێت، ئەگەر ڕستەکە بە ناو (اسم) دەستی پێ کردبوو ، وەك (الرجلُ شجاعٌ) لێرەدا (الرجلُ) نیهادە (مبتدا) و(شجاعٌ) گوزارەیە (خبر) ،بۆ زیاتر زانیاری سەیری ئەم دوو وتارەمان بکەن :

١) چەمك و پێناسەی کارای نادیاری ،گ . ئاسۆی پەروەردەیی ، ژ (٤٢)،نیسانی ٢٠٠٤ ،ل ٥١-٦٢ .

٢) کاری بکەر نادیاری لە زمانی کوردید او چەند سەرنجێك ،گ.نووسەری نوێ، ژ (٢٢)،هاوینی ٢٠٠٤، ل ١٢٠-١٢٥.

ب- بەشـەکەی تریـان ،کـە هـەردوو بەرکارەکـە (نـصب) دەکـات و بنجنەکەشیان نیهادوگوزارەیە ،وەك کارەکـانی (قلـوب - دڵان) [162]،کـە پێك دێت لە (علم، وجد ، ظن ،خال ، حسب ....) ،هەروەها کارەکانی (التحویل - گۆڕین)[163] ،کە پێك دێت لە (صیر ، تخذ ، اتخذ رد ، تـرك ، جعل ، وهَب)،وەك:

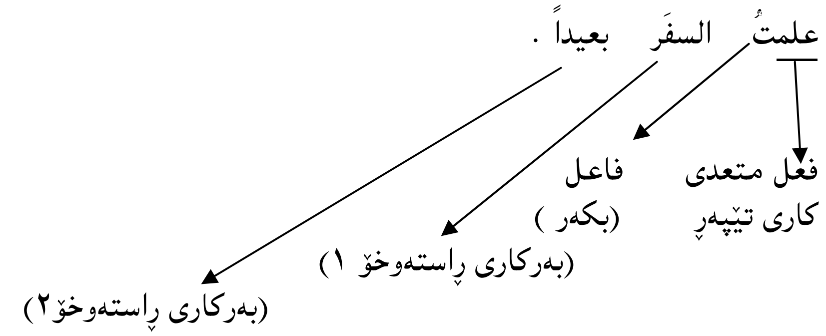

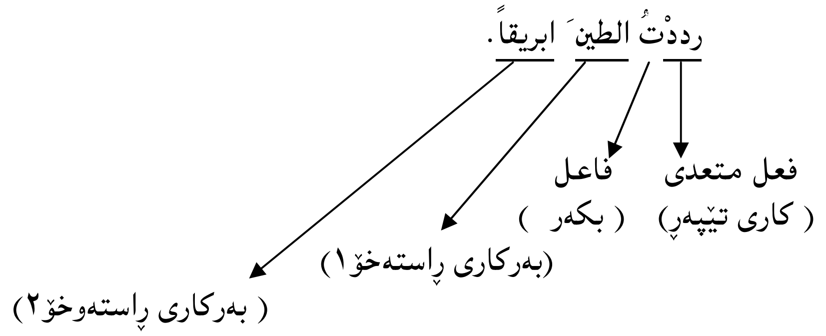

(١٦٢) القلوب : واتا ئەو کارانەی پێوەندییان بە لایەنی دڵەوە هەیە ، واتا پەیوەندییان بە گومان و دڵنیایی بوونەوە هەیە .

(١٦٣) التحویل :- واتا گۆڕان لە حاڵەتێکەوە بۆ حاڵەتێکی تر .

جـ ئەو كارە تێپەڕانەی پێویستیان بە سێ بـەركار هەیـە لـەناو ڕسـتەدا، ئەوانیش كارەكانی (أری ،أعلم،أنبأ ،نبأ ،أخبر ،خبّر،حَدّث) دەگرێتـەوە، وەك:

أری	المعلّمُ	تلميذَ	الحلَّ	سهلاً .
↓	↓	↓	↓	↓
فعل	فاعل	م. به(١)	م. به(٢)	م.به(٣)
(كار)	(بكەر)	(بەركاری ڕاستەوخۆ١)	(بەركاری ڕاستەوخۆ٢)	(بەركاریڕاستەوخۆ٣)

دەبێت لێرەشدا ئاماژە بۆ ئەوە بكەین،كە لە زمانە عەرەبیدا بـە هـەمان شێوەی زمـانی كـوردی دوو جـۆر كـاری تێپـەڕ (متعـدي) دەبینرێـت ، ئەوانیش :

١–تێپەڕی بنجی (متعدي الاصلي) : ئەوەیە كە كارەكە خۆی لـە بنجـدا تێپەڕە، وەك (شَرحَ ، شَربَ ،أكل ....).

٢– تێپەڕی نابنجی (متعدي مأخوذ) : ئەوەیە كارەكە خۆی لە بنجدا تێنەپەڕە، بەڵام بە هـۆی یاسـای تایبەتییـەوە دەكرێـت بـە تێپـەڕ ، بـەم شێوەیە :

أ) بە هۆی زیادكردنی (هەمزە — أ) لە سەرەتای وشەكە(١٦٤) ، وەك :
بَعُدَ الرجلُ ————→ أبْعَدَ الرجُلُ الهرةَ .

ب) بە دووبارەكردنی پیتەكە(١٦٥)، واتا (بتضعيف عينه) (١٦٦) ،وەك :-
كَرَّمَ المَلكُ الأبطالَ .

٣– بە هۆی یارمەتی پێشبەند (حرف جر) لەناو ڕستەدا(١٦٧) ،وەك :

---

(١٦٤) راجى الأسمر ، نفس المصدر ، ص ١٠٧ .

(١٦٥) واتا دووبارە كردنەوەی پیتێك دوا بەدوای یەك لە وشەیەكدا پێی دەوترێت (**تضعيف**) .

(١٦٦) انطوان الدحداح ، نفس المصدر ، ص ١١٩ .

(١٦٧) نفس المصدر ، ص ١١٩ .

رَغِبَ الوَلَدُ في العِلْمِ .

٤ـ بەهۆی زیادکردنی (هەمزە و سین و تا) لە سەرەتای وشەکە، واتا بە گوێزانەوەی کارەکە بۆ سەر شێوازی (استفعل)،کە واتای داواکردنی مەجازی (خوازە)، یاخود ڕێککەوتن (المصادفة) دەبەخشێ[١٦٨]، وەك :

- استخرجتُ الذهبَ .
- استنبطتُ الماءَ .

٥-گواستنەوەی کارەکە بۆ خانەی (باب) (نَصَرَ يَنصُرُ) بۆ ئەوەی واتا بەخشینی بەسەردا زاڵ بێت (المغالبة) [١٦٩] ،وەکو:

فاخَرْتُهُ ففَخَرْتُهُ أفخَرُهُ، وقاعَدْتُه فقَعَدْتُهُ .

٦- گوێزانەوەی کارەکە بۆ سەر شێوازی (فاعل) [١٧٠]،وەك:

- جَلَسَ الكاتب ←—— جالَسْتُ الكاتبَ .

٧- بەهۆی بوونی ئاوەڵکار (ظرف) [١٧١] ،وەك:

جَلَسَ الرَّجُلُ تحت الشَّجرة

٨- یاخود کارەکە خۆی واتای (تێپەڕی — متعدي) ببەخشێت، وەك:

(رَحُبَنكُمُ الدارُ، وطَلَعَ بشْرُ اليَمَن).

لێرەدا (رَحُبَ) واتای (وسعَ) دێت و (طَلَعَ) بەواتای (بلغ) دێت، ئەگەر بەو واتایە نەهاتبایە، ئەوا نەدەبووە کاری تێپەڕ، چونکە کار بە (ضم العين) [١٧٢] ، تەنیا بە تێنەپەڕی (لازم) دێت[١٧٣] .

---

(١٦٨) د. حاتم الضامن ،نفس المصدر ،ص ١١٨ .

(١٦٩) نفس المصدر ،ص ١١٨ .

(١٧٠) راجى الاسمر ،نفس المصدر ،ص ١٠٧ .

(١٧١) انطوان الدحداح ،نفس المصدر ،ص ١١٩ .

(١٧٢) ضم العين: واتا جوولەی (حركة) **سەر** (ع) ەکە، ئەگەر (بۆر — ضمة) بوو، ئەوا کارەکە تێنەپەڕ(لازم) دەبێت .

(١٧٣) د.حاتم صالح الضامن ، نفس المصدر، ص١١٨.

لەوانەشە جگە لەم یاسایانە هەندێك یاسای تر هەبن لە چۆنیەتی گۆڕینی کاری تێنەپەڕ بۆ کاری تێپەڕ، بەڵام ئەوەندە بەسە، کە دەسەلمێنین حاڵەتەکە هەیە لە گۆڕینی کاری تێنەپەڕ بۆ کاری تێپەڕ.

٤-١-١-٣ : لایەنی لێکچوون و جیاوازی هەردوو زمانەکە لە کاری تێپەڕدا [١٧٤].

تا ئێرە باسکردنێکی خێرای کاری تێپەڕ بوو لە هەردوو زمانەکە و ، ئێستاکەش لایەنی لێکچوون و جیاوازی هەردوو زمانەکە لەم بابەتە دەخەینە ڕوو .

لە ڕووی لێکچوونەوە ، دەبینین بۆ پێناسە و چەمکی بابەتەکە، هەردوو زمانەکە وەك یەکن ، بە جۆرێك لە ڕستەی کاری تێپەڕدا ئەوەی بەدی دەکرێت و جودا دەکاتەوە لە کاری تێنەپەڕدا بوونی(بەرکاری ڕاستەوخۆ – مفعول بە)یە ، کە هەمیشە لە ڕستەی کاری تێپەڕ دەبینرێت ، بەجۆرێك کە کاریگەری هێزەکە لە ڕستەی کاری تێپەڕدا لە بکەرەوە تێدەپەڕێت بۆ سەر بەرکاری ڕاستەوخۆ ((تەنیا جیاوازی لە کاری تێپەڕدا ئەوەیە ، کە کاری تێپەڕ دوو توخم وەردەگرێ ، کە بکەر و بەرکارن)) [١٧٥]،هەروەها لە هەردوو زمانەکەدا دوو جۆر کاری تێپەڕ (متعدی) دەبینرێت ،جۆرێکیان ئەوەیە هەر کارەکە خۆی لە بنجدا تێپەڕە ، بەڵام جۆرەکەی تریان بە هۆی مۆرفیمەوە دەکرێت بە تێپەڕ ، ئەگەرچی هەریەکەیان لە

(١٧٤) بۆ شارەزابوون لەم بابەتە، سەیری ئەم وتارەمان بکەن ، کاری تێپەڕ لێکۆڵینەوەیەکی بەرانبەرییە لە نێوان زمانی کوردی و زمانی عەرەبیدا ، گ. کاروان ، ژ (١٩٨)، ٢٠٠٥ ، ل ١٥٧- ١٦٣ .

(١٧٥) د. عەبدوڵڵا حوسێن ڕەسوول ، پوختەیەکی وردی ڕستەسازی کوردی ، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە ، هەولێر ، ٢٠٠٥، ل٨ .

بەکارهێنان و زیاد کردنی مۆرفێمەکە بۆ سەر کاری تێنەپەڕ جوودان ، بەڵام هەردووکیان بە هۆی زیادکردنەوە دێنە ئاراوە، وەك:

لەزمانی کوردیدا

تێنەپەڕ	تێپەڕ (بەزیادکردنی اندن)	تێپەڕی بەرانبەر
کەوتن	کەو + اندن = کەواندن	خستن
ڕۆیشتن	ڕۆ + اندن = ڕواندن	بردن

لەزمانی عەرەبیدا

لازم		متعدی(بەهۆی زیادە کردن)
بَعُدَ	←	أبْعَدَ
كَرَمَ	←	كرَّم

لەگەڵ ئەمانەشدا هەندێك جیاوازی لە هەر دوو زمانەکە بەدی دەکرێت، بەتایبەتی لە وەرگرتنی بەرکاردا، لە زمانی کوردیدا ڕستە ، یەك بەرکاری ڕاستەوخۆ وەردەگرێت ، بەڵام دەشێت بەرکاری ناڕاستەوخۆ،یەك یان دوو لە ڕستە یەکدا ببینرێت ، کەچی لە زمانی عەرەبیدا، دەشێت بەرکارێکی ڕاستەوخۆ (مفعول به) لە ڕستەدا هەبێت و ، دەشێت دوو یان زیاتر لە ڕستەدا هەبێت ، هەروەها یاساکانی گۆڕینی کاری تێنەپەڕ بۆ تێپەڕ لەزمانی عەرەبیدا گەلێك زیاترە و دەوری کێشەکان (اوزان) دیسانەکە دەبینرێت ، کەچی لە زمانی کوردیدا زۆربەی گۆڕینی کارەکان بۆ تێپەڕ بە هۆی (اندن)ەوە ئەنجام دەدرێت، هەروەها لە زمانی کوردیدا پەنا دەبردرێتە بەر (ڕەگ) بۆ گۆڕینی کارەکە لە تێنەپەڕەوە بۆ تێپەڕ ، بەڵام ئەم شتە لە زمانی عەرەبیدا نابینرێت ، چونکە ئەمە دەچێتە ناو خانەی تایبەتمەندێتی زمانی کوردییەوە .

٤-١-٢: كاری تێنەپەڕ .
٤-١-٢-١: كاری تێنەپەڕ لە زمانی كوردیدا .

لە زمانی كوردیدا نووسەران و زمانەوانانیان چەندین پێناسەیان بۆ كاری تێنەپەڕ كردووە[١٧٦]، دەتوانین هەموو پێناسەكان لە چواردەوری یەك چەمكدا كۆبكەینەوە ، بەو واتایەی بڵێین كاری تێنەپەڕ ئەو كارەیە ، كە كاریگەری هێزەكەی لە بكەرەوە تێ ناپەڕێت بۆ سەر بەشێكی تر، بەو واتایەی ناچێتە سەر بەركاری ڕاستەوخۆ ، واتا خاڵی جیاكردنەوەی تێنەپەڕ لە تێپەڕ ، بەركاری ڕاستەوخۆیە، بۆ ڕوونكردنەوەی زیاتر ، با سەیری ئەم نموونەیە بكەین :

(١٧٦)- سەعید صدقی دەڵێت: ((لازم فعلیكە دەبی لازم فاعلەكەی لیی‌جوی نەبیتەوە و محتاج بە مفعول بە نەبی وكو حسن هات)) بڕوانە: مختصر صرف ونحوی كوردی ، ١٩٢٨، ل ٤٤ .

- تەوفیق وەهبی دەڵێت: ((فیعلی لازیم كاریّ یان حالیّ بەیان ئەكا كە لە باسلێكراوەوە ڕاستەوخۆ تەجاوەزی كەسیّ یان شتێكیتر نەكا، وەكو قەل ئەفڕیّ)) بڕوانە : دەستووری زمانی كوردی، ١٩٢٩ ، ل ٤٢ .

- نوری عەلی ئەمین دەڵێت: ((چاوگی تێنەپەڕ ئەو چاوگەیە هەر كاتیّ فرمانێكی لیّ دروست كرا لە (مسندالیە)یەكەی جویّ نەبیتەوە بۆ كەسیّ یان شتێكی تر ، وەكو دۆیەكە ڕژا)) بڕوانە : قواعدی زمانی كوردی لە صرف و نحودا ، ١٩٦٠،ل٦٠.

- د. ئەورەحمانی حاجی مارف دەڵێت: ((كرداری تیّنەپەڕ پێوەندیی ڕوودان بە كاراوە ڕادەگەیەنن ، وە ئەم جۆرە كردارانە پێویستیان بە بەركار نی یە)) بڕوانە: ڕێزمانی كوردی، كردار،٢٠٠٠، ل ٤٦ .

- ڕزگار ڕۆیشت .

بکەر   کاری ڕابوردووی تێنەپەڕ

لەم ڕستەیەدا وشەی (ڕزگار) بکەری ناو ڕستەکەیە و ، کارێکی ئەنجام داوە ، ئەویش (ڕۆیشتن)ە و ، هێزەکەی لەناو ڕستەدا تەنیا لە دەوری بکەر جێگیر بووە و نەچۆتە سەر کەرەستەیەکی تر و ، کاری (ڕۆیشت)یش کارێکی ڕابوردووی تێنەپەڕە ،ئەم ڕستەیەی سەرەوەش بە تەسکترین ڕستەی کاری تێنەپەڕ دەژمێردرێت ، کە تەنیا (بکەر)ی لەناو ڕستەدا وەرگرتووە ، بەلاَم دەشێت لە شوێنی تردا کاری تێنەپەڕ ، جگە لە(بکەر) لەگەڵ چەندین کەرەستەی تردا دەرکەوێت ، لەوانە (بەرکاری ناڕاستەوخۆ) ، هەروەکو لەم وێنەیەی خوارەوەدا فراوانترین سنووری کاری تێنەپەڕ لەناو ڕستەدا دەخەینە ڕوو[١٧٧] :-

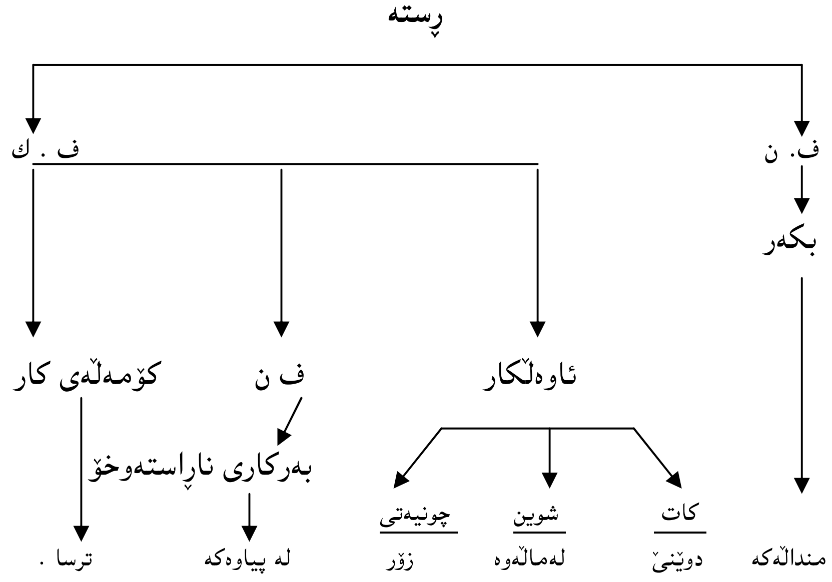

(١٧٧) عومەر مەحموود کەریم ، هەمان سەرچاوە ، ل٤٣ .

له زمانی کوردیدا کاری تێنەپەڕ لە ڕووی هێزەوە دوو جۆرە[١٧٨]:
١- تێنەپەڕی خوازەکی (الارادی) : لەم جۆرە کارانەدا دەوری (بکەر) شتێکی ئاشکرا و ئیرادییە ، وەك :-
ئازاد هات .
کوڕەکە ڕۆیشت.
لێرەدا کارە تێنەپەڕەکانی (هات ،ڕۆیشت)،پێویستییان بە بکەری ڕاستەقینەی ناو ڕستەکە هەیە بۆ هەڵسوڕانی کارەکە ...
٢- تێنەپەڕی ڕوودان (لا إرادی): لەم جۆرەدا ،بکەر دەورێکی تایبەتی خۆی نییە، بەو واتایەی کە ئیشەکە بەبێ ویستی بکەر دێتە دی ، وەك :-
ئاوەکە ڕژا .
شوشەکە شکا .

لەم ڕستانەدا کارە تێنەپەڕەکانی (ڕژا ، شکا) پێویستییان بە دەرکەوتنی بکەرەکە نییە و، هەروەها ڕۆڵی بکەر بەدەرناکەوێت.
دەبێت لێرەدا ئاماژە بۆ ئەوەش بکەین ، کە لە زمانی کوردیدا ناشێت کارێکی تێپەڕ بۆ کاری تێنەپەڕ بگۆڕدرێت، واتا کارە تێنەپەڕەکان تەنیا ئەو کارانە دەگەڕێتەوە، کە لە بنجدا تێنەپەڕن .

(١٧٨) د.ئەورەحمانی حاجی مارف ، کردار ، ل ٥٠.

٤-١-٢ -٢: کاری تێنەپەڕ لە زمانی عەرەبیدا .

دەربارەی زمانی عەرەبیش ، ئەوا دیسانەکە نووسەران و زمانەوانانیان چەندین پێناسەیان بۆ کاری تێنەپەڕ کردووە [(١٧٩)]، بەجۆرێك کە هەمان پێناسەکەی کاری تێپەڕی کوردی لەگەڵیدا یەك دەگرێتەوە ، کە ئەویش ئەو کارە دەگرێتەوە واتاکەی تەنیا بە (بکەر) تەواو دەبێت و پێویستی بە بەرکاری ڕاستەوخۆ نییە ، وەك:

---

(١٧٩) د. حاتم صالح الضامن يقول :((مالايتعدى أثرُهُ الفاعل ، ولايجاوزه ُ الى المفعول ، وانما يبقى قاصرا على فاعله ، ولهذا فانه يحتاج الى فاعل يفعله ، ولايحتاج الى مفعول يقع عليه)) انظر الى : الصرف ،١٩٩١، ص ١١٦ .

- راجى الأسمر يقول : ((هو الذى يكتفى بفاعله ويتم به معناه)) انظر الى : مرجع الطلاب في اللغة العربية ،١٩٩٥، ص١٠٦ .

- انطوان الدحداح يقول : ((يبقى معناه ُ في فاعلهِ)) انظر الى مُعجم قواعد اللغة العربية في جداول ولوحات ، ١٩٩٧، ص ١١٩ .

- الاستاذ الشيخ أحمد الحملاوى يقول : ((مالم يجاوز الفاعل الى المفعول به)) انظر الى: شذا العرف في فن الصرف، ٢٠٠٠ ، ص٤٨ .

- اية الله الشيخ مصطفى النورانى يقول : ((فهو الفعل الذى لم يتجاوز معناه عن الفاعل)) انظر الى : قواعد الصرف ،٢٠٠١، ص ١١٤.

- سعيد افغانى يقول : ((اذا اقتصر أثر الفعل على فاعله ، فالفعل لازم)) انظر الى : الموجز قواعد اللغة العربية ، انترنت .

١-نامَ الطفلُ . ٢- نزلَ الراكبُ . ٣- مَشى الأميرُ .

فعل لازم فاعل فعل لازم فاعل فعل لازم فاعل

(كاری تێنەپەڕ) (بکەر) (کاری تێنەپەڕ) (بکەر) (کاری تێنەپەڕ) (بکەر)

لەم سێ ڕستەیەی سەرەوەدا، کارەکانی (نامَ ، نزلَ ، مشی) هەریەکەیان کارێکی تێنەپەڕن و ، هەر بۆیەشە واتای ڕستەکە، تەنیا بە بکەرەکەی بەندە و، پێویستی بە بەرکاری ڕاستەوخۆ نییە بۆ تەواوکردنی ماناکەی ..

هەروەها کار لە زمانی عەرەبیدا وەکو تێنەپەڕ دەبینرێت،ئەگەر بەم واتایانەی خوارەوە هات :

١-بە واتای ڕەمەك (غەریزە) هات ، یاخود لێی نزیك بێت (١٨٠)، وەك : (شَجُعَ ، حَسُنَ) .

٢- بە واتای دەستە (هیئة) هات(١٨١)، وەك :

(طالَ ، قَصُرَ) .

٣-بە واتای ڕەنگ (لون) هات(١٨٢)، وەك :

(زَرِقَ ، دَكِنَ ، ابْيَض ، .... هتد).

٤- بە واتای خەوش (عیب) و جوانکاری (حِلیة) هات (١٨٣)، وەك : (عَوِرَ ، كَحِلَ) .

٥- بە واتای پاك و خاوێنی یان پیسی (نظافةٍ أو دنس) هات (١٨٤)، وەك:

(نَظُفَ ، طَهُرَ ، نَجُسَ).

---

(١٨٠) أنطوان الدحداح ، نفس المصدر ، ص ١١٩ .

(181) نفس المصدر ، ص ١١٩.

(182) د. حاتم صالح الضامن ، الصرف ، ص ١١٧ .

(183) نفس المصدر ، ص ١١٧ .

(184) د.عبده الراجحي ، دروس في شروح الألفية ، ص ٥٤.

٦- به واتای به تاڵی یان پڕیی (خُلُو أو أمتلاءٍ) هات[١٨٥]، وەك: (فَرَغَ ، شَبَعَ).

٧- به واتای هەندێك لە بەربەستە سروشتییەکان (العوارض الطبيعية) هات[١٨٦]، وەك: (غَضِبَ ، مرِضَ) .

هەروەها کاری تێنەپەڕ لە زمانی عەرەبیدا لـە ڕووی هێـزەوە ، بەسـەر دوو بەش دابەش دەکرێت ، واتا هەروەکو زمانی کوردی دەبینرێت :-

١- لازم الإرادی (تێنەپەڕی خوازەکی) : لێرەدا دەوری بکـەر(الفاعـل)، لەناو ڕستەدا دیارە و ئیرادییە ، وەك :

- جاءَ الرجلُ.
- مشی الأميرُ .

لێـرەدا وشـەکانی (جاء،مـشی) هەریەکـەیان کـارێکی تێنەپـەڕن و، بکەرەکانیان (الرجلُ ، الأميرُ) ە ، کە لێـرەدا خۆیـان کارەکانیـان ئـەنجام داوە .

٢-لازم لاارادی (تێنەپەڕی ڕوودان) :- لێرەدا دەوری بکەر نابینرێـت ، واتا کارەکە لە ژێرِ دەسەڵاتی بکەردا نابێت ، وەك :

- أنكسَرَ الشباكُ .
- مات الرجل .

لێـرەدا (الـشباك ، الرجـل) هـەردووکیان بکـەرن، بـەڵام خۆیـان بـە ئەنجامدانی کارەکە هەڵنەستاون ، بۆیە بـەم جـۆرە (بکـەر)انـە دەوترێـت بکەری (لاارادی).

هەروەها دەشـێت کـاری تێنەپـەڕ لـە زمانیعەرەبیـدا بـەهۆی شـێوازی دارشتنییەوە بناسرێتەوە ، واتا شێوازی کارەکـە لەسـەر چ کێـشێك (وزن) بێت ، بۆیە لێرەدا دەتوانین هەشت شێوازی بۆ دیاری بکەین[١٨٧]:

---

(185) أنطوان الدحداح ، نفس المصدر ، ص ١١٩ .

(186) نفس المصدر ، ص ١١٩ .

(187) د. حاتم صالح الضامن ، نفس المصدر ، ص ١١٧ .

١-لەسەر شێوازی ((فَعُلَ))، وەك:-
حَصُفَ ، بَدُعَ.
٢-شێوازی ((انْفَعَلَ))، وەك :
انْكَسَرَ ، انْطَلَقَ .
٣-شێوازی ((افعَل))، وەك :
اغْبَرَّ ، ازْوَر .
٤-شێوازی ((افْعالَّ))، وەك :
اقطار ، ادهامَّ .
٥-شێوازی ((افْعَلَلَّ))، وەك:
اشْمأزَّ ، اطْمأنَّ .
٦-شێوازی ((أفْوَعَلَّ))، وەك:
اكْوهَدَّ.
٧-شێوازی ((أفْعَنْلَل))، وەك :
احْرنْجَم .
٨-شێوازی ((أفعَنْلى))وەك :
احْرنبى.

کاری تێنەپەڕ دوو جۆر شێوازی سازکردنی هەیە ، یەکێکیان ئەوەیە ، کە هەر لە بنەڕەتدا کارەکە تێنەپەڕە ، وەکو (ماتَ ، جَلَسَ ، ... هتد) ، بەڵام جۆری دووەمیان، کە لە زمانی عەرەبیدا زۆر کەمە ، ئەویش گۆڕینی کاری تێپەڕە بۆ تێنەپەڕ ، ئەگەرچی ئەم حاڵەتە تەنیا لە زمانی عەرەبیدا دەبینرێت ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ناچێتە ناو چوار چێوەی یاسایەکی گشتی لە زمانەکەدا ، واتا دەتوانین بە حاڵەتی ناوێزەی دابنێین و ، یاساکانیشی بەم شێوەیە :

١- گۆڕینی بۆ یەکێك لە کێشەکانی (اوزان) حاڵەتی (مطاوعة) [١٨٨]، وەك :-

أ) فَعَلَ ← افْتَعَلَ .

جَمَعَ (تێپەڕ) ← أجْتَمَعَ (تێنەپەڕ)

ب)فَعَلَ ← انْفَعَلَ .

كَسَرَ (تێپەڕ) ← انْكَسَرَ (تێنەپەڕ)

ج) فَعَّلَ ← تَفَعَّلَ .

حَقَّقَ (تێپەڕ) ← تحقّق (تێنەپەڕ) .... [١٨٩]

٢- بە گۆڕینی بۆ شێوازی بۆ نموونە ((كَرُمَ يَكرُم))، تاکو مانای سەرسوڕمان (تعجب) یا زێدەڕۆیی (مبالغة) بگەیەنێت، وەك :

((ضَرُبَ محمد)) و ((فَهُمَ خالد)) یان

ما أضرَبهَ ! و ما أفهَمَه ! ..... [١٩٠]

٣- کارەکە مانای لازم (تێنەپەڕ) بگەیەنێت ، وەك :

(فَلْيَحذر الذين يخالفون عن أمره) ، (ولا تَعْدُ عيناك عَنْهُمْ) .. [١٩١]

---

(188) مطاوعة: واتا گۆڕینی شتێك لە حاڵەتێك بۆ حاڵەتێکی تر ، یاخود لە قۆناغێکەوە بۆ قۆناغێکی تر ، کە ئەمیش بە زیاد کردنی پیتێك یاخود زیاتر لەسەرەتای وشەکە دەگرێتەوە .

(189) راجی الآسمر ، نفس المصدر ، ص ١٠٧

(190) د. حاتم صالح الضامن ، نفس لمصدر ، ص١١٩.

(191) نفس المصدر ، ص ١١٩.

٤-کاتێك لە دوای کارتێکراو (معمول)[١٩٢]ەکەی دێت ، وەك :
(أن كنتم للرؤيا تَعْبُرُون) [١٩٣] .

معمول
اسم مجرور

فعل لازم

٤-١-٢-٣: لایەنی لێکچوونو جیاوازی هەردوو زمانەکە لە ڕووی کاری تێنەپەڕدا .

لە ڕووی لێکچوونەوە ، ئەگەر تەماشای هەردوو زمانەکە بکەین ، دەبینین لە کۆمەڵێك شت هاوبەشییان هەیە ، لە ڕووی پێناسەوە ، ئەوا لە هەردوو زمانەکە هەمان پێناسە بۆ کاری تێنەپەڕ کراوە ، کە ماناکەی تەنیا لەسەر بکەرەکە دەوەستێت و بەرکاری ڕاستەوخۆی لەگەڵیدا نییە ، هەروەها لە هەردوو زمانەکە دەشێت بکەری ڕستەکە دەوری سەرەکی ببینێت لە هەڵسوڕانی کارەکە ، لە هەمان کاتیشدا دەشێت ڕستەکە ڕوودانی کارەکەی تێدابێت بەبێ ڕۆڵی بکەرەکە، واتا بچێتە حاڵەتی بێویست (لاارادی) ((لە عەرەبی دا ئەم دوو جۆرەی کاری تێنەپەڕ لەیەکتر جوداکراونەتەوە بە هۆی ئەوەوە، کە کاری تێنەپەڕی ڕوودانیان ناونـاوە (أفعال المطاوعة))) [١٩٤] .

ئەگەر بێینە سەر لایەنی جیاوازیش ، ئەوا دەبینین دیسانەکە لە چەند حاڵەتێکدا وەك یەك دەرناچن ، لە زمانی عەرەبیدا هەندێك حاڵەت دەبینرێت ، کەچی لە کوردیدا ئەم شتانە نین ، لەوانە کێشەکانی کار (أوزان الافعال)، کە ئەمەش تایبەتییەکی زمانی عەرەبییە ، هەر لە

(192) مەعمول : واتە کارتێکراو ، کارتێکەرێك کاری خۆی دەخاتە سەر .

(193) د. حاتم الضامن ، نفس المصدر ، ص ١١٩ .

(194) لیژنەی زمان و زانستەکانی ، ڕێزمانی ئاخاوتنی کوردی ، ل ١٠١.

ڕێگەی ئەم کێشانەوە ، ئەوا کاری تێنەپەڕ دەناسرێت ، بەڵام لە زمانی کوردیدا زۆر لە زمانەوانان دەیگەڕێننەوە بۆ نەبوونی بەرکاری ڕاستەوخۆ لەناو ڕستەدا ، بەڵام لە ڕووی وشەوە ، ئەوا هیچ نیشانەیەك نییە کاری تێپەڕ و تێنەپەڕ لە یەك جودا بکاتەوە ((لەبەرئەوەی لە زمانی کوردیدا نیشانەیەکی مۆرفۆلۆژی نییە ، کە کرداری تێپەڕ و تێنەپەڕی لە یەکتر پێ جیا بکرێتەوە ، بۆیە زۆربەی نووسەران لەسەر بناغەی واتا لەم کێشەیە دواون))[195]، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا دەتوانین ئەو یاسایەی (د. ئەورەحمانی حاجی مارف) دایناوە، بکەینە ڕێگەیەك لە چۆنیەتی ناسینەوەی کاری تێپەڕ و تێنەپەڕ لە یەکتری ، کە ئەمیش بە هۆی خستنە سەری جێناوە لکاوەکان بۆ سەر کاری ڕابوردووی بەردەوام لە حاڵەتی تێپەڕ و تێنەپەڕدا ، ئەوا یەکسەر بۆت دەردەکەوێت ، کە کارە تێپەڕەکە جێناو بە بەشی پێشەوەی دەلکێت ، بەڵام لە تێنەپەڕدا بە دواوە دەلکێ[196] ، وەك :-

تێنەپەڕ	تێپەڕ
دەکەوتم	دەم خست
دەچووم	دەم برد
دەڕۆیشتم	دەم نارد ....[197]

دیارە جیاوازی نێوان هەردوو زمانەکە لەم حاڵەتەدا، زیاتر پەیوەستە بە تایبەتمەندی هەندێك حاڵەت بۆ زمانەکە ، چونکە کێش (وزن) لە کاری

(195) د. ئەورەحمانی حاجی مارف ، کردار ، ل ٤٨ .

(196) د.ئەورەحمانی حاجی مارف ، کردار ڕێزمانی کوردی ، بەرگی یەکەم (وشەسازی) بەشی دووەم ، جێناو ، بەغدا ، ١٩٨٧، ل ١٨١ .

(197) هەمان سەرچاوە ، ل ١٨٢ .

عەرەبیدا دەبینرێت ، کە ئەمەش تایبەتمەندییەکە بۆ خودی زمانەکە ، ئەم حاڵەتە لە زمانی کوردیدا نابینرێت. حاڵەتێکی تر ، کە زۆر زەقە ئەویش چۆنیەتی گۆڕینی کاری تێپەڕە بۆ کاری تێنەپەڕ ، چونکە ئەم حاڵەتە لە زمانی کوردیدا نییە ، کەچی لە زمانی عەرەبیدا دەبینرێت.

٤-٢: پێوەندی بە بکەرەوە .

٤-٢-١: ئەو ڕستانەی بکەریان تێدا نییە .

٤-٢-١-١ : ئەو ڕستانەی لە زمانی کوردیدا بکەریان تێدا نییە .

لە بەشەکانی پێشوودا ، ئاماژەمان بۆ ئەوە کرد ، کە دیاردەی بکەر نادیار چۆن ساز دەکرێت و یاساکانی ساز کردنی ئەم دیاردەیەشمان خستەڕوو، بە جۆرێك ئەوەشمان خستە ڕوو ، کە ناکرێت(بکەر) لەناو ڕستەدا بوونی هەبێت ، وەك:

پێنووسەکە شکێنرا .

لەم ڕستەیەی سەرەوەدا ، کەسێك بە ڕاپەڕاندنی کارەکە هەڵساوە ، کە ئەویش پێی دەوترێت (بکەر) ، بەڵام لێرەدا دەرنەکەوتووە و ، ڕستەکەش لەسەر شێوازی بکەر نادیار خۆی دەرخستووە ، بۆ زیاتر ڕوونکردنەوە با سەیری ئەم هێلکارییەی خوارەوە بکەین :

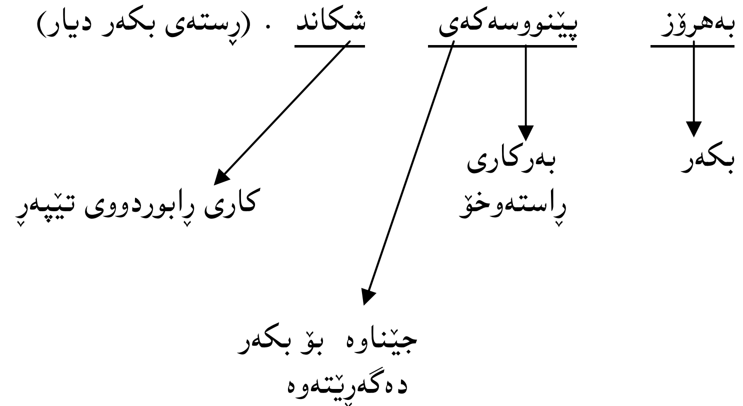

پێنووسەکە شکێنرا . (بکەر نادیار)

بەرکاری ڕاستەوخۆ   شکێن   مۆرفێمی بکەر نادیار

مۆرفێمی ڕابوردوو

ڕەگی کار

ئەم ڕستەیەی کە خستمانە ڕوو ، لەم ڕستانە دەژمێردرێت ، کە لە ڕستەی بکەر دیارەوە وەرگێراوەو کراوەتە ڕستەی بکەر نادیار و ،کاری ڕستەکەش کارێکی تێپەڕە ، کەچی ڕستەی ئەوتۆشمان هەیە ، کە هەرگیز لە ڕستەی بکەر دیارەوە وەرنەگێراوە ، وەك :

– بەرد ناخورێ .
– ئەستێرە بە ڕۆژ نابینرێ .... (١٩٨)

واتا دەتوانین ئەوە دووپات بکەینەوە ، کە مەرج نییە هەردەم ڕستەی بکەر دیار لە ڕستەی بکەر نادیارەوە وەرگیرابێت ، هەروەها مەرجی سەرەکی ئەم پرۆسەیەش لە دەرنەکەوتنی (بکەر)ە لەناو ڕستەدا و ، کارەکەش کارێکی تێپەڕە،

هەروەها هەندێك ڕستە لە زمانی کوردیدا هەیە ، بەڕێگەیفۆرمیتایبەتییەوە لێپرساوی (بکەر) لەناو ڕستەدا دوور دەخرێتەوە(١٩٩) ، وەك:

– پەنجەرەکە شکا .
– کەپرەکە ڕووخا .

گەر تێڕامانێکی خێرا بۆ ئەم دوو ڕستەیە بکەین ، ئەوا دەبینین (بکەر)یان تێدا نییە و، کارەکانیشیان (تێنەپەڕ)ن ، چونکە لە ڕستەی یەکەمدا ، دەبێت هێزێك یان کەسێك هەبێت پەنجەرەکەی شکاندبێت و، لە ڕستەی دووەمدا ، هەروەها دەبێت هێزێك یان کەسێك هەبێت، کەپرەکەی

(198) فەرەیدوون عەبدول محەمەد ، هەمان سەرچاوە، ل ٧٧.

(199) هەمان سەرچاوە ، ل٤٢ .

ڕووخاند بێت ،بەڵاّم لەگەڵ ئەوەشدا زۆرجاران بە (بکەری ڕێزمانی) ناوی دەبەن ، بەو جۆرەی کە بۆشایی بکەری لەناو ڕستەدا پڕ کردۆتەوە .

٤-٢-١-٢: ئەو ڕستانەی لە زمانی عەرەبیدا بکەریان تێدا نییە .

لە بەشەکانی پێشوودا ، ئەوەمان ڕوونکردەوە ، کە لە زمانی عەرەبیدا هەروەکو زمانەکانی تری دنیا ، ئەگەر (بکەر) لەناو ڕستەدا نەبوو ، ئەوا ڕستەکە بکەر نادیاری پێ دەوترێت ، هەروەها یاساکانی سازکردنی کاری کاری نادیارمان خستە ڕوو ، بۆ زیاتر ڕوونکردنەوە با سەیری ئەم نموونەیەی خوارەوە بکەین:

حُفِظَ الدرسُ .

لەم ڕستەیەی سەرەوەدا ، کەسێك بە لەبەر کردنی وانەکە هەڵساوە ، بەڵاّم لێرەدا کەسەکە دەرنەکەوتووە و، ڕستەکەش لەسەر شێوازی بکەر نادیار خۆی خستۆتەڕوو،واتا لێرەدا(بکەر)ەکە لەڕووی ڕوخسار و سیماتیکەوە دەرنەکەوتووە، بەڵاّم لەگەڵ ئەوەشدا دەبێت کەسێك هەبووبێت وانەکەی لەبەر کردبێت ، ئەم کەسەش پێی دەوترێت (بکەر) ، بۆ زیاتر ڕوونکردنەوە با سەیری ئەم هێڵکارییە بکەین :

حَفظَ محمدُ الدرسَ .

فعل ماضي متعدی (کاری ڕابوردووی تێپەڕ) — فاعل (بکەر) — مفعول بە (بەرکاری ڕاستەوخۆ)

دیارە لە زمانی عەرەبیدا ، ئەگەر (بکەر) لە ڕستەدا نەبێت ، ئەوا کەرەستەیەکی تر جێگای دەگرێتەوە و پێی دەوترێت (نائب فاعل ، جێگری بکەر) و ، جێگری بکەرەکەش پێك دێت لە (بەرکاری ڕاستەوخۆ ، پێشبەند و بەرکاری ناڕاستەوخۆ ....) وەك :-

حُفظَ الدرسُ.

فعل ماضي نائب الفاعل
(كاری ڕابوردوو) (جێگری بکەر)

لە زمانی عەرەبیدا هەروەکو زمانی کوردی ، کۆمەڵێك ڕستەمان بەرچاو دەکەوێت ، کە (بکەر - فاعل) دەکەی لەبنجدا دەرنەکەوتووە و لەسەر شێوازی ڕستەی بکەر نادیاریش سازنەکراوە ، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا لە زمانی عەرەبیدا بکەری ڕوودان (فاعل لاارادی) یاخود بڵێین بکەری ڕێزمانی بۆ دادەنێین ، هەروەکو ئەم ڕستانەی خوارەوە :-

غَرَقَـــتْ السفينةُ .

فعل ماضي
لازم
(کاری ڕابوردووی تێنەپەڕ) تاء التأنيث الساكنة فاعل (بکەر)

فَقَدَ الاملُ.

فعل ماضي لازم فاعل (بکەر)
(کاری ڕابوردووی تێنەپەڕ)

مات   الرجلُ .

فعل ماضي لازم   فاعل (بکەر)
(کاری ڕابوردووی تێنەپەڕ)

لە ڕستەی یەکەمدا نقوومبوونی کەشتییەکە ، شتێکی سانا و لە خۆوە نەبووە، بەڵکو هۆکارێك یان شتێك هەیە بۆتە نقووم بوونی کەشتییەکە ، کە ئەویش (بکەر)ە ، بەڵام لەزمانی عەرەبیدا بکەرەکەی دەدەنە پاڵ کەشتییەکە ، کە ئەمەش هەڵەیەکی زەقە ، چونکە کەشتییەکە خۆی نقووم نەکردووە ، بەڵکو بکەریکی تر هەیە ، ئینجا ئاو بێت یاخود تێکشکاندنی لەلایەن کەشتییەکی ترەوە بێت یا ..... هتد.

لە ڕستەی دووەمیشدا بە هەمان شێوە لە دەست چوونی هیوا و ئاوات، دەبێت هۆکارێك هەبێت ببێتە هۆی لە دەست دانی هیوای کەسێکی تر و ، لە ڕستەی سێیەمدا ،کە ڕستەیەکی زۆر فراوانە لە زمانی عەرەبیدا یەکێك بە مراندنی کەسەکە هەستاوە ، کە ئەمیش ئەرکی (بکەر) لە خۆی کۆدەکاتەوە ....

٤-٢-١-٣ : لایەنی لێکچوون و جیاوازی هەردوو زمانەکە لە بابەتی ئەو ڕستانەی بکەریان تێدا نییە .

لە هەردوو زمانەکە ئەم بابەتە تا ڕادەیەکی زۆر وەکو یەکن ، بەجۆرێك لە هەردوو زمانەکە جۆرێکیان ئەوەیە ، کە بکەریان تێدا نییە و لەسەر شێوازی ڕستەی بکەر نادیارە و ، جۆری دووەمیان دەچێتە چوارچێوەی ڕستەی (بکەری ڕوودان) یاخود بڵێین بکەری ڕێزمانی ، بەو جۆرەی کە بکەری ڕاستەقینە و بنجی لەناو ڕستەکەدا نابینرێت .

٤-٢-٢: ئەو ڕستانەی لە بکەر نادیاردا، بکەریان ئاماژە پێکراوە .

٤-٢-٢-١: ئەو ڕستانەی لە زمانی کوردیدا لە بکەر نادیاردا، بکەریان ئاماژە پێکراوە .

وەکو دەزانرێت ، کە ڕستەی بکەر نادیار ، ئەوەیە کە بکەرەکەی لەناو ڕستەدا دەرنەکەوێت ، کەچی ((لە زمانی کوردیدا حاڵەتی ئەوتۆ بەرچاو دەکەوێ ، کە بە ڕێگەی وەسفی ڕستەسازیدا پەنجە بۆ کارا ڕابکێشرێ))(٢٠٠)، واتا لە شوێنێکی تری ناو ڕستەکە هەست بە بوونی (بکەر - فاعل) دەکرێت و، لێرەدا هەندێك لەو یاسایانە دەخەینە ڕوو :

١-بە هۆی پێشبەندی (بە ، لە ، بۆ ، پێ ،.......)، وەك :

شاخەکە بە بەفر داپۆشراوە(٢٠١) .

-باج لە دەوڵەمەند دەستێنرێ(٢٠٢) .

– ئیشم بۆ ناکرێ(٢٠٣) .

---

(200) د. ئەوڕەحمانی حاجی مارف ، کردار ، ل ٣٤١ .

(201) فەرەیدوون عەبدول محەمەد ، هەمان سەرچاوە ، ل ٩٠ .

(202) د.ئەوڕەحمانی حاجی مارف ، کردار ، ل ٣٤٢ .

(203) فەرەیدوون عەبدول محەمەد ، هەمان سەرچاوە ، ل ٨٩ .

- نانـم پێ ناخورێ.

٢-بە هۆی دەستەواژەی (بەدەستی) یەوە ، وەك[٢٠٤]:-
-كراسەكە بە دەستی ڕێناز شوشتراوە .
- پێنووسەكە بە دەستی ئاریان شكێنراوە .

٣- بـــەهۆی دەستەواژەكانـــــــــی (لەلایـــەن ....ەوە) ، لەڕێگـــەی (......ەوە) (بەهۆی ... ەوە) ، (لەڕێی ....ەوە) .. هتد[٢٠٥] ، وەك:

- شاسوار لەلایەن هەڵكەوتەوە كوژراوە.
- هاوناز لەڕێگەی بەنازەوە هێنراوە .
- نازەنین بەهۆی كارەباوە كوژراوە .
- سۆزان لەڕێی بەسۆزەوە نێردراوە .

هەندێك لە نووسەران بەم جۆرە ڕستانە دەڵـێن (نادیـاری درێـژ)، كـە بكەرەكەی لە شێوەی سەربادا دەركەوتووە ((ئەو ڕسـتە نادیارانـەی كـە بكــەر ، یــان كارایــان تێدایــە و لــە ڕســتەكەدا لــە شــێوەی ســەربادا دەركەوتۆتەوە (نادیاری درێژ)))[٢٠٦]، دیـارە گومـان لـەوەدا نییـە، كـە بكەرەكانی ئەم ڕستانە لە فۆرمدا نادیارن، بەڵام (بكەر) لە شوێنێكی تری ڕستەكەدا دەركەوتووە ، بۆیە بەم ڕستانە دەوترێت ڕستەی بكـەر نادیـاری ئاماژە پێكراوە .

(204)سەرچاوەی پێشوو ، ل ٩٠.

(205) د. ئەوڕەحمانی حاجی مارف ، كردار ، ل ٣٤١ .

(206) فەرەیدوون عەبدول محەمەد ، هەمان سەرچاوە ، ل ٨٨ .

٤-٢-٢ -٢: ئەو ڕستانەی لە زمانی عەرەبیدا لە بکەر نادیاردا، بکەریان ئاماژە پێکراوە (المشار الیه) :

هەروەکو زمانی کوردی ، لە زمانی عەرەبیدا کۆمەڵێك ڕستە بەرچاو دەکەون، کە بەهۆیەوە ئاماژە بە بوونی (بکەر) لە شوێنێکی ناو ڕستەکەدا دەکەن و، لێرەدا هەندێك لەو یاسایانە دەخەینە ڕوو:

١- بەهۆی دستەواژەی (علی أیدي ، علی ید ، بید) وەك:

- قُتِلَ احمد علیأیدي مُحَمَدٌ.
- کُسِرَ الشباكُ علی ید أحمد.
- دُمِرَ المکانَ بید الارهابیین.

٢- بەهۆی دەستەواژەکانی(من قِبَلْ،من طَرَف،عن طَرِیّق،من جانب،... الخ)وەك:

- نُفِذَ المشروعُ من قِبَلْ وزارة البلدیات.
- أُقتُرِحَ القضیَة الکُردیة من طرف البرلمانیین.

لەم ڕستانەی سەرەوەدا بۆمان دەردەکەوێت،کە هێمایەك یاخود نیشانەیەکی تەواوی (بکەر - فاعل) لەناو ڕستەدا دەبینرێت، ئەگەرچی لەوانەیە لە شوێنی سەرەکی خۆی نەبێت، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا بوونی خۆی لەناو ڕستەکەدا دەردەبڕێت ، لەگەڵ ئەوەشدا دەبێت لێرەدا ئاماژە بۆ ئەوە بکەین ، کە پسپۆڕانی زمانی عەرەبی پێیان وایە وشەکانی (محمد ، احمد ، الارهابیین ، وزارە البلدیات ، البرلمانیین) لەناو ڕستەدا ئەرکی (مضاف الیه) دەبینن ، بە جۆرێك کە دەستەواژەکانی پێش خۆی (پێشبەند و بەرکاری ناڕاستەوخۆ ــــ حرف جر و اسم مجرور)ن و، بەیەکەوە دەبن بە (مضاف) ، بەڵام بەڕای ئێمە هەر چ شیکردنەوەیێکی (اعراب) بۆ بکەین ،ئەوا ئەم جۆرە ڕستانە (بکەر)ەکانیان دەرکەوتووە و ، لە جۆری بکەری ئاماژە پێکراو (المشار الیة) دەبینرێت ، چونکە لە ڕستەی یەکەمدا (احمد) بە دەستی (محمد) کوژراوە و،ئەرکی (بکەر)ی لە خۆدا کۆکردۆتەوە و، لە ڕستەی دووەمدا بەهەمان شێوە (احمد) پەنجەرەکەی

شـــكاندووه و ، ڕســـتەكانی تـــریش بـــە هـــەمان شـــێوە بكـــەرەكانیان دەركەوتوونە .

٤-٢-٢-٣: لایەنی لێكچوون و جیاوازی هەردوو زمانەكە لە بابەتی ئـەو ڕستانەی لە بكەرنادیاردا، بكەریان ئاماژە پێكراوە.

لەم بابەتەشدا تا ڕادیـەكی زۆر هـەردوو زمانەكـە وەكـو یـەكن ، ئەگەرچی كەرەسەكانی زمانی كوردی لەبارەی ئاماژەپێكردنی (بكەر)لەناو ڕستەدا بەرچاوتر و فـراوئتر دەبینرێـت لەچـاو یاسـا و ڕسـتەكانی زمـانی عـەرەبی، بەو جۆرەی كە دەتوانین بڵێین لە زمانی كوردیدا زیاتر بـەكاردێت و دەبینرێت، كەچی لە زمانی عـەرەبیـدا لـە هەنـدێك حالـەتی دەگمەنـدا دەبینرێت و هیچ سەرچاوەیەكیش لەسەرچاوەكانی زمانی عـەربی ئاماژەیان بۆ ئەم جۆرەی ڕستەی بكەر نادیار نەكردووە ، بەلاّم لە هەموو حالەتەكاندا دەبێت ئاماژە بۆ ئەوە بكەین ، كە ئەم جۆرە ڕسـتانە بوونیـان لـە زمـانی عـەرەبیدا هەیە.

ئەنجـــــــام

ئەنجامی لێکۆڵینەوەکە بەم شێوەیەیە : -

١-لەوکارانەی کە پێشتر لە بارەی بکەرنادیار لە زمانی کوردیدا کراون ، توخن گەلێك لایەنی ئەم دیاردەیە نەکەوتوون .

٢-لە هەردوو زمانەکەدا ، بابەتی (بکەر) دەچێتە ناو بەشە ئاخاوتنی (نـــــاو)ەوە ، لە ڕووی ڕیزبوونیشەوە، ئەوا لە زمانی کوردیدا (بکەر) بە زۆری دەکەوێتە پێش بەرکار و کار ، واتە لە سەرەتای ڕستەدا دێـت ، کەچی لە زمانی عەرەبیدا (کار) لە سەرەتای ڕستەدا دێت و، (بکـەر) دەکەوێتە پێش (بەرکار)ەوە.

٣-لە ڕستەی بکەر نادیاردا ، لە هەردوو زمانەکە ئەنجامـدەری کارەکـە لەناو ڕستەدا دەبینرێت، ئینجا بکەرەکە (ناو) بێت یاخود (جێناو) .

٤-لە هەردوو زمانەکەدا، دیاردەی بکەر نادیار پەیوەندی ڕاستەوخوی بە دەرنەکەوتنی (بکەر) لەنـــــــاو ڕستەدا هەیە ، کەچـــــی لە هەندێك ڕستەدا (بکەر) دەردەکەوێت و، ئەم جـورە ڕســتانەش، ئەگەرچـی لەســەر شێوازی نادیــــــار سازکراون، بەڵام(بکەر)ەکانیان لە شوێنێکی تـری ڕستەدا دەبینرێت و،بەم جۆرە ڕستانە دەوترێت (بکەری ئاماژەپێکراو).. هەروەها ئەم جۆرە ڕستانەش لە هەردوو زمانی کوردی و زمانی عەرەبیدا دەبینرێت، بەڵام لە زمانی کوردیدا یاساکانی سازکردنی لـە چـاو زمـانی عەرەبیدا فراوانترە.

٥-مەرج نییە هەردەم ڕستەی بکەر نادیار لە ڕستەی بکـەر نادیـاردەوە وەرگیرا بێت،واتە هۆکار و بارودۆخ ڕۆڵی سازبوونی دەبینێت .

٦- لە هەردوو زمانەکـەدا هۆکارکـانی دەرنەکـەوتنی (بکـەر) لـەناو ڕســتەی بکــەر نادیــاردا وەکــو یــەکن ، واتــە هۆکارێــك لــە پــشتەوەی دەرنەکەوتنـی بکەرەکەیە .

٧-له هەردوو زمانەکەدا ، تەنیا جۆری کاری ڕابوردووی بکەر نادیار و کاری ڕانەبوردووی بکەر نادیار سازدەکرێت و ،جۆری فەرماندانی بکەر نادیار و چاوگی بکەر نادیار بوونی نییە ، هەروەها لە زمانی کوردیدا بۆ سازکردنی ڕابوردووی بکەر نادیار و ڕانەبوردووی بکەر نادیار پەنا دەبردرێتە بەر (ڕەگی کار) ، ئینجا مۆرفیمی نادیار و مۆرفیمی (کات)ەکە دەخرێتە سەری، کەچی لە زمانی عەرەبیدا ، پەنا دەبردرێتە بە خودی کارەکە و ، تەنیا جوولەی (حرکە) سەر (کار)ەکە گۆڕانکاری بەسەردا دێت .

٨-لە زمانی کوردیدا تەنیا کاری تێنەپەڕ دەکرێت بە کاری تێپەڕ و ، ناتوانرێت کاری تێپەڕ بگۆردرێن بۆ کاری تێنەپەڕ ، کەچی لە زمانی عەرەبیدا دەشێت کاری تێنەپەڕ بکرێت بە تێپەڕ و ، کاری تێپەڕیش بکرێت بە تێنەپەڕ .

٩-لە زمانی کوردیدا سازبوونی ڕستەی بکەر نادیار، تەنیا لە ڕستەی کاری (تێپەڕ)دا سازدەکرێت ، واتە لە کاری (تێنەپەڕ)دا ڕستەی بکەر نادیار دروست نابێت ، کەچی لە زمانی عەرەبیدا لە کاری (تێپەڕ) و (تێنەپەڕ) دەتوانرێت ڕستەی بکەر نادیار سازبکرێت، ئەگەرچی لە کاری (تێنەپەڕ)دا یاساکان زۆر فراوان نین .

سەرچـــاوەکان

١-بە زمانی کوردی :-

أ- کتێب:-

١- د. ئەورەحمانی حاجی مارف ، ڕێزمانی کوردی ، بەرگی یەکەم (وشەسازی) ، بەشی دووەم (جێناو) ، دەزگای ڕۆشنبیری و بڵاوکردنەوەی کوردی ، بەغدا ، ١٩٨٧.

٢- د. ئەورەحمانی حاجی مارف ، ڕێزمانی کوردی ، بەرگی یەکەم (وشەسازی) ، بەشی پێنجەم (کردار) ، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم ، سلێمانی ، ٢٠٠٠.

٣- احمد حسن احمد ، ڕێزمانی کوردی — بە کوردی و عەرەبی ، چاپی یەکەم ، چاپخانەی (دار الجاحظ) ، بەغدا ، ١٩٧٦.

٤- بابیز عمر احمد ، تێنس لە دیالێکتی ژووری زمانی کوردیدا (گوڤەری بادینی) ، چاپی یەکەم ، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی موکریانی ، دهۆك ، ٢٠٠٢.

٥- د. تالیب حوسێن عەلی ، فەرهەنگی زاراوەکانی دەنگسازی ، وەزارەتی پەروەردە ، هەولێر ، ٢٠٠٥.

٦- تۆفیق وەهبی ، کورد و زمانی کوردی ، وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە د. عەزیز گەردی ، زنجیرە کتێبی گیرفانی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم ، سلێمانی ، ٢٠٠٢.

٧- تەوفیق وەهبی ، دەستووری زمانی کوردی ، جیزمی یەکەم ، (دار الطباعة الحدیثة) ،بەغدا ، ١٩٢٩.

٨- جگرخوێن ، أوائو دەستورا زمانی کوردی ، چاپخانا صلاح الدین ، بەغدا ، ١٩٦١.

٩- جەمال نەبەز ، زمانی یەکگرتووی کوردی ، بامبێرگ ،١٩٧٦.

١٠- د. ڕەفیق شـوانی ، چـەند بابـەتێکی زمـان و ڕێزمـانی کـوردی ، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی موکریانی ، هەولێر ، ٢٠٠١.
١١- د. زەرێ یوسوپۆڤا ، شێوەی سلێمانی زمانی کوردی ، وەرگێڕانی لە زمانی ڕووسییەوە د. کوردسـتان موکریـانی ، لـە بڵاوکراوەکـانی کـۆڕی زانیاری کوردستان، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە ، هەولێر ، ٢٠٠٥.
١٢-سعید سدقی ، مختصر صرف و نحوی کوردی ، جزء ١ ،چـاپ خانـەی (نجاح)، بغداد ، ١٩٢٨ .
١٣ د. شێرکۆ بابان ، نەخـشەی ڕۆنـانی ڕێـژەی کـار ، دەزگـای چـاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس ، هەولێر ، ١٩٩٩.
١٤- صادق بهاءالدین ئامێدی ، ڕێزمانا کوردی کرمانجییـا ژۆری ژێریـا هەڤبەرکری ، چاپا یەکێ ، دار الشؤون الثقافیة ، بەغدا ، ١٩٨٧.
١٥- صـالح حـسین حـسن بـشدری ، کورتەیـەك لـە ڕێزمـانی کـوردی ، چاپخانەی بەغدا ، بەغدا ، ١٩٨٥.
١٦- د. عەبدوڵڵا حوسێن ڕەسوول ، پوختەیەکی وردی ڕستەسازی کوردی ، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە ، هەولێر ، ٢٠٠٥.
١٧- عبدالله شالی ، ڕابەری قوتابیان بـۆ چـاوگ و بـۆ فرمـان ، چـاپی یەکەم ، چاپخانەی (دار الجاحظ)، بەغدا ، ١٩٧٦.
١٨-پرۆفیـسۆر ك.ك. کوردۆییێـف ، ڕێزمـانی کـوردی بـە کەرەسـتەی دیالێکتی کرمانجی و سۆرانی ، وەررگێڕانـی د. کوردسـتانی موکریـانی ، ئەمینداریێتی گشتی ڕۆشنبیری و لاوان ، هەولێر ، ١٩٨٢.
١٩- لیژنەی دەستووری زمانی کوردی ، هەندێ لە بابەتـە کێـشەدارەکان لە ڕێزمانی کوردیدا ، چاپخانەی کۆڕی زانیاری عێراق ، بەغدا ، ١٩٨٥.
٢٠- لیژنــەی زمــان و زانــستەکانی کــۆڕی زانیــاری کــورد ، ڕێزمــانی ئاخاوتنی کوردی، چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد ، بەغدا ، ١٩٧٦.
٢١-محەمەد ئەمین هەورامانی ، سەرەتایێك لە فیلۆلۆژیی زمانی کوردی ، چاپخانەی مەعاریف ، بەغدا ، ١٩٧٤.
٢٢- د. محەمەد مەحوی ، ڕستەسـازیی کـوردیی ، زانکـۆی سـلێمانی ، سلێمانی ، ٢٠٠١.

٢٣- د.نەسرین فەخری و د. کوردستان موکریانی ، ڕێزمـانی کـوردی — بۆ پۆلی یەکەمی بەشی کوردی زانکۆی سەلاحەدین ، چـاپخانەی زانکـۆی سەلاحەدین ، هەولێر ، ١٩٨٢.
٢٤-نوری عەلی ئـەمین ، ئـەرك و شـوێنی رشـاناوە کەسـی یـەکان لـە ((ئاخاوتنی کـوردی))دا ،دەزگـای ڕۆشـنبیری و بڵاوکردنـەوەی کـوردی ، (مطبعة الزمان) ، بەغدا ، ١٩٨٦.
٢٥- نـوری عــەلی ئـەمین ، ڕێزمـانی کـوردی ، چـاپخانەی کامــەران ، سلێمانی ، ١٩٦٠.
٢٦- نوری علی أمین ، قەواعدی زمانی کـوردی لـە صـرف و نـەحودا ، بەرگی یەکەم، چاپخانەی مەعارف ، بەغدا ، ١٩٥٦.
٢٧- نوری علی أمین ، قەواعدی زمانی کـوردی لـە صـرف و نـەحودا ، بەرگی دووەم، چاپخانەی مەعارف ، بەغدا ، ١٩٥٨.
٢٨- نیعمەت عەلی سایە ، ڕێزمانی کوردی زاری کەلهوڕی ، چـاپخانەی شڤان ، سلێمانی ، ٢٠٠٤.
٢٩- پرۆفیسۆر وریا عومەر ئەمین ، ئاسۆیەکی تری زمانەوانی ، بـەرگی یەکەم ، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس ، هەولێر ، ٢٠٠٤.

ب- گۆڤار :-

١- د. ئەوڕەحمان حاجی مارف ، کرداری کارا دیارو کرداری کارا بـزر لـە زمانی کوردیدا ، گ. کۆڕی زانیاری عێـراق — دەسـتەی کـورد ، بـەرگی (٢٥ و ٢٦) ، بەغدا، ١٩٩٤.
٢- د. زەرێ یوسوپۆڤا ، کار ، وەرگێڕانی د. کوردستان موکریـانی ، گ. ڕۆشنبیری نوێ ، ژ. (١١٦)ی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٨٧.
٣- د. کامل بەصیر ،بەراوردکاریەك لە نێوانی زمـانی کـوردی و زمـانی عەرەبیدا ، گ. کۆڕی زانیاری عێراق (دەستەی کورد) ، بەرگی سیازدەهەم ، چاپخانەی کۆڕی زانیاری عێراق ، بەغدا ، ١٩٨٥.

٤- ليژنـەی ڕێزمـان لـە کـۆڕی زانیـاری عێـراق — دەسـتەی کـورد ، ڕستەسازی لە زمانی کوردی دا ، گ. کۆڕی زانیـاری عێـراق — دەسـتەی کورد ، چاپخانەی کۆڕی زانیاری عێراق ، ١٩٨٦.
٥- موکەڕەم ڕەشید تاڵەبانی ، کاری (بکەر نادیار) لە زمانی کوردیـدا ، گ. نووسەری نوێ ، ژ.(٢١) بەهاری ٢٠٠٤.
٦- نەریمان خۆشناو ، چـەمك و پێناسـەی کـارای نادیـار ، گ. ئاسـۆی پەروەردەیی، ژ . (٤٢)ی نیسانی ٢٠٠٤.
٧- نـەریمان عەبـدوڵلا خۆشـناو ، کـاری تێپـەڕ — لێکۆڵینەوەیـەکی بەرانبەرییە لە نێوان زمانی کوردی و زمانی عەرەبیدا ، گ. کـاروان ، ژ. (١٩٨)ی ساڵی ٢٠٠٥.
٨- نەریمان عەبدوڵلا خۆشناو ، کاری بکەر نادیاری لە زمانی کوردیـدا و چەند سەرنجێك ، گ. نووسەری نوێ ، ژ. (٢٢)ی هاوینی ٢٠٠٤.
٩- د. نەسرین فەخری ، پاشگری (اندن) لە زمانی کوردیدا ، گ. کـۆڕی زانیاری کورد ، بەرگی سێیەم — بەشی یەکەم ، بەغدا ، ١٩٧٤.
١٠- دوکتۆر نەسرین فـەخری ، کـەی ؟ کـار بـە بکـەر نادیـار تۆمـار دەکرێت ؟ چۆن و بۆ ؟! ، گ.ڕۆشنبیری نوێ ،ژ. (١٣٠) ی ساڵی ١٩٩٣.
١١- وریا عمر أمین ، بنج و سیما و یاساکانی گوێزانەوە ، گ.ڕۆشنبیری نوێ، ژ.(١٢١) ، ئاداری ساڵی ١٩٨٩.
١٢- وریا عمر أمین ،تێنەپەر فرمانێکی بکـەر نادیـارە ، گ.ڕۆشـنبیری نوێ ژ.(١٠٧)، ئەیلولی ساڵی ١٩٨٥.
١٣- وریا عمـر أمـین ، ڕسـتەی بکـەر نادیـار ، گ. ڕۆشـنبیری نـوێ ، ژ.(٩٥) ، ساڵی ١٩٨٢.
١٤- وریا عمر أمین ،لە پەیوەندییەکانی بکەری نادیـار ، گ. ڕۆشـنبیری نوێ ، ژ . (١٢٩) ، ساڵی ١٩٩٢.

ج-نامەی ئەکادیمی:-

١-ئاواز حەمە صدیق بەگیخانی ، ڕیزبوونی کەرستە لەزمانی کوردی دا ، نامەی ماجستێر ، بەشی کوردی کۆلیجی ئادابی زانکۆی سەلاحەدین ، ١٩٩٦.

٢- أحمد حسن فتح الله ، بکەر وەك بەشێکی سەرەکی ی ڕستە لە زمانی کوردی دا، نامەی ماجستێر ، بەشی کوردی کۆلیژی ئادابی زانکۆی سەلاحەددین، ئەیلولی ١٩٩٠.

٣- تارا عەبدوڵڵا سەعید ، هەندێك لایەنی ڕێزمانی زاری فەیلی – لێکۆڵینەوەیەکی مەیدانییە ، نامەی دکتۆرا ، بەشی کوردی کۆلیژی ئاداب زانکۆی سەلاحەدین ، ١٩٩٨.

٤- حاتەم ولیا محەمەد ، فرێزی ناوی و فرێزی کاری لە کرمانجی ژووروودا ، نامەی ماجستێر ، بەشی کوردی کۆلیژی زمانی زانکۆی سلێمانی ، ٢٠٠٠.

٥- دیار علی کمال کریم ، ڕێزمانی کوردی روانگەیەکی بەرهەمهێنان و گوێزانەوە، نامەی ماجستێر ، بەشی کوردی کۆلیجی پەروەردەی زانکۆی سەلاحەدین ، تشرینی یەکەم ٢٠٠٢ .

٦- طالب حسین علی ، هەندێ لایەن لە پەیوەندی نێوان ڕستە و واتا لە کوردیدا ، نامەی دکتۆرا ، بەشی کوردی کۆلیجی ئادابی زانکۆی سەلاحەدین ، ئەیلولی ١٩٩٨.

٧- عومەر مەحموود کەریم ، کاری تێپەڕ و تێنەپەڕ لە زمانی کوردیدا ، نامەی ماجستێر ، بەشی کوردی کۆلیژی پەروەردە (ئیبن روشد)ی زانکۆی بەغدا ، ٢٠٠٤.

٨-عەبدوڵلا حوسێن ڕەسول ، ناکردن لە کوردیدا ، نامەی ماجستێر ، بەشی کوردی کۆلێجی ئادابی زانکۆی سەلاحەددین ، ئەیلولی ١٩٩١.

٩-عەبدوڵڵا حوسێن ڕەسول ،مۆرفێمە ڕێزمانیەکانی کار ،نامەی دکتۆرا، بەشی کوردیکۆلێجی پەروەردەی زانکۆی بەغدا ١٩٩٦.

١٠- فەرەیدوون عەبدول محەمەد ، نادیاری — لێکۆڵینەوەیەکی بەراوردە لە نێوان دوو زاری کوردی دا ، نامەی ماجستێر ، بەشی کوردی کۆلێژی ئادابی زانکۆی سەلاحەدین ، ئابی ١٩٨٨.
١١- مصطفى محمد زەنگەنە ، کارو ئەرکی لە سینتاکسدا ، نامەی ماجستێر ، بەشی کوردی کۆلێژی ئادابی زانکۆی سەلاحەددین ، ئابی ١٩٨٩.
١٢-مهاباد کامل عبدالله ، کار لە کرمانجی ی خواروو و هەورامی دا ، نامەی ماجستێر ، بەشی کوردی کۆلیژی ئادابی زانکۆی سەلاحەددین ، حوزەیرانی ١٩٩٦.
١٣- یوسف شریف سعید ، دۆخەکانی ژێرەوە لای فیلمۆر و هەندێ لایەنی ڕستەسازی کوردی ، نامەی ماجستێر ،بەشی کوردی کۆلێجی ئادابی زانکۆی سەلاحەدین ، حوزەیرانی ١٩٩٠.
١٤-یوسف شریف سعید ، کاری لێکدراو لە کوردی و فارسی — لێکۆڵینەوەیەکی بەراوردکاری ، نامەی دکتۆرا ، بەشی کوردی کۆلیژی ئادابی زانکۆی سەلاحەدین، ١٩٩٨.

٢- بە زمانی عەرەبی :-

أ- کتێب :-

١- القرآن الكريم .
٢- الاستاذ الشيخ احمد الحملاوي ، شذا العرف في فن الصرف ، طبعة الثانية ، مكتبة دار العلمية ، لبنان ، ٢٠٠٠.
٣- انطوان الدحداح ، معجم قواعد اللغة العربية في جداول و لوحات ، طبعة التاسعة ، مكتبة لبنان ناشرون ، بيروت ، ١٩٩٧ .
٤- د. أميل بديع يعقوب ، قاموس تصريف الافعال والأسماء ، طبعة الثانية ، لبنان ، ١٩٩٨.
٥- د. حاتم صالح الضامن ، الصرف ، وزارة التعليم العالى و البحث العلمي ، جامعة بغداد ، ١٩٩١.

٦- راجي الأسمر ، مرجع الطلاب في اللغة العربية ، الطبعة الأولى ،جروس ثرس ، لبنان ، ١٩٩٥.
٧- د. عبده الراجحي ، دروس في شروح الألفية ، دار النهضة العربية للطباعة والنشر ، بيروت ، ١٩٨٠ .
٨- د. فاضل صالح السامرائي ، معانى النحو ، الجزء الثاني ، الطبعة الثانية ، دار الفكر للطباعة و النشر و التوزيع ، عمان ، ٢٠٠٣.
٩- د. فاضل صالح السامرائي ، معانى النحو ، الجزء الثالث ، الطبعة الثانية ، دار الفكر للطباعة و النشر و التوزيع ، عمان ، ٢٠٣.
١٠- كمال ابراهيم ، عمدة الصرف ، مطبعة النجاح ، بغداد ، ١٩٥٧.
١١- محمد علي الخولي ، معجم علم اللغة النظري — انطليزي — عربي ، مكتبة لبنان ، بيروت ، ١٩٨٢.
١٢-شيخ مصطفى الغلاييني ، جامع دروس العربية ، الجزء ١ ،٢ ،٣ ، طبعة الاولى، دار الكوخ للطباعة والنشر ، ٢٠٠٤.
١٣- آية الله الشيح مصطفى النوراني ، قواعد الصرف ، طبعة الرابعة ، مكتب اهل البيت ، ٢٠٠١ .
١٤- د. هاشم طه شلاش و آخرون ، المهذب في علم التصريف ، وزارة التعليم العالي و البحث العلمي ، جامعة بغداد ، ١٩٨٩.

ب- انترنيت .
سعيد الأفغاني ، الموجز قواعد اللغة العربية .

ملخص

بـ (الفعل المبني للمجهول –الدراسة التقابلية بين اللغتين الكردية و العربية)

تهتم هذه الرسالة بالفعل المبني للمجهول كظاهرة اللغوية الموجودة في كل اللغات، ولدينا قاعدة عامة في كل اللغات لتحويل الفعل المبني للمعلوم الى الفعل المبني للمجهول، وهي حذف الفاعل والإتيان بالمفعول به، وهذه الرسالة خطوة لعرض أوجه التشابه والاختلاف لظاهرة الفعل المبني للمجهول في الناحيتين الصرفية والنحوية وبين اللغتين الكردية و العربية، وهذه الدراسة تندرج في إطار (النظرية التقابلية)، وليست (النظرية المقارنة)، لان هناك اختلاف بين اللغتين، كل واحدة منهم تنتمي الى عائلة لغوية خاصة، وكما نعلم بان اللغة الكردية تنتمي الى عائلة (الهند و اوروبية)، واللغة العربية تنتمي الى اللغات (السامية والحامية)، لذا لا نستطيع ان نسمي هذه الظاهرة بالمقارنة، بل نُسمى بالتقابل. المقارنة تكون بين اللغتين من نفس الفصيلة اللغوية. ولذا سمينا هذا البحث بالتقابلية.

وتتألف هذه الرسالة من المقدمة واربعة فصول، ففي المقدمة تطرقناالى مسألة سبب اختيار هذا العنوان وأهميته و طرق البحث و المشاكل ومحتوى هذه الرسالة ، اما في الفصل الاول قمتنا بمراجعة و تقييم الدراسات السابقة حول الفعل المبني للمجهول في اللغة الكردية. اما في الفصل الثاني قمنا بالتقابل بين الفعلين (المبني للمعلوم و المبني للمجهول في اللغتين الكردية و العربية). وفي الفصل الثالث استعرضنا تقابل الفعل المبني للمجهول بين اللغتين الكردية والعربية في الناحية الصرفية.

واما في الفصل الرابع استعرضنا التقابل بين اللغتين الكردية والعربية لفعل المبني للمجهول في الناحية النحوية.

وأختتمنا البحث بعـرض النتـائج والاسـتنتاجات الـتي توصـلناإليها مـن خلال الدراسة المعروضة في الفصول السابقة.

Abstract

The Passive Voice

In Kurdish and Arabic languages a Contrastive Study.

The passive voice is a linguistic phenomena that exist in every language. The general rule in every language in changing the active voice sentence in to the passive voice sentence is to remove verb and replace it by direct object.

The purpose of this study is show the similar ties and differences of the phenomena of passive voice in morphological and syntactical point of view between Kurdish language and Arabic language .

The research will be under the frame work of "Contrastive study" not under the frame work of "Comparative study " because both languages are different in origin in source due to family languages from two different family languages. Kurdish language refers to Indo European family language and Arabic language refer to Semitic family language . for that if two languages be different in language families that time the research comes to be Know an a " contrastive " but if two languages be in the

same family that time the research come to be known as "contrastive".

The study consists of introduction and four chapters.

In introduction there are title, study content, the reason of choosing the Subject, Scope of tools research, the importance of the work, the way of the research, research problems, the content been shown in the study.

In first chapter, there is a review and evaluation of previous works. about passive voice in Kurdish language show and been evaluated.

In Second chapter, there are contrastive s of active voice and passive voice in both language been stated.

In third chapter, passive voice and contrastive of both languages due to morphology been stated.

In fourth Chapter, passive voice and it's contrastive n due to syntax been stated. Conclusion, the research ends with a result of the material of chapters been shown in the research.